

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

JOSEPH CAMPBELL'IN DİNLER TARİHİNE KATKILARI

Emine TAYYARE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2021

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

JOSEPH CAMPBELL'IN DİNLER TARİHİNE KATKILARI

Emine TAYYARE

Danışman: Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Ahmet Münir YILDIRIM

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Necati SÜMER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2021

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK

(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Ahmet Münir YILDIRIM

Üye: Doç. Dr. Necati SÜMER

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../2021

Prof. Dr. Serap ÇABUK

Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 4/02/2021

Emine TAYYARE

ÖZET

JOSEPH CAMPBELL'IN DİNLER TARİHİNE KATKILARI

Emine TAYYARE

Yüksek Lisans Tezi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK

Şubat 2021, 115 sayfa

Bu çalışma XX. yüzyılda yaşamış Amerikalı mitolog Joseph Campbell (1904-1987) ve onun başlıca çalışmaları üzerinedir. Karşılaştırmalı mitoloji ve din üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Campbell'ın geçmişten günümüze kadar olan mitler çerçevesinde üzerinde durduğu konular ön plana çıkarılmıştır. Bu yapılırken de onun dinler tarihine olan katkılarının vurgulanması amaçlanmıştır.

Çalışma; Campbell'ın hayatı, eserleri, tanrı tasavvuru, din hakkındaki görüşleri ve onun mitoloji anlayışı üzerinedir. O, mitin tek bir gökyüzünün altında yaşayan insan tekinin müziği olduğunu söylemektedir. Bu müziğin sözleri farklı da olsa notaları her yerde duyulmaktadır. Çünkü mitlerde işlenen temalar hemen hemen her kültürde benzerlik göstermektedir. Bu da insanlığın paylaştığı kolektif bilincin olguları olmasındandır. Kolektif bilincin olguları olan mitler de dinlere kaynaklık etmiştir.

Anahtar kelimeler: Joseph Campbell, mit, mitoloji, dinler tarihi.

ABSTRACT**CONTRIBUTIONS OF JOSEPH CAMPBELL'S TO THE HISTORY OF
RELIGIONS****Emine TAYYARE****Master Thesis, Department of Philosophy and Religious Studies****Supervisor: Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK****February 2021, 115 pages**

The subject of this study is American mythologist Joseph Campbell (1904-1987) and his primary works. This study has highlighted the topics that Campbell who is known for works on comparative mythology and religion, within the framework of myths from the past to the present. While doing this, it has aimed to emphasize his contributions to the history of religions.

The study is on Campbell's life, studies, views on god and religion, and his understanding of mythology. He says that mythology is the song of the universe even when we cannot name the tune. It is the music of a human being who lives under one sky. Even though the lyrics of this music are different, the notes have heard everywhere. Because the themes covered in myths are similar in almost every culture. That is because there are phenomena of collective consciousness shared by humanity. Myths that are the phenomena of collective consciousness has been the source of religions.

Keywords: Joseph Campbell, myth, mythology, history of religions.

ÖN SÖZ

XX. yüzyılda birçok düşünür karşılaştırmalı mitoloji ve din üzerine çalışmıştır. Araştırmacılar, mitolojilerdeki karakterlerin değişik kültürlerde farklı isimlerde fakat benzer fikirlere ve işlevlere sahip olduğu çıkarımında bulunmuşlardır. Hatta farklı kültüre ait bu karakterlerin birbirleriyle alakalarının olduğu da düşünülmüştür. Bu da araştırmacıları ortak köken düşüncesine götürmüştür. Çünkü bu karakterlerin görünüşleri farklı da olsa aynı kaynaktan beslendiği sonucuna varılmıştır.

Amerikalı mitolog Joseph Campbell da dünyanın çeşitli yerlerinden mit, efsane ve hikâyeler üzerine çalışmıştır. Farklı kültürlerin mitlerinin tema, yapı ve sembolik olarak benzerlikler gösterdiğini söylemiştir. Arkaik insanın söylencesi olan mitolojiler çeşitlilik gösterse de ortak bir örüntüye sahip olduğu görülmüştür. Dahası dünyanın her yerindeki kahramanlar hemen hemen aynı yolculuğu gerçekleştirmişlerdir.

Mitoloji, insanların ortak ruhsal tarihidir. Her ne kadar farklı kültürel tarihler yaşansa da mitlerdeki paylaşılan olgular tek bir insanlık için ruhsal bir tarih ifade etmiştir. Çünkü mitler, tek bir noktadan zuhur ederek dünyanın her yerine yayılmış ve çeşitlilik arz etmiştir. Günümüzde farklı tezahürleriyle her yerde mevcuttur ve görülebilmektedir. Dahası insanlık bu ortak mirasın varlığını sürdürmeye devam edecektir.

Mitin öğreticiliğine sürekli vurgu yapan Campbell, mitsiz toplumun kaybolmuş olduğunu söylemektedir. Kılavuzluk görevi gören mitlerin yokluğunun toplumu nasıl yalnızla sürüklediğini belirtir. Çünkü mitler toplumda pusula işlevi görür. Mitlerden toplumun sorunlarına değinerek, toplum ve inanç ilişkisini ortaya koyar. Dinler tarihinin topluma olan hizmetini de gözler önüne serer.

Çalışmamız, dört bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Bu bölümlerin ilki araştırmanın önemi ve amacı, kapsamı, yöntemi ve kaynakların tanıtıldığı giriş bölümüdür. İkinci bölümde Campbell'ın hayatı ve eserlerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde genel olarak onun tanrı tasavvuru, din hakkındaki görüşleri ve yaratılış mitolojisi konu edilmiştir.

Çalışmanın asıl kısmını oluşturan dördüncü bölümde mit, mitoloji ve din üzerinde durulmuş, mitin işlevlerine, mitsel motiflere ve mitin rüya, ritüel, toplum, bilim ve sanatla olan ilişkisine ve sözlü gelenek, kahramanın macerası ve Doğu-Batı ayrımına değinilmiştir. Bunlar yapılırken Campbell'ın yanı sıra diğer düşünürlerin de görüşlerine yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde metinlerin analizi ile ulaşılan kaynaklardan elde edilen verilerin değerlendirilmesiyle mitoloji ve dinler tarihi arasındaki bağlantıya ulaşmak amaçlanmıştır.

Son olarak bu çalışmanın hazırlanması sürecinde tecrübesini ve desteğini benden esirgemeyen değerli hocam, danışmanım Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK'a, tez jürimde yer alan ve değerli katkılarda bulunan Prof. Dr. Ahmet Münir YILDIRIM ve Doç. Dr. Necati SÜMER'e, değerli tavsiyelerde bulunan Dr. Ertuğrul DÖNER'e, tezimi sabırla okuyan ve yardımlarını esirgemeyen Coşkun HORUZ ve Sultan TURUNÇ'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Emine TAYYARE

Adana 2021

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
KISALTMALAR	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Önemi ve Amacı	1
1.2. Araştırmanın Yöntemi	2
1.3. Araştırmanın Kapsamı	2
1.4. Kaynakların Tanıtımı.....	3

BÖLÜM II

JOSEPH CAMPBELL'İN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Hayatı.....	7
2.2. Eserleri	12

BÖLÜM III

ANA HATLARIYLA JOSEPH CAMPBELL'İN DÜŞÜNCE DÜNYASI

3.1. Tanrı Tasavvuru.....	16
3.2. Din Hakkındaki Görüşleri.....	22
3.3. Yaratılış Mitolojisi.....	24

BÖLÜM IV

MİTOLOJİ BAĞLAMINDA JOSEPH CAMPBELL'İN DİNLER TARİHİNE KATKILARI

4.1. Mit ve Mitoloji.....	28
4.1.1. Mit ve Din.....	36

4.1.2. Mitolojinin İşlevleri.....	43
4.1.3. Mitsel Motifler.....	47
4.1.5. Mit ve Rüya	55
4.1.6. Mit ve Toplum.....	61
4.1.7. Mit ve Ritüel.....	71
4.1.8. Mit ve Sanat.....	77
4.1.9. Mit ve Bilim	80
4.2. Sözlü Gelenek.....	82
4.3. Kahramanın Macerası	85
4.4. Doğu ve Batı'nın Ayrımı	92

BÖLÜM V

SONUÇ	109
KAYNAKÇA.....	111
ÖZGEÇMİŞ	115

KISALTMALAR

bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
dü.	: Düzenleyen
Hız.	: Hazreti
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
vb.	: ve benzeri
yy.	: Yüzyıl

ŞEKİLLER LİSTESİ**Sayfa**

Şekil 1. Kahramanın Sonsuz Yolculuğu.....	85
--	----

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Önemi ve Amacı

Joseph Campbell'ın hayatı ve çalışmaları hakkında Türkiye'de hemen hemen hiçbir çalışma bulunmamaktadır. Mevcut çalışmalar eserlerinin Türkçeye çevrilmesinden ibaret görülmektedir. Oysaki son dönemlerde, mitoloji alanında yaptığı çalışmalar ve ileriye sürdüğü kuramlarla hem akademik hem de popüler alanda öne çıkan bir bilim insanıdır. Bu yönüyle Batı'da önemli bir yere sahip olmakla birlikte, ülkemizde yeterli ilgiyi görmediği ortadadır. Öte taraftan dinler tarihi alanı ile mitoloji arasında çok yakın bir ilişkinin olduğu da bilinmektedir.

Daha çocuk yaşta kitaplardan okuduğu, film ve dizilerden izlediği kahramanlardan etkilenip onları rol model olarak gören Campbell, bu eserlerin mitolojik gelenekten esinlendiğini ve aynı zamanda modern insana rehberlik edecek mitsel tema ve motifler barındırdığını tespit etmiştir. Bu eserler modern çağın ürünü olsalar da arkaik ve mitolojik temaları taşımaktaydı. O, “dünya mitlerindeki tema ortaklıklarını bulmak ve insan ruhunun derin ilkelerini merkezileştirme konusundaki gereksinimine işaret etmek” niyetiyle mitlere yönelmiştir. (Campbell, 2007:14-15)

Birbirleriyle hiç alakası olmayan toplumların benzer mitleri paylaşması, onun için çok heyecan vericidir. Bu konular üzerine eğilip, çalışmaları ilerledikçe çeşitli toplumların mitleri arasındaki benzerliklerin artması onu hayrete düşürmeye devam etmiştir. Çünkü benzer konular farklı coğrafyalarda işlenmekteydi. O, bunun bir nevi refleks olduğunu söyler. Kızılderililerde işlenen tema mısır üzerinden mitleştirilirken aynı tema Polinezya'da* hindistan ceviziyle işlenmişti. (Campbell, 2007:140-141) Böylelikle dönemin önde gelen etnoloğu Adolf Bastian (1826-1905)'ın “temel fikirler”i onun için doğrulanmış olmaktadır. Öyleyse mitler ve dinler arasındaki herhangi bir karşılaştırma için yapılacak ilk iş, bu evrensel fikirleri ya da İsviçreli psikiyatr Carl G. Jung (1875-1961)'un tabiriyle bilinç dışının arketiplerini tanımlamak ve yorumlamaktır. İkinci olarak bu evrensel fikirlerin yerel ve tarihsel olarak şartlanmış metaforik imgelerini açığa çıkarmak ve yorumlamaktır. (Campbell, 2002:69)

* Yeni Zelanda, Samoa, Tonga, Tahiti, Marqueses, Hawaii, Paques adalarını içine alan Pasifik Okyanus Adalar topluluğunun üçünden biridir.

Bu araştırma, mitolojiyi daha anlaşılır hâle getiren hatta onu tekrardan hayatın içinde görünür olmasını sağlayan Campbell'ın hayatı ve onun üzerinde durduğu konuları ihtiva etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmamızda mitoloji ve dinler tarihi arasındaki ilişkinin onun eserlerinde nasıl ve ne derece işlendiği irdelenmeye çalışılmıştır. Arkaik inançlardan günümüz inançlarına, tarihin ve hayatın her bir safhasında yer eden mitlerin dinlerdeki yeri ve dinlerle bağlantısı anlaşılmaya çalışılmıştır. Böylece mitoloji ve dinler tarihi arasındaki yakın ilişki onun çalışmaları kapsamında ortaya konulmuştur.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, Campbell'ın başlıca Türkçe'ye çevrilen eserleri ve ulaşılan diğer kaynaklar derinlemesine ele alınıp üzerinde durduğu konular ve kullandığı yöntemlerle birlikte alana yapmış olduğu katkılara değinilmiştir. Onun mitolojiye olan katkıları ve öne sürdüğü çeşitli kuramlar tespit edilmiştir. Çalışmamızda hem onun eserleri karşılaştırılmış hem de bu konudaki diğer araştırmalardan da istifade edilerek mukayese yapılmıştır. Bu anlamda dinler tarihinin önemli yöntemlerinden olan tarihi yöntem, betimleme yöntemi ve karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca konular objektif bir biçimde yansıtılmaya çalışılmıştır.

1.3. Araştırmanın Kapsamı

Mitler evrenseldir; her insan için geçerli olan prensipler barındırır. Mitoloji de bu prensipleri işlemektedir. Biyolojik ve fizyolojik olarak son derece benzer gelişmeleri yaşayan insan, tarihin ilk çağlarından bu yana benzer problemleri ve imgeleri mitlerine yansıtmıştır. Başka bir ifadeyle, mitolojilerde işlenen temaların benzer olması, insanın benzer doğayı paylaşmasındandır. Çeşitli toplumların mitlerinin benzerlik göstermesinin sebeplerinden biri de budur. Bu aynı oyunun farklı oyuncularla farklı yerlerde sahnelenmesine benzer. (Campbell, 2007:61-62) Sadece her toplum oyunu canlandırırken kendi yorumunu katarak yapar.

Her kültürde görülen mitlerin temaları tarih üstüdür. Yani toplumdan topluma farklılık gösterse de, ya da geride bırakıldığı düşünülse de mitsel temalar ortaktır ve ebedidir. Zaman geçse de tarihten bağımsız olarak varlığını sürdüren kolektif bilincin

ürünleridir. Diğer yandan her coğrafyada tanrının* pek çok maskesi olduğu gibi mitlerdeki temalar da toplumdan topluma farklı maskeler taşımaktadırlar. Söylenme şekli değişse de temalar yer yer aynıdır ve son derece benzerdir. (Campbell, 2007)

Bu çalışmada Campbell'ın mitlere ve mitolojiye bakışı, mitlere getirdiği yeni yorumlar, günümüz modern dünyasındaki mitik unsurlar, mitlerin edebiyat, bilim ve sanattaki görünürlükleri hakkında ortaya koyduğu düşünceler ele alınmıştır.

Çalışmamız öncelikle Campbell'ın başlıca eserlerinden hareketle onun üzerinde durduğu konularla sınırlı olup, bu anlamda onun dinler tarihine katkılarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmamızda, onun öncelikle Türkçeye çevrilen ve daha sonra İngilizce olarak yayımlanmış olan eserlerine başvurulmuş olup, çevrimiçi kaynaklardan da yararlanılmıştır.

1.4. Kaynakların Tanıtımı

Bu kısımda çalışmada kullanılan başlıca eserlere yer verilmiştir. Eserler ele alınırken ilk önce Campbell'ın Türkçeye çevrilen kitapları ele alınmış, daha sonra önem sırası gözetilmiş ve kronoloji ön planda tutulmaya çalışılmıştır.

1. Kahramanın Sonsuz Yolculuğu (2017, (S. Gürses, çev.), İstanbul: İthaki Yayınları, ss. 439): Campbell'ın Türkçeye çevrilen ilk kitabıdır ve ilk olarak 1949'da yayımlanmıştır. Bu kitap aynı zamanda birçok ödüle layık görülen ve onun tek başına yayımladığı ilk eseridir. Burada İrlandalı yazar James Joyce (1882-1973)'dan aldığı “monomit”in varlığından bahseder. *Monomit*, her kültürde yer alan kahraman hikâyelerindeki ortak ve öz olan evrensel bir kalıptır. Bu insanlığın ortak temalarını yansıttığı, ruhsal tarihinin birliğinin felsefi bir okumasıdır. Dahası mit ötesi mittir.

2. Tanrının Maskeleri: *İlkel Mitoloji, Doğu Mitolojisi, Batı Mitolojisi ve Yaratıcı Mitoloji* olmak üzere dört cilt hâlinde yayımlanmıştır. Campbell, bu seride genel olarak insanın kutsalla olan ilişkisinden doğan biçimlerin zamanla nasıl ortaya çıktığını ve bütün dünya tanrılarının ve kahramanlarının tarihini ele almıştır. Bu

* Tez boyunca “Tanrı” kelimesi Campbell'ın ifade ettiği şekilde yer yer büyük harfle ifade edilirken yer yer küçük harfle ifade edilmiştir. Genel olarak tek bir Tanrı'dan bahsederken büyük, fakat olgu olarak bahsedildiğinde küçük harfle yazılması tercih edilmiştir. Aynı şekilde genel olarak Batı'daki monoteist Tanrı'dan bahsederken büyük fakat Doğu dinlerinden bahsederken küçük harfle yazılması tercih edilmiştir.

biçimlerin ne zaman ortaya çıktığı bilinmese de çok az bir değişimle günümüze kadar gelmiştir. O, bunu “tanrıların doğal bilimi” olarak adlandırmaktadır. Konuyu ilk olarak psikolojik açıdan ele aldıktan sonra diğer bulgulardan faydalanmaktadır. Onun amacı insanın kendi tarihine ışık tutmaktır. Bunu yaparken tahminlerin yanı sıra çeşitli varsayımlardan da hareket etmiştir. (Campbell, 2016a:15-17)

Eserler, çeşitli geleneklerin kahramanlarından örnekler verilerek ele alınmıştır. Sibirya, Rusya, Japonya, Çin, Hindistan, Melanezya, Mezopotamya, Arabistan, İran, Nijerya, Mısır, Yunan, Roma, Almanya, Finlandiya, İrlanda, Meksika, Tonga gibi yerlerin kahraman mitleri incelenmiştir. Bunların içindeki Eskimo, Şinto, Kabala, Helen, Yoruba*, Maya, Aztek gibi çeşitli geleneklere yer verilmiştir. Mahabharata* efsanesinden, Minotauros’un hikâyesine, Apollo ve Peneus’un kızı Daphne mitinden Genç Prenses ve Kurbağa masalına, Uyuyan Güzel’den Binbir Gece Masalları’na çeşitli mit, efsane, peri masalları ve halk hikâyelerine yer verilmiştir. Çünkü çeşitli halklara ait bu anlatıların temaları birbirleriyle paralellik göstermektedir.

Genel olarak çalışmalarında olduğu gibi burada da mit, rit, gelenek, efsane, epik, öykü, masal ve halk hikâyelerine yer verilmiştir. Vedalar, Upanişadlar, Tao Te Ching, Yasna, Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an-ı Kerim gibi çeşitli kutsal metinlerden de alıntılar yapılmıştır. Çünkü bu anlatılar ve kutsal kitaplardaki çeşitli anlatılar birbiriyle paralellik arz etmektedir.

Tanrının Maskeleri serisinde sayfalar ve ciltler arasında da çokça atıf yapılmıştır. Mitsel formüller elde etmek için çeşitli heykel, rölyef, tablet, yazıt, mühür, vazo, kap, tabak, küp, yüzük vb. arkeolojik kalıntılardan faydalanılmıştır. Bu buluntulardan istifade ederek, mitsel simgeler çıkarılabilecek işaretler bulmuştur. Okurdan da karşılaştırma yapmasını istemiştir. Bu çalışmasıyla insanlığın mitolojik kalıtımının önde gelen akımlarının ve değişim dönemlerinin ana hatlarını belirlemeyi amaçlamıştır. (Campbell, 2016b:499)

a. *İlkel Mitoloji* (2016, (K. Emiroğlu, çev.), İstanbul: Isık Yayınları, ss. 480):

Tanrının Maskeleri serisinin ilk kitabıdır. Birinci kısım da Bastian’ın “birincil ve etnik fikirler” kuramıyla mit psikolojisini belirlemektedir. Daha sonra Jung’un arketip olarak adlandırdığı “ortak bilinç dışı” kuramıyla konuları detaylandırmaktadır. “Kişisel bilinç dışı”na odaklanan Avusturyalı nörolog

* Batı Afrika dinlerinin en önemlilerindendir.

* Hindistan’ın Bharata krallığı için yapılan savaşı anlatan epiktir.

Sigmund Freud (1856-1939)'un aksine bütün insanlar için birincil ve ortak imgeler olan arketiplere yönelmiştir.

- b. *Doğu Mitolojisi* (2016, (K. Emiroğlu, çev.), İstanbul: Işık Yayınları, ss. 542): Bu kitapta çeşitli kültür öğelerini, kült ve mitolojileri mukayese etmiştir. Mısır'dan Hindistan'a, oradan da Uzakdoğu çizgisinde karşılaştırmayı sürdürmüştür. Mısır mitolojisini *Doğu Mitolojisi*'nde ayrı bir başlık altında vermeden mukayeselerle anlatmıştır. Çünkü Antik Mısır'ın Doğu mitolojisi içinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. (Campbell, 2016b:111-112) Yine bu cildinde Doğu ve Batı'nın mukayesesinin yanı sıra Yakın Doğu ve Uzak Doğu mitolojilerini kendi içinde karşılaştırmıştır. Benzerliklerle birlikte çeşitli farklılıkları ve zıtlıkları ortaya koymuştur.
 - c. *Batı Mitolojisi* (2016, (K. Emiroğlu, çev.), İstanbul: Işık Yayınları, ss. 528): Bu ciltte, Batı mitolojisinin Doğu mitolojisiyle bağını ortaya koyarken, kökeninin nasıl Doğu'ya dayandığını açıklamaktadır.
 - d. *Yaratıcı Mitoloji* (2016, (K. Emiroğlu, çev.), İstanbul: Işık Yayınları, ss. 744): Bu cildinde de ilk üç ciltle tamamladığı Eski Çağ ve Orta Çağ'dan sonra günümüze gelmiştir. Daha önce ele alınan dünya mitolojilerinden sonra Batı'nın modern bireyini ele almıştır. Eski dine kaynaklık eden mitolojilerden sonra bireyin kendi tecrübesinden yola çıkarak, -bunu da XII. yüzyıldan başlatır- pek çok Batılı şair ve yazardan alıntılar yapıp ve onların görüşlerine yer vermiştir. İki kardeş olarak gördüğü Orta Çağ'ın Doğu ve Avrupa'sını karşılaştırmıştır. Dahası burada da Doğu'nun Batı'ya kaynaklık ettiğini gözler önüne sermiştir.
3. *Myths to Live By* (1973, New York: Bantam Books, ss. 178): Adlı eseri 1958 ve 1971 yılları arasında New York Halk Radyosu'nda, Cooper Union Forum'da ders olarak verilen yirmi beş konuşmanın makalelerinden oluşmaktadır. Campbell, burada daha çok mitolojinin işlevi üzerinde durmuştur ve "Bugün mitolojiyle yaşayabilir miyiz?" sorusunu cevaplamıştır.
 4. *The Inner Reaches to Outer Space* (2002, Kaliforniya: New World Library, ss. 148): Campbell'ın ölümünden önce tamamladığı son kitabıdır. 1981-1984 yıllarında San

Francisco’da verilen derslerden geliştirilmiştir. Bu kitapta “Uzay Çağı” üzerine durmuş ve uzay yasalarının aslında insanın içinde olduğu hipotezini geliştirmiştir. Dahası bu yasaların içinde de yeni bir mitoloji gizli olduğunu söylemiştir. Sonra bu mitoloji nedir ve nasıl fark edebiliriz sorularına cevap aramıştır. Metaforun sanatın dili olduğunu söyleyerek, bugünün sanatçısının yarının mitolojisinin taşıyıcıları olduğunu belirtmiştir.

Kitaptaki “Myth and the Body” adlı makaleyle mitolojinin biyolojik işlevinden bahsetmektedir. “Metaphor as Myth and as Religion” adlı makale serisi de ilk defa mitoloji ve karşılaştırmalı din alanındaki temel çalışmalarının özetidir.

5. *A Joseph Campbell Companion: Reflections on the Art of Living* (2011, (D. K. Osbon, dü.), Kaliforniya: Joseph Campbell Foundation, ss. 402): Campbell’ın 1984 yılında yapmış olduğu bir seminerin ürünüdür. 1990’da Diane K. Osbon tarafından kitap hâline getirilmiştir.
6. *Mitolojinin Gücü: Kutsal Kitaplardan Hollywood Filmlerine Mitoloji ve Hikâyeler* (2007, (B. S. Flower, dü. & Z. Yaman, çev.) İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri, ss. 288): Amerikalı gazeteci Bill Moyers (1934-) ile Campbell arasında 1985 ve 1986 yıllarındaki bir diyalogun ürünüdür. Aslında onun ölümünün ardından 1988’de yayınlanan bir televizyon programının kitaplaştırılmasıdır. Karşılıklı konuşma havasında olan kitap Moyers’in konuya ilgisi ve açıklayıcı yaklaşımıyla mit üzerine anlaşılır bir çalışma olmuştur.*
7. *Dinler Tarihi Sözlüğü* (2018, (A. Erbaş, çev.), İstanbul: İnsan Yayınları, ss. 439): Hem bir dinler tarihi özeti hem de bir sözlük olan Mircea Eliade (1907-1986) ve Ioan P. Couliano (1950-1991)’nın bu eserine, metin içerisindeki yaygın olmayan kelimelerin açıklaması için başvurulmuştur.

* Kitabın daha geniş ve diğer tanıtımları için bkz. Sümer, Necati, (2014), “Kitap Tanıtımı II: Mitolojinin Gücü”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, ss. 226-232. Seyis, Merve, (2014) “Kitap Tanıtım ve Değerlendirme: Mitolojinin Gücü”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37, ss. 267-280.

BÖLÜM II

JOSEPH CAMPBELL'İN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Hayatı

Karşılaştırmalı mitoloji alanında çalışmalarıyla tanınan Amerikalı yazar ve öğretmen Joseph John Campbell, 26 Mart 1904'te White Plains, New York'ta tüccar Charles W. Campbell ve Josephine E. Lynch'in oğlu olarak doğmuştur. Babasının onu Buffalo Bill'in "Vahşi Batı" gösterisine ve Amerikan Doğa Tarih Müzesi'ne götürmesiyle daha çocuk yaşta Kızılderililere merak salmış ve çeşitli Kızılderili efsaneleri okumaya başlamıştır. On bir yaşında çalışmalarına devam edebilmesi için halk kütüphanesinde yetişkinler için olan kitaplara erişimine izin verilmiştir. (Campbell, 1990:1-2)

Aslen İrlandalı olup, Roman Katolik bir ailede yetişen Campbell (2011:1), Hristiyan geleneğin yaratılış, bakire doğum, diriliş gibi mitsel öğeleri barındırıyor olmasını bir avantaj olarak görmüştür. (Campbell, 2007:28) Katolik öğretiden öğrendiklerini Kızılderili efsaneleriyle mukayese etmiş, kendi hayat deneyimine İrlanda Katolik öğretisiyle başlayıp, onları da Kızılderili efsaneleriyle ortak paydada buluşturmuştur.

Pocono Dağlarına bir ev inşa eden ailesiyle oraya taşınmış ve Amerikan yerlileri üzerine çocuk kitapları yazan ve ilk akıl hocası olan Elmer R. Gregor ile tanışmıştır. 1921 yılında biyoloji ve matematik çalışmak için Dartmouth Üniversitesi'ne gitmiştir. 1922'de Rus yazar Dimtry S. Merejkovski (1865-1941)'nin *The Romance of Leonardo da Vinci* adlı kitabını okuduktan sonra beşeri bilimleri keşfetmiş ve Kolombiya Üniversitesi'ne geçmiştir. Penn Relays bayrak yarışı ve New York Atletizm Kulübü'nde koşmuş ve Kolombiya yarı mil rekorunu kırmıştır. Aynı zamanda jazz grubunda saksafon da çalmıştır. (Campbell, 1990:15; Larsen & Larsen:2002, 79-80, 295-302)

1924 yılında yaptığı Avrupa gezisinde Hindistanlı konuşmacı Jiddu Krishnamurti (1895-1986) ile tanışınca Hinduizm ve Budizm'e ilgi duymaya başlamıştır. 1925'te üniversiteyi bitirip New York Atletizm Kulübü'nde amatör spor birliğinde koşmuştur. Daha sonra Washington'da Kızılderili rodeosuna katılmıştır. (Campbell, 1990:20; Larsen & Larsen, 2002:95-96)

1926'da Orta Çağ edebiyatı üzerine yaptığı araştırmayla Arthur efsanelerinden "The Dolorous Stroke" üzerine olan tezini vermiştir. (Campbell, 1990:25) 1927 yılında

Kolombiya Üniversitesi'nde yüksek lisansta antropoloji, Avrupa romantizmi ve Orta Çağ edebiyatı üzerine çalışmış ve orada da Kızılderililer ve Hristiyanlık inancındaki benzer motifleri görmüştür. (Campbell, 2007:15; Campbell, 1900:26)

Üniversitede aldığı bursla Fransa'ya gitmiş, Sorbonne Üniversitesi'nde Provence şairleri ve Arthur romansları üzerine çalışmıştır. Latince ve eski Fransızca dillerini öğrenmiştir. Orada Joyce ve Pablo Picasso (1881-1973)'yu keşfetmiştir. Daha sonra 1928 yılında Almanya'ya gitmiş ve Münih Üniversitesi'nde Sanskritçe öğrenmiştir ve böylece Hint-Avrupa felsefesi çalışan Campbell'ın Hinduizm macerası başlamıştır. (Campbell, 2002:68-69) Çalışmalarına Hint geleneğiyle devam etmiştir. Orada da benzer temaları görmüştür. Yine Almanya'da Goethe, Freud, Antoine Bourdelle, Thomas Mann, Jung, Paul Klee'yi keşfetmiştir. Hayat deneyimi yolculuğuna kitapların rehberlik ettiğini söyleyerek yaptığı okumalar, seyahatler ve çalışmalarıyla dünya mitolojileri arasındaki paralellikleri görmüştür. (Campbell, 1900:45)

1929 yılında doktora tezini bırakıp New York'a dönmüş ve çalışmalarına orada devam etmiştir. Yazdıklarının para etmeyeceği fikriyle kısa öyküler yazmaya başlamıştır. Daha sonra eserleri, Amerikan edebiyatı ve felsefesinde çok sayıda okumaya dönüşmüştür. 1931'de geleceğini düşünmek için tek başına annesinin arabasıyla çıktığı yolculukta Kaliforniya'da arkadaşına uğramış, orada yazar John Steinbeck (1902-1968) ile eşi ve onların komşuları biyolog Ed Rickett (1897-1948) ile tanışmıştır. Orada kalarak, Carmel kütüphanesinde Alman tarih felsefecisi Oswald Spengler (1880-1936)'ı keşfetmiştir. İş için seksen beş kolej ve üniversiteye yazdıktan sonra eski müdüründen bir işi kabul etmiştir. (Campbell, 1990:55; Larsen & Larsen, 2002: 287-288)

1933 yılında bir yandan Spengler, Mann, Jung ve Joyce üzerine çalışmalar yaparken diğer yandan tarih, İngilizce, Fransızca ve Almanca öğretmiştir. İlk sorgulamalarına daha on yaşında bir çocukken başlayan Campbell, öğretmenlerin dediği Alman yazar Mann (1875-1955) ve Joyce'un kitaplarının büyük tesirinde kalmıştır. Bu yazarların onu bu kadar cezbetmesinin nedeni mitolojik gelenekten esinlenmiş olmalarıdır. (Campbell:2007:187) Bununla beraber kitaplarındaki karakterlerin yönelimlerinin, mitolojik karakterlerle benzer olduğunu ve eserlerinin mitolojilerle muhteva açısından da paralellikler gösterdiğini görmüştür. Çünkü Mann ve Joyce mitsel temaları modern imgelerle ele almıştır. Böylelikle arkaik temalar onların eserlerinde tezahür etmiştir. Bu da bugün hâlâ bu temaların ve arketiplerin mevcut olduğunu ve kullanıla geldiğini göstermektedir. (Campbell, 2016d,:351)

Campbell'ı etkileyen asıl husus aynı zamanda onların modern insana rehberlik edecek mitsel tema ve motifler barındıran romanlar ortaya koymalarıdır. (Campbell, 2007:187) Yine o, Joyce'un *Finnegan Uyanması* ve Mann'in *Yusuf ve Kardeşleri* adlı eserleri XX. yüzyılın en büyük romanları olduğunu söylemektedir. (Campbell, 2016d:50) Aynı husus kitaplardan uyarlanan veya kurgulanan filmler için de geçerlidir. Bu filmler her ne kadar modern çağın ürünü olsalar da arkaik ve mitolojik temaları taşımaktadırlar. Joyce'un *Finnegan Uyanması* adlı kitabında ve George Lucas (1944-) 'ın "Yıldız Savaşları" film serisinde işlenen temalar bunu göstermektedir. Aynı şekilde Goethe, Schopenhauer, Wagner, Nietzsche, Freud, Jung, Spengler ve Picasso'dan etkilenen Campbell, çalışmalarında bu düşünörlere çokça atıf yapmıştır. (Campbell, 2007:145)

Campbell, aynı yıl işinden istifa etmiş ve *Strickly Platonic* adlı ilk hikâyesini satmıştır. Çalışmalarına devam etmek için New York'a dönmüştür. Burada Frobenius, Freud, Mann, Jung, Spengler ve Joyce üzerine okumuştur. Öğretim için eski bir hocası tarafından Sarah Lawrence Üniversitesi'ne davet edilmiş ve bunu kabul etmiştir. (Campbell, 1990:65)

1938 yılında eski bir öğrencisi ve bir dansçı olan Jean Erdman (1916-2020) ile evlenmiştir. 1940'da Alman Hindolog Heinrich Zimmer (1890-1943) ile tanışmıştır. (Campbell, 1990:78) Birçok kitabının editörlüğünü yaptığı Zimmer'i arkadaşı ve gurusu olarak görmüştür. Dahası Zimmer'in onun mite karşı olan tavrını paylaştığını söylemektedir. Çünkü Zimmer de onun gibi mitolojinin hayata dair mesajlar içeren olgular olduğu kanaatindedir. (Campbell, 2011:155)

1953 yılında Creative Film Foundation'ın başkanı ve "Papers from the Eranos Yearbooks" serisinin editörü olarak atanmıştır. Hindistan, Seylan, Tayland, Burma, Tayvan, Hong Kong ve Japonya'ya seyahat etmiştir. 1956'da Washington'da Dış İşleri Bakanlığı'nda, Dış Hizmet Enstitüsü öğretim görevlisi olmuştur. 1961 yılında Bollingen Vakfı'nda Müteveli Heyeti'ne atanmıştır. 1967'de Sanat, Din ve Çağdaş Kültür Derneği'nin yönetim kuruluna seçilmiştir. (Campbell, 1990:110)

Otuz sekiz yılın ardından 1972 yılında Sarah Lawrence Üniversitesi'nden emekli olup, kendini çalışmalarına adanmış ve aynı zamanda ders vermeye devam etmiştir. Aynı yıl, Din Araştırmaları Derneği'nin başkanı seçilmiştir. İzlanda ve Türkiye'ye seyahat etmiştir. Eşiyle New York'ta "Open Eye" tiyatrosunu kurmuştur. (Campbell, 2011:388; Larsen & Larsen, 2002: 801-802)

1976'da dinî liberalizme katkılarından dolayı Melcher Ödülü'nü almıştır. Aynı yıl Mısır ve Yunanistan'a seyahat etmiştir. 1978 yılında Brooklyn, New York'taki Pratt Enstitüsü'nden fahri doktora almıştır. 1983'de film yapımcısı George Lucas ile arkadaş olmuştur. Onun çalışmalarından etkilenecek yapmış olduğu "Yıldız Savaşları" üçlemesini görmek için Kuzey Kaliforniya'daki Skywalker Çiftliği'ne gitmiştir. (Campbell, 1990:120; Larsen & Larsen, 2002:907-909)

1985 yılında Milli Sanat Kulübü tarafından *The Way of the Animal Powers* eseriyle edebiyat onur madalyasına layık görülmüştür. 1987'de sunuculuğunu gazeteci Bill Moyers'ın gerçekleştirdiği ve daha sonra bir kitaba dönüşecek olan "The Power of Myth" televizyon serisi yayınlanmıştır. (Campbell, 1990:122)

30 Ekim 1987'de Hawaii, Honolulu'da kanserden hayatını kaybetmiştir. (Campbell, 2011) 1988 yılında Sarah Lawrence'da adına karşılaştırmalı mitoloji kürsüsü kurulmuştur. (Campbell, 1990:130)

Hayatın her noktasında mitolojiyi gören Campbell mitleri fazla işlevsel olarak değerlendirdiği için eleştiriye maruz kalmıştır. Fakat o bir mitolog olarak, mitlerden bahsederken insanlara yol göstermeyi amaçlamıştır. Getirilen başlıca eleştirilerden biri de farklı kültürlerin mitlerini karşılaştırmada aşırı genellemeye gittiğidir. Yaptığı karşılaştırmaların tamamen yanlış olduğunu söyleyenler de olmuştur. (Campbell, 2000:6) Örneğin, yutulan kahraman anlatısına sadece birkaç örnek vererek bunları genellemiştir. Dahası akademik anlamda ondan önce yapılan çalışmalara atıfta bulunmadığı iddia edilmiştir. (Segal, 2006:15)

Campbell'ın hareket noktası birbirleriyle hiç alakası olmayan halkların benzer mitleri paylaşıyor olmasıdır. Bir mitolog olarak bu konular üzerine eğilmiştir. Mitleri ele alırken topluma ve toplumun sorunlarına da değinen Campbell, kendini bir uzman değil, bir "genelci" olarak tanımlamıştır. Çünkü uzmanlaşma bir sınırlama gerektirir. Dahası belirli bir alanda veya birkaç alanda uzman olunabilir. Fakat bu da uzmanı kısıtlar ve sadece uzmanı olduğu alanlarda söz hakkı doğar. Genelci için ise böyle bir durum söz konusu değildir; o her türlü mukayeseyi yapıp her türlü soruyu sorabilir. (Campbell, 2007:148)

Yazının icadından önceki döneme ait pek kanıt olmamasından dolayı bu dönem hakkında konuşmamış, hatta tahminde bile bulunmak istememiştir. (Campbell, 2007:120) Elde edilen bulgulara dair kesin yargıya varmak yerine varsayımsal bir yaklaşım sergilemiştir. Çünkü yazı öncesi dönem hakkında kesin bilgi ve belgeye ulaşmak mümkün olmadığı gibi o dönemin mitolojisine de ulaşamamaktadır. Bilimsel

yeni keşif ve yöntemlerin, onun söylediklerini pekiştireceğine inanırken bir yandan da ekleme ve çıkarmaların da söz konusu olacağını söylemiştir. (Campbell, 2016a:12, 45)

Campbell, anlatıların tarihselliğini ve gerçekliğini öncelememiştir. Dahası anlatılanların geçerliliğini ve kutsallığını da tartışmamıştır. (Campbell, 2016c:144) Çünkü özellikle kutsal metinler söz konusu olduğunda onların yaşanıp yaşanmamasından ziyade imgelem ön plandadır. Yaşanmışsa da sözel aktarım ve yazımda tekrara düşülmüştür. Bu sebeptendir ki kutsal metinler için yapılması gereken sembolik bir okumadır. Örneğin, Eski Ahit'te ön plana çıkan anlatıların gerçekten yaşanıp yaşanmadığı çok önemli değildir. Önemli olan anlatımdan verilmek istenen asıl düşüncedir.

Araştırmalarında mukayese metodunu çokça kullanarak, mitoloji alanında yaptığı çalışmalarla çeşitli konulara açıklık getirmiştir. Artık birbirleriyle sınır olan uygarlıkların ve kültürlerin “karşılaştırma çağına” olduğunu öne çıkarmıştır. Bunun yönteminin de her birini kendi saflığı içinde, küçümsemeden ve aynı zamanda olumlu bir eğilim de göstermeden soğuk bir tavırla kendi görkemi içinde değerlendirme olduğunu söylemiştir. (Campbell, 2016b:42) Örneğin, çeşitli iptidai inançlar ve eksenel çağ ile ortaya çıkan inançlar arasındaki paralellikleri ortaya koymaktan çekinmemiştir. İsa'nın haçıyla Avustralya arkaik sünnet ritindeki haç arasında bir benzerlik kurmuş ve her iki durumda da Baba ile bir olunması çıkarımını yapma cesaretinde bulunmuştur. Mukayeseli yaklaşım için bunun gerekli olduğunu savunmuştur. Karşılaştırmalı mitoloji söz konusu olduğunda bütün bilgi, belge ve bulguların toplanıp tam bir açıklamadan sonra bilimsel formülleştirmenin söz konusu olabileceğini söylemiştir. (Campbell, 2016a:119, 174, 199)

Son olarak, fenomenolojiye de başvurmuştur. Dinlerdeki fenomenleri inceleyerek, bu fenomenlerin ortak noktalarını gözler önüne sermiştir. Yaptığı karşılaştırmalarla türlü benzetmeler kurmuş ve böylece çeşitli bilgiler sunmuştur. Kuşkuca, tarihsel ve betimleyici bir yaklaşım benimsemiştir. Örneğin mitoloji, din ve sanatta karşılaştırmalı tarihsel yaklaşıma başvurmuştur. Çünkü onlar arasında yer alan arketipler kültürel yansımalarının da ötesindedir. Böylece yapılacak olan mukayeselerle bu arketipler gün yüzüne çıkarılabilecektir.

Sonuç olarak o, yaptığı çalışmalar ve öne sürdüğü teorilerle popüler kültürde de mitolojinin önde gelen bir isimdir. Hatta mit denildiğinde akla gelen ilk kişi olmuştur. Çünkü o öğretilerini somutlaştırmış ve monomit ve metaforlarla yaşamın gizemlerini algılamayı öğretmiştir. Her yere yayılmış dünya çapında bir mitolojinin varlığına

inanmıştır. Mitik esini hem zihnen hem de içsel olarak tecrübe etmiştir. Günlük olayların mistik yanını görmüş ve hayatını da buna göre yaşamıştır. (Campbell, 2000:6)

2.2. Eserleri

Campbell, insanlığın ortak hikâyesi olarak adlandırdığı mitler ve semboller hakkında pek çok eser kaleme almıştır. Bu eserlerin yanı sıra birçok kitabın editörlüğünü de yapmıştır. Bunlar:

1. *Where the Two Came to Their Father: A Navaho War Ceremonial*, (Maud Oakes ve Jeff King ile birlikte), (Old Dominion Foundation, Virginia: 1943).
2. *A Skeleton Key to Finnegans Wake: Unlocking James Joyce's Masterwork*, (Henry Morton Robinson ile birlikte), (Harcourt, Brace & Co, New York: 1944) (Joyce'un *Finnegan Uyanması* üzerine bir analizdir.).
3. *The Hero with Thousand Faces*, (Pantheon Book, New York: 1949).
4. *The Masks Of God: Vol. I, Primitive Mythology*, (Viking Press, New York: 1959).
5. *The Masks of God: Vol. II, Oriental Mythology*, (Viking Press, New York: 1961).
6. *The Masks of God: Vol. III, Occidental Mythology*, (Viking Press, New York: 1964).
7. *The Masks of God: Vol. IV, Creative Mythology*, (Viking Press, New York: 1968).
8. *The Flight of the Wild Gander: Explorations in the Mythological Dimension*, (Viking Press, New York: 1969) (Bir denemeler koleksiyonudur.).
9. *Myths to Live By*, (Viking Press, New York: 1972) (Yaşayan mitin felsefi, sosyolojik ve psikolojik etkilerinin keşfi hakkında genel dersler dizisidir.).
10. *The Mythic Image*, (Princeton University Press, Princeton: 1974) (Rüyalar ve mitler arasındaki ilişki üzerine bir çalışmadır.).
11. *Tarot Revelations*, (Richard Roberts ile birlikte), (Alchemy Books, San Francisco: 1979) (Tarot kartları üzerine bir çalışmadır.).
12. *The Historical Atlas of World Mythology, Volume I: The Way of the Animal Powers*, (Alfred van der Marek Editions, New York: 1983) (Geçmişten günümüze olan semboller ve hikâyeler üzerine bir çalışmadır.).

13. *The Inner Reaches of Outer Space: Myth as Metaphor and Religion*, (Alfred van der Marek Editions, New York: 1986) (Modern çağın yeni ortaya çıkan mitolojileri hakkındadır.).

14. *The Power of Myth*, (Bill Moyers ile birlikte), (Doubleday, New York: 1988).

15. *The Historical Atlas of World Mythology, Volume II: The Way of Seeded Earth*, (Alfred van der Marek Editions, New York:1988). (Campbell, 1990:233; 2002:129-130)

1941 yılında yazar Swami Nikhilananda ile *The Gospel of Sri Ramakrishna* ve Upanişadlar'ın çevirisinde çalışmıştır. 1943'te Jeff King ve Maud Oakes ile yayımladığı ilk kitabı, *Where the Two Came to Their Father*, Kızılderili Navaho halkına ait bir savaş riti üzerine yorumlarıdır. Efsane, II. Dünya Savaşı'nda tereddütlü genç Navahoların savaş ruhunu canlandırmak için anlatılan, Navaho ikiz savaş tanrılarına aittir. Bu ikiz kahramanların canavarlardan kurtulmak için büyü ve silah almaya babaları güneşin evine yaptığı yolculuk anlatılmaktadır. (Campbell, 1990:126; 1973:112-113; 2000:13-19; 2002:68)

Aynı yıl Zimmer'in ani ölümünden sonra, karısının da isteği üzerine kitapları *Myths and Symbols in Indian Art and Civilization* (1946), *The King and the Corpse* (1948), *Philosophies of India* (1951) ve *The Art of Indian Asia*'nın (1955) iki cildini düzenlemiş ve tamamlamıştır. (Campbell, 2000:234; 2002:68; 2011:384-385)

1944 yılında Grimm Masallarına yorum yazmış ve *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* üzerine çalışmaya başlamıştır. 1948'de *Finnegan Uyanması* adlı makalesi "James Joyce: Two Decades of Criticism" adlı kitapta yayımlanmıştır. 1949 yılında *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*'nu yayımlamıştır. 1952'de editörlüğünü yaptığı *The Portable Arabian Nights* yayımlamıştır. 1954'te Alan Watts'ın *Myth and Ritual in Christianity* adlı kitabının genel editörlüğünü yapmıştır. (Campbell, 1990:140)

1959 yılında *Tanrının Maskeleri* serisinin ilk cildi olan *İlkel Mitoloji*, 1961'de *Doğu Mitolojisi*, 1964'te *Batı Mitolojisi* ve 1968 yılında serinin son kitabı *Yaratıcı Mitoloji*'yi yayımlamıştır.* (Campbell, 1990:145)

1969 yılında *The Flight of the Wild Gander: Explorations in the Mythological Dimension* adlı kitabını yayımlamıştır. 1972'de *Myths to Live By*'ı yayımlar ve Jung'un kitabı *The Portable Jung*'un editörlüğünü yapmıştır. 1974 yılında *The Mythic Image*'i

* Giriş bölümünde "Kaynakların Tanıtımı" kısmında yazarın tanıtılan eserlerine burada tekrardan yer verilmemiştir.

yayımlamıştır. (Campbell, 1990:150) Daha sonra ölümüne kadar sadece listedeki diğer kitaplarını yayımlayabilmiştir.

Ölümünden kısa bir süre önce 1987 yılında çekilen *The Hero's Journey: A Biographical Portrait* ve *Sukhavati: A Mythic Journey* videoları biyografi niteliğindedir. *Mythos* adlı video serisinde de insanlığın ortak hikâyesini özetlemiştir. *Joseph Campbell Audio Collection* serileri de onun çeşitli konuşmalarını içermektedir. (Campbell, 2011:375-378) Ölümünün ardından da onun adına yayımlanan birçok eseri basılmıştır. Bunlar:

1. *Transformations of Myth through Time*, (Harper and Row, New York: 1990) (Dünyadaki mitolojik gelişmelerden bahseden on üç derslik çalışmadır.).
2. *The Hero's Journey: Joseph Campbell on His Life and Work*, (Harper and Row, New York: 1990) (Kendi arayışını anlattığı, arkadaşları arasındaki bir dizi sohbetin eseridir.).
3. *Mythic Worlds, Modern Words: Joseph Campbell on the Art of James Joyce*, (HarperCollins, New York:1993) (XX. yüzyılın en büyük romancısı Joyce'un mitik etkisinin bir keşfidir.).
4. *Baksheesh and Brahman: Asian Journals-India: 1954-1955*, (HarperCollins, New York: 1995) (Gezi günlüğüdür.).
5. *The Mythic Dimension: Selected Essays: 1959-1987*, (HarperCollins, New York: 1997) (Miti bütün ana hatlarıyla incelediği, on iki makaleden oluşan çalışmadır.).
6. *Thou Art That: Transforming Religious Metaphor*, (New World Library, California: 2001) (Yahudi-Hıristiyan geleneğindeki mit ve semboller hakkındadır.). (Campbell, 2002:130; 2011:375-377)

Campbell'ın yayımlanmış eserlerinin yanı sıra pek çok yayımlanmamış makale, deneme, dergi, ders, röportaj, not, mektup, günlük, ses kaydı ve videoları mevcuttur. 1990 yılında çalışmalarını korumak ve devam ettirmek için adına "The Joseph Campbell Foundation (JCF)"* kurulmuştur. Vakıf, mitoloji ve karşılaştırmalı din alanında araştırma yapan ve onun çalışmalarını sürdüren kâr amacı gütmeyen bir kuruluştur. Bu kuruluş onun yayımlanmış çalışmalarının yanı sıra yayımlanmamış çalışmalarını da neşretmeyi amaçlamıştır. Vakfın "The Collected Works of Joseph Campbell" serisi adı altında yayımladığı eserler:

* <https://www.jcf.org/>

1. *Asian Journals: India and Japan* (Gezi günlüğüdür.).
2. *Correspondence: 1927–1987* (Önde gelen isimlerle gerçekleştirmiş olduğu mektuplaşmalarıdır.).
3. *The Ecstasy of Being: Mythology and Dance* (Dans ve sanat üzerine yazılarıdır.).
4. *Goddesses: Mysteries of the Feminine Divine* (Tanrıçalar ve Tanrıça Dönüşümleri, (Nur Küçük, çev.) İthaki Yayınları, İstanbul 2020.) (Tanrıçalar üzerine bir çalışmadır.).
5. *A Joseph Campbell Companion: Reflections on the Art of Living* (Mitin insanın hayatını nasıl etkilediği üzerine bir seminer çalışmasının eseridir.).
6. *Mythic Imagination: Collected Short Fiction* (Yedi hikâyeden oluşan çalışmadır.).
7. *Myths of Light: Eastern Metaphors of the Eternal* (Büyük Asya dinlerinin temel mit ve sembollerinin keşfi hakkındadır.).
8. *Pathways to Bliss: Mythology and Personal Transformation* (Bireye mahsus mitlerin keşfi üzerinedir.).
9. *Romance of the Grail: The Magic and Mystery of Arthurian Myth* (Orta Çağ Arthur romansları üzerine yazıları ve dersleridir.).
10. *Sake and Satori* (Asian Journals serisinin ikinci cildir.). (Joseph Campbell Foundation, 2020)

BÖLÜM III

ANA HATLARIYLA JOSEPH CAMPBELL'İN DÜŞÜNCE DÜNYASI

Bir mitolog olarak Campbell'ın düşünce dünyasını daha iyi anlamak için öncelikle onun tanrı, din ve yaratılış konusundaki düşünlerine yer verilmiştir. Onun mitolojiye olan bakış açısını ve getirdiği yorumları anlamak için bu temel hususların zihnine yansımaları önem arz etmektedir. Buradan da hareketle onun niyeti daha iyi anlaşılacağı düşünülmüştür. Daha da önemlisi onun ulaştığı ilkelerin zemi verilmek istenmiştir.

3.1. Tanrı Tasavvuru

Campbell, Tanrı'yı “güç” olarak tanımlamaktadır. Özellikle modern dünya için Tanrı, “yukarıda”, “yüce olan” değil de içimizde aramamız gereken güçtür. Bu güç bedeninin ötesinde ve materyal dünyanın kaygılarından uzak her insanın taşıdığı prensiplerle ulaşılabilir. (Campbell, 2007:44, 192-193) Miti de “tanrılar hakkındaki hikâyeler” olarak tanımlayarak, insanı motive eden bu gücün mitlerde işlendiğini belirtmektedir. Bu da doğada içkindir. Bu sebeptendir ki o doğaya hükmetme yerine, doğayla uyum içinde olma taraftarıdır. Kızılderili Şef Seattle'ın Beyaz Adama mektubunda* da insanın doğaya tahakküm kurmasına karşı bir sitem vardır. (Campbell, 2000:10-11; 2011:131, 361-363) Diğer yandan İncil'de bu durum tersidir.* Çünkü doğa insan için vardır ve insan doğadan üstün ve ona hükmedendir. Burada mitten yoksun olan modern insanın doğayı mitoloji edinebileceği söylenebilir. Campbell, mitolojinin konusunun “hayatı toplumun ve doğanın düzenine göre yaşamak” olduğunu söylemektedir. (Campbell, 2007:54, 180)

Campbell, tanrı inancının evrimini üç aşamada özetlemektedir. İlki, ana tanrıçaların olduğu ve onların yerini erkeklerin aldığı aşamadır. Bu aşamada erkek ilah önem arz etmemektedir. İkincisi, erkeğin tanrıça rolünü üstlendiği aşamadır. Üçüncü de hem erkeğin hem kadının tanrıda etkileşim hâlinde olduğu aşamadır. (Campbell, 2007:223) Tarihi süreçte olduğu gibi bu kelime her zaman bir kişileştirmeyi ifade etmektedir. Örneğin, tanrıça denilmediği sürece tanrı kelimesi erkeği kast etmektedir.

* Mektubun tam metni için bkz. Campbell, Joseph, (2020), *Mythos: The Shaping Our Mythic Tradition*, Amerika: Element Books, s. 10-11.

* Bkz. Yaratılış 3.

Çünkü söz dağarcığı ve kategoriler insanı sınırlandırmaktadır. (Campbell, 2000:78; 2002:39; 2011:185, 255)

Diğer yandan Doğu ve Batı'nın tanrı algısı farklıdır. Doğu'da tanrı enerjinin ortaya çıkması ve taşınması olarak görülmektedir. Enerji tanrı değildir, çeşitli enerjiler ve bu enerjileri taşıyan tanrılar vardır. Bu enerjinin kaynağı da esas gizemdir. Batı'da ise durum bir nevi bunun tersidir. O, her şeyin kaynağıdır ve bir bilinmeyendir. Diğer yandan Doğu'da tanrılar insandan ziyade doğayla özdeşleştirilmektedir. (Campbell, 2007:261-263) Batı'da ise mitolojik unsurlara kozmik değil, coğrafi terimlerle ulaşılmaktadır. Dahası Tanrı eril bir kişilik olarak tanımlanmış ve isimlendirilmiştir. (Campbell, 2002:17)

Doğu'da tanrı ve Buda, Batı'daki Yahve, Teslis ve Allah gibi nihai kavramlar değildir. Bu kavramlar her insanın içinde olan tanımlanamaz varlığa, bilinç ve vecde işaret etmektedir. Çünkü bu ifadeler kast edilenin ötesindedir. Bu yüzden insan ancak tanrı fikrini öldürmesiyle ilerleyebilir. Çünkü insanın Tanrı'sı onun aşması gereken nihai engeldir. Herhangi fikir, kavram ve isim O'na dair sınırlandırmadır. Goethe, “simge hariç her şey geçicidir” derken, Friedrich Nietzsche (1844-1900) de “Ebedi olan her şey metafordur” deiyerek aynı şeyi söylemektedirler. (Campbell, 2002:86; 2011:241-242, 255) Çünkü insan için geçici ve ebedi bir şey yoktur. Eğer bir şey bunu ifade edecekse ya bir simge ya da bir metafordur. Tıpkı “Tanrı” kelimesi gibi. Çünkü bu ifade her zaman O'nu ifade eden bir semboldür.

Kant'a göre uzay yasaları akıl tarafından bilinir çünkü onlar akıldandır. Bu bilgiler insanda doğuştan mevcut olan *a priori* bilgilerdir. Campbell, bundan yola çıkarak uzay yasalarının içimizde olduğu gibi uzayın da insanın içinde olduğunu ifade etmektedir. Uzay boşluğuyla içimizdeki boşluk aynıdır. Dahası insanın uzaydan olduğunu, başka bir deyişle uzaydan doğduğunu söylemektedir. Dünya da onun bir eseridir. İnsan aynı zamanda dünyanın yapımıdır ve onun elementlerini içermektedir. Sonuç olarak insanın sahip olduğu bilgi de dünyaya aittir. (Campbell, 2000:62; 2002:1-2; 2011:182-183) Platon da insanların doğumla kaybettiği evrensel fikirlerin; “ideaların” felsefeyle hatırlanabileceğini söylemektedir. Bunlar Bastian'ın “birincil fikirler”i ve Jung'un kolektif bilinç dışının arketipleridir. Aynı şekilde tanrıların imgeleri de birincil fikirlerin yerel formlarıdır. (Campbell, 2002: 5-6, 14)

Jung ise eğer tanrı bu dünyada görülmek isteniyorsa insanlara bakılması gerektiğini söylemektedir. Çünkü onunla ilgili bütün kavramlar tarihsel olarak şartlanmıştır. Örneğin, Tanrı'nın İsa'da cisimleşmesi Kutsal Ruh tarafından bütün

yaratılanlara aktarılan ilk örnektir. İsa gibi her insan O'nun tezahürüdür. Ya da eğer İsa Tanrı ise herkes Tanrı'dır. Tanrı tasavvuru tarihsel olarak insanın durumuna ayna tutmaktadır. Tanrı olarak hayal edilen varlığın tasavvuru insanın icadıdır. Fakat yine de insanlar onun tasavvurunu somut olarak değerlendirmektedir. Zıtlıkların, öznenin ve nesnenin ötesinde gizemli ve Aşkın olan dışında başka bir şey yoktur. (Campbell, 2011:214)

Budizm'e göre acı girdabı *samsaray*ı aşıp *nirvanaya* ulaşıldığında, ikiliklerin ötesinde tüm karşıt çiftlerin aşkın dünyasına ulaşılmaktadır. Bu da ancak benlik kavramından sıyrılmakla mümkündür. Fakat Budizm'de *anatman* (öz olmayan) her şeyin benliksiz olarak Aşkın olanın tezahürü olmasıdır. *Bodhisattva* fikri de aşkınlığın idrakiyle bu dünyaya katılmaktır. Tıpkı İsa'nın çarmıhta gerilmesi gibi dünyanın acılarına neşeyle katılmaya davet etmesi gibidir. Bunlar aynı birincil fikrin etnik yansımalarıdır. (Campbell, 2000:55-56)

Campbell'a göre aydınlığa ulaşmak için sahip olunan tanrı imgeleminden kurtulmak gerekmektedir. Çünkü bu imge düşünce ve kavramlarla basitleşmiştir. Fakat bu durumun aksine Aşkın olan daha derin bir anlam ifade etmektedir. Meditasyon ve dua gibi üzerinde yoğunlaşarak düşünmeyi gerektirir. Jung'un da deyimiyle tanrı deneyiminin karşısına din konularak onun sahip olduğu derin anlama ulaşılamamaktadır. Dahası varılan hiçbir düşüncenin nihai olanı temsil etmediğini düşünerek her zaman daha ileri bir anlam arayışında olunmalıdır. (Campbell, 2007:263-264)

Jung, zihinde insandan da eski olan "ilk imgeler"in olduğunu söylemektedir. Örneğin, ölümden sonraki yaşam algısı bu ilk imgelerden biridir. Birey, insan ruhunun temelini oluşturan bu ilk imgelerle düşünmektedir. Bunlar bilinçli düşünmenin kaynağıdır. Bilgelik de bu simgeselliğe dönmektir. Bunun ne inançla ne de ilimle alakası yoktur. Fakat bilgelik, düşüncenin bilinçaltındaki ilk imgelerle uyumdur. Tam bir yaşam da ancak böyle bir uyumla mümkündür. (Campbell, 2016a:132)

Psikoloji ve ilahiyatın sınırları aynıdır. Çünkü her ikisinin de problemi Aşkın olan değil, O'nun simgeleştirilmesidir. Örneğin, Tanrı'nın psikolojik işlevi Tanrı'nın kendisinden öteye gidememektir. Campbell, Alman ilahiyatçı Meister Eckhart'tan (1260-1328) alıntılarla "Nihai terk ediş, Tanrı için Tanrı'yı terk etmektir." demektedir. Bu etnik tanrının, birincil tanrı fikri için terk edilmesidir. Çünkü Tanrı fikri insanı çıkmaza sokar. Bu yüzden Tanrı kelimesini yetersizdir. (Campbell, 2000:78; 2002:39; 2011:185)

Her şey tanrıyı, cenneti, cehennemi içine almaktadır. İnsan gerçek kaynağa ulaşabilmek için karşıt çiftlerin ötesine gitmelidir. (Campbell, 2011:255) Nietzsche, “Tanrı öldü” dediğinde birincil ve etnik fikirlerin karıştığı Kitab-ı Mukaddes’in tarihsel olarak sınırlandırılmış, yaratıcı Tanrı olarak tanımlanan ve adlandırılan tanrısını kast etmektedir. Çünkü Aşkın olanın tecrübesi için bu şekilde tanımlanmış tanrının bırakılması ve etnik fikirlerin birincil fikirlerden ayrıştırılması gerekmektedir. Zira herhangi bir tanrının aşkınlığı açık ve net değilse bu tanrı puttur ve ona ibadet de putperestliktir. Bunun için de onun, görmenin ve düşünmenin ötesindeki aynı gizemin yerel olarak faydalı olan imgesini, milyonlarca olan imgelerinden biri olarak görmek gerekmektedir. Bu yüzden merkez her yer olabilir. Örneğin, kutsal topraklar özel bir yer değildir, insanın ait olduğu yerdir. Dahası herhangi bir yerin herhangi biri tarafından ev olarak tanındığı ve mitleştirildiği yerdir. Çünkü mit ve rit, kutsalı insanın olduğu yerde tecrübe etmesini sağlamaktadır. (Campbell, 2000:11, 20; 2002:17-18) Aynı şekilde tanrı da toplumun sembolleştirmesine göre farklılık göstermektedir.

Kişinin ibadet ettiği tanrı onun ruh hâlinin bir işlevidir. Aynı zamanda kültürün de ürünüdür. Örneğin, Hristiyanlarda Buda’nın, Budistlerde de İsa’nın vizyonu yoktur. Doğal olarak herhangi bir tanrı imgesi tarihsel olarak şartlanmış yerel, etnik bir fikirdir; bir metafordur. Çünkü ancak bu ölçüde aşkınlığa açık olacaktır. Bu yüzden de tanrı imgesi ismine ve formuna bağlı kalacağı için, tarihsel olarak sınırlı ve bir görüntüye bağlı kalacaktır. (Campbell, 2002:39)

İnsanın tanrıya ihtiyacı olmasaydı, tanrı var olmazdı. Diğer yandan kimsenin inanmadığı bir durumda tanrının varlığından söz edilmezdi, öyleyse tanrıyı insanlar var etmiştir. Bu sebeptendir ki kimsenin tanrısı aynı tanrı değildir, insanlar kadar tanrının var olduğu da söylenebilir. Yani her insanın tanrı tasavvuru farklıdır. İptidai kabilelerde tanrılar gücün kişiselleştirmesidir. Daha sonra tanrılar gücün kaynağı olmuştur. Fakat tanrılar gücün ifadesi değildir; metaforudur. Eğer tanrı kelimesi bir şey ifade edecekse o da onun bütün bilgi, adlandırma ve formların ötesinde olduğudur. Fakat günümüzde tanrı fikri fazlasıyla kişileştirilmiştir. Tanrı bir yanılsama değildir, o kendinin de ötesinde bütünlüğün gizemine ve onun kavranmasına işaret eden bir simgedir. (Campbell, 2011:209-210)

Simgeler, insanın kutsalla olan iletişimini sağlamaktadır. (Eliade, 2017b:473) Onlar “yalnızca iletişim araçlarıdır: göndergelerinin son terimiyle, genel anlamıyla karıştırılmamalıdır. Ne kadar çekici ve etkileyici görünürlerse görünsünler kavrayışa uygun araçlar olarak” kalmaktadırlar. (Campbell, 2018:214) Tanrılar da insanların

yaşam biçimleriyle, mücadeleleriyle ve zaferleriyle şekillenmiş kültürel simgelerdir. Kültür burada mezokozmos görevi görmektedir. Yani makrokozmos olan tanrı ve mikrokozmos olan insan arasında bir vasıta. Böylelikle insan mikrokozmos olarak ilah olanı deneyimler. Her bir bireyin sahip olduğu tanrı tasavvuru için giydiği maske toplum tarafından giydirilir. Bu simgenin varlığını devam ettirebilmesi için aşkınlığa şeffaf olması gerekir. Her şey aşkınlığa açık olmalıdır ki Aşkın olanın maskesinin taşıyıcısı olması söz konusu olabilsin. Eski Ahit'in Tanrı'sı gibi tanrı nihai olduğunu iddia ederse artık Tanrı aşkınlığa karşı şeffaf olmayacaktır. Çünkü bir kişilikten ibaret olacaktır. Bu yüzden hem tanrı hem insan aşkınlığa kapalı olacaktır. (Campbell, 2000:7-8, 12)

Kutsal (*numen*); rasyonel ve sezgisel olmak üzere iki birleşik unsurdan oluşmaktadır. Dilin kavramsallaştırma aracı olduğunu söyleyen Rudolf Otto (1869-1937), kutsalın sezgisel yönünün kavramsal olarak algılanamayacağı için bu unsurun konuşulamaz olduğunu belirtmektedir. İfade edilen sadece Kutsal'ın deneyiminden ortaya çıkan anlatımdır. Başka bir deyişle her bir bireyin kendi deneyiminden elde ettiği bir yorumdur. Kutsal ise deneyime dayalı bir kavramsallaştırmadır. O'nun tecrübesi bir sır olarak *mysterium tremendum et fascinas* (korkutucu ve hayran bırakıcı sır)'tır. (Otto, 2014:12-14)

İngilizcedeki “Tanrı” kelimesi yetersizdir. Çünkü Aşkın olan “Tanrı” kelimesinden de aşkındır ve bilinmezliğin kendisidir. Aşkın hakkında düşünülemeyeceği için hakkında da konuşulamamaktadır. (Campbell, 2007:74-75) Nitekim Otto da, *numeni* sözle ifade etmenin mümkün olmadığını ve kavranamaz olduğunu belirtmektedir. Bu durum *numenin* doğasından kaynaklanmaktadır. Çünkü o *mysterium*'dur. Bu sebeptendir ki o “doğaüstü” ve “aşkın” kelimeleriyle ifade edilmektedir. Çünkü ancak bu sayede onun hakkında konuşulabilir. (Otto, 2014:17-18)

Tanrı adları önemli değildir. Çünkü bütün tanrılar işleyişin veçhelerinin kişiselleştirilmesidir. Her bir ad onun farklı bir yönüne işaret etmektedir. Hakikat ise tanrılarının da ötesindedir. Tanrı ifadesi Aşkın olana bir gönderimdir. Yani, Aşkın olanın metaforudur. Diğer yandan Tanrı insanın bir yönüdür, bilincin tezahürüdür. O'nun hakkında konuşmak her zaman için bir problemdir. Çünkü gerçeğin farklı anlamları vardır. Campbell, pragmatizmin öncüsü Amerikalı psikolog William James'ten (1842-1910) alıntılarla “Doğru, işe yarayandır.” demektedir. (Campbell, 2011:152, 175) Ksenofanes, atların ve aslanların elleri olsaydı ve resim yapabilselerdi; atlar tanrılarını at, aslanlar da aslan gibi çizerdi derken de Tanrı hakkında konuşmanın zorluğuna

değirmiştir. Paul Tillich (1886-1965) de tanrı hakkındaki ifadelerin ancak sembolik ya da metoforik olduğunu söylemektedir. (Tokat, 2009:22)

Diğer bir yandan Mutlak Öteki Tanrı fikri anlamsızdır. Çünkü insan hiçbir bağı olmadığı bir şeyle ilişki kuramaz. Örneğin, yin-yang figüründeki erkek ve dişi modellerinde her birinde diğerinden bir parça vardır. Bu parça diğeriyle ilişki kurmayı sağlayan noktadır. (Campbell, 2007:233) Jung da Tanrı'yı mutlaklaştırmayı yanlış bulmaktadır. Çünkü mutlak olan ayrılık ifade eder, yani Tanrı'nın insandan bağımsız olduğu anlamına gelir. Fakat böyle bir Tanrı'nın insanla bir ilişkisi ve etkisi yoktur, dolayısıyla bir önemi de yoktur. Ancak insanla ilişkisi olan bir Tanrı söz konusudur. (Jung, 2016)

Metafor, tanrının maskesidir. (Campbell, 2007:89) O kendini ancak böyle açığa çıkarmaktadır. Kutsal kendini hiyerofanilerin arkasına gizler. (Eliade, 2017c:87) Bir nesne kutsalı temsil ettiği takdirde bir hiyerofanidir. Kutsal olmayan bir nesne kutsanınca aşkınlık kazanır ve bir hiyerofaniye dönüşür. Örneğin, bir bitki kutsanarak Aşkın olanın temsilcisi olur. Kutsalın diyalektiğinde parça bütünü temsil eder ve arketipin yinelenmesi onu kutsal yapmaktadır. Çünkü ilksel hiyerofaniler ifade ve anlam bakımından zengindir. (Eliade, 2017b:352)

Nesnelere nasıl bakılırsa öyle algılanırlar. Herhangi bir nesne pratik bir işlev taşıırken daha sonra kutsalın taşıyıcısı olur. Başka bir deyişle sıradan bir nesne hiyerofaniye dönüşür ve kutsalın temsilcisi olur. Bu nesne de kendini belli eder ve açığa çıkar. Nesne de bu duruma paralel olarak yüceltilir. Hatta artık *axis mundi* (dünyanın eksen) olur. (Campbell, 2007:89) Hiçbir değeri olmayan nesne veya eylem kutsalı ifade etmesiyle anlam kazanır. (Eliade, 2018a:16)

Campbell *axis mundin*in birey olduğunu söylemektedir. Karşıdaki kişinin de öyle olduğunun hesaba katılması gerektiğini belirtir. Çünkü Tanrı'nın merkezi her yerdedir ve sınırı yoktur. Her bir birey de Tanrı'nın merkez tezahürüdür. Hint kültüründen hareketle Tanrı'nın her şeyde içkin olduğunu söylemektedir. Bu yüzden insanlara da bu şekilde yaklaşılması gerektiğini belirtir. Hayatın kaynağı, ötekinde de olan yüceliği görmektir. Çünkü her bir mevcudiyet Tanrı'nın tezahürüdür. Onlardaki her bir yaşam tek bir yaşama işaret eder. Bu yaşamın kaynağı da Tanrı'dır. (Campbell, 2007:79, 122, 269)

Hayat ve her şey olduğu gibi kabul edilmelidir. Kişinin dünyayı değil kendini gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bu yüzden kişi kendi keşfinde olmalıdır. Diğer yandan dünya olup bitmiştir ve insana kutsalı sunmaktadır. (Campbell, 2007:94) Dahası dünya

bir nevi kutsalın aracısıdır. (Campbell, 2018:231) Tanrı evrenin hareket ettirici gücünün nihai imgesi olarak algılandığında, o Allah, Yahve ya da Buda'nın imgelerinden, Hindu tanrılarında olabilmektedir. (Campbell, 2000:81-82) Çünkü hepsi kutsalın aracısıdır. Kutsal bir nesne, Vişnu'nun avatari, Yahve'nin epifanisi aynı öneme sahiptir. Her biri kutsalın hiyerofanisidir. (Eliade, 2017c:52)

“Tanrı alfa ve omegadır, kaynak ve sondur.” Her bir düşünce de tanrısal enerjiden hareket eder. Dahası karar tanrısal enerji tarafından verilir. Dinlerdeki çeşitli simgeler örneğin, sağ ve sol yandaki melekler bu düşüncelerin adlandırılmasıdır. Başka bir deyişle tanrısal enerjinin metaforlarıdır. Bu durumda insanı harekete geçiren tanrısal içgüdüdür. (Campbell, 2007:261-262, 271)

Campbell, Tanrı bir mi çok mu sorusuna, bir ve çok kavramlarının düşünce kategorileri olduğunu söylemektedir. Tanrı kelimesinin bir kişiliğe karşılık gelmesi gerekmemektedir. Çünkü O, kişiliğin ötesinde ve aşkın bir düşüncedir. Mitik simgeler gibi bu kavramlar da aşkınlığa açıktır. Örneğin, Aşkın olan için karşıt çiftler yoktur. İnsanlar düalistik terimlerle düşünür fakat aşkın olan aşkındır ve bütün düşüncelerin ötesindedir. Zimmer'den alıntılanarak “En iyi şeyler söylenemez; ikinci en iyiler ise yanlış anlaşılır.” der. Çünkü aşkın olandan bahsederken zaman ve mekâna ait kavramlar kullanılmaktadır. Bu yüzden zaman ve mekânın kavramlarına göre yorumlanan aşkın yanlış anlaşılır. Campbell, yapılacak üçüncü en iyi şeyin sadece O'nun hakkında konuşmak olduğunu söylemektedir. (Campbell, 2000: 62, 69; 2002:23)

3.2. Din Hakkındaki Görüşleri

Dinler, temelde benzerdir ve aynı özü paylaşmaktadırlar. Başka bir deyişle dinler, benzer hedefi paylaşan çeşitli vasıtalar ve yollardır. Özle bağlantısız her bir husus da teferruattan ibarettir. Hatta bu hususlar olumsuz yönde gelişmelere bile sebebiyet vermektedirler. Dahası dinin özünü ve verilmek istenen mesajı kapalı hâle getirirler. Bu durum da mesajın yeterince anlaşılmasına neden olur. Bu, insanlar tarafından dine ve öğretiyeye yapılan bir acımasızlıktır. Dinin esas mahiyetinin anlaşılmasına da ancak derin bir okumayla ulaşılabilir. (Campbell, 2018: 147, 377)

Campbell, her ne kadar Katolik bir ailede büyüse de bir Hristiyan değildir. Kişisel bir Tanrı'nın varlığına da inanmamaktadır. O, bir bilinç durumuna inanır. Hint düşüncesinden etkilenen Campbell, Hinduizm geleneğindeki her şeyin Tanrı'nın tezahürü olduğu düşüncesindedir. Daha çocukken Tanrı'yı bir ağaçla özdeşleştirmiş ve

ona tapınmıştır. O, dinin esasında karşılaşılan her bir zorlukta hayat deneyimini şekillendirecek unsur olduğu kanaatindedir. (Campbell, 2007:94, 126, 206, 268)

Hayat deneyimi form ve form ötesi olmak üzere iki şekilde gerçekleşebilir. İlkinde Tanrı'nın bir formu vardır; nesnedir. İkincisinde zihin vardır; öznedir. İkinci durumda Tanrı formu aşılarak ikilemden çıkılır ve zihin, ötelerde O'nun gizemiyle kendi varlığının gizeminin bir olduğuna erişir. İsa'nın Tanrı ile bir oluşu da budur. Çünkü insan Tanrı'nın tezahürüdür. İnsan, ego ve arzularının kurbanı olarak değil de içindeki İsa'ya göre yaşaması gerekmektedir. Kendindeki Tanrı'yı keşfetmek de iki yolla olur. İlki bedenlen Tanrı olduğu düşüncesidir ki bu yanlıştır. İkincisi ise aşkın bir deneyim olarak Tanrı olma düşüncesidir. (Campbell, 2007:264-265)

Campbell, başka bir dini mantıksız ve kendi dinimize karşı küfür bile olsa onu mit olarak görüp hâlâ kutsal olarak değerlendirebilir mi sorusuna; ötekinin bizden başkası olmadığını, eğer ötekini öldürürsek aslında kendimizi öldürürüz diye cevap vermektedir. Çünkü insan bütün insanlardaki bilinçle beraber var olmaktadır. Bu yüzden her din kendi zamanı içinde geçerlidir. (Campbell, 2000:7-9)

Campbell, tavandaki ampullerin her birinin ışığın kaynağı olduğunu söylemektedir. Her biri ayrı ama aynı kaynaktır. Her biri ışığın aracıdır ve ışık bir tanedir. Işıktaki kendini pek çok ampulle açığa çıkarmaktadır. Dahası ampul değişse de aynı ışık elde edilmektedir. Her bir insan da aynı şekilde ışığın zuhur ettiği araçlardır. (Campbell, 1973:85)

Son olarak, merhametin merkezi kalptir. Bu, bir kalbin bir başka kalbe yönelmesinin olağan sonucudur. İnsan her ne kadar hayvansal dürtülere sahip olan bir canlı olsa da kalp ona insan olduğunu ve daha büyük bir şeyin parçası olduğunu bildirmektedir. Hayvani tabiatın yanı sıra insanın kalbi, ruhi tabiatını öne çıkarmaktadır. Dinî hayat da burada başlar; hayvani tabiatın yerine ruhi tabiatın baskın geldiği ve kalbin merhametle egoyu aştığı bir hayat. Bunun yanı sıra Campbell mitolojinin insana aşkınlık deneyimini sağladığını ifade etmektedir. (Campbell, 2007:251, 264-265) Fakat günümüz için *mitoloji yaratan bölge* olmadığını söylemektedir. Diğer yandan bu artık kendi mitolojisini yaratan merhametin merkezi olan bireyin kalbi olduğunu ifade eder. (Campbell, 2016d:726)

3.3. Yaratılış Mitolojisi

İnsan ve Tanrı, daha doğru bir ifadeyle insan ve Aşkın arasında bir zıtlık mevcuttur. Aşkın olan, bu zıtlıkların ötesindedir. Çünkü o zamansızdır. Zıtlıklarsa bu dünyaya ve zamana aittirler. Campbell, bu dünyanın öncesinde yani metaforik olarak cennetten düşüş öncesinde insanın da Tanrı gibi olduğunu söylemektedir. Zaman öncesi kadın ve erkek zıt olduklarının farkında değillerdi, tıpkı her şeyden aşkın ve münezzeh olan Tanrı'nın cinsiyetlerin de ötesinde olduğu gibi. Fakat insan -yine metaforik olarak- Bilgi Ağacından yediğinde zıtlıklar gün yüzüne çıkmıştır. Çünkü bu ağaç zıtlıkların bilgisidir. Dahası zıtlıkların mevcut olmadığı dünyanın mitolojik eksenidir. Aynı zamanda bunları kendinde toplayan bir ağaçtır. Zıtların bu bilgisi dünyanın bilgisidir. Bu dünyayı kontrol eden bilgidir. Zıtlıkların düalitesi de her şeye hâkimdir. İnsan da doğası gereği zıtlıklarla idrak etmektedir. Aşkın'ı idrak edememesi de ondandır. Mitoloji bu düalitenin arkasında saklanan Aşkın olanın tekliğini içermektedir. Çünkü mit zıtlıklara rağmen O'nun şiirsel bir ifadesidir. Mitlerde aranılan şey de Aşkın olanın gizemini bu dünyada açacak olmasıdır. (Campbell, 1973:26; 2007:73-78, 183-184)

Diğer bir sebep de düşüş öncesi insanın o ilk aşkın hayatını tekrar tecrübe etmesine olanak sağlamasıdır. Tanrı insanı topraktan yaratmış ve kendi nefesinden üflemiştir. İnsan bedenlen bu dünyaya aitken ruhen Tanrı'dandır. Kendi insan bedeninde olmayan Tanrı her bir insanda vücut bulmaktadır. Mitoloji de bu durum “evrensel özdeşleşme”dir. (Campbell, 2007:235)

Yaratılış mitolojilerinde genel olarak ilk insan çifti vardır. Aşkınlığı tecrübe eden de onlardır. Kolektif bilinç insanlığa bu tecrübeyi aktarmaktadır. Her bir insanın arayışa girmesinin altında da bu neden vardır. İnsanın çabası Aşkın olanı bu dünyada tecrübe etmeyi istemesi, bütüne dönme ve tekrar bir bütün olma çabasıdır. Mitolojilerdeki ip ve merdiven temaları* Aşkın ile bir olmak ve bütünlüğü yakalamak içindir. (Campbell, 2007:79) Çünkü merdivenler kişiyi kendi varlık durumundan aşkın varlık durumuna geçişi sağlayan simgelerdir. (Eliade, 2017d:129-130) Bunun yanı sıra insan korku ve arzularını yenerek benliğinden sıyrılıp daha yüce ve sonsuz olanın bilincine varırsa cenneti tecrübe eder. Günlük hayat cennet bahçesinin dışıdır. Esrimerle insan cennetteki o ilk tanrısallık düzlemini tekrar yaşamaktadır. Çünkü ruh bedenden ayrılır ve tanrıyla özdeşleşir. (Campbell, 2007:144)

* Bu tema için bkz. Sümer, (2018) “Mitolojik ve Dinsel Bir Yükseliş Simgesi Olarak Merdiven Motifi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 /1, ss. 257- 269.

Yaratan ve yaratılan arasındaki ayrım *mitolojik kopmaya* sebep olmuştur. İnsan doğadan ayrı ve onun tezatı durumuna düşmüştür. Artık olağanüstü olan doğa ve kutsallığını yitirmiş insan mitolojisi söz konusudur. Bu anlayış suç mitolojilerini de doğurmuştur. (Campbell, 2016b:141-142, 147) Eliade, suçun kutsala hakaret olduğunu söylemektedir. (Eliade, 2017b)

“Cennetten Kovulma” miti, insanı dünyayla karşı karşıya getirmekte, dünya cennetin zıttı olarak algılanmaktadır. Fakat bu sadece bir metafordur. Yani cennet, bu dünya ve bu dünyayı var eden her şeyden öncesidir. Zıtlıkların olmadığı, bilincin en saf ve duru hâlidir. İnsanlığın ortak mitlerinden ilki olan “yasak şey” söylencesiyle insanın yolculuğu başlar. (Campbell, 2007:77, 134)

İnsan doğası gereği zıtlıklarla düşünmektedir. Tarihin ilk çağlarında da bazı meslekler zıtlık arz etmekteydi. Tıpkı Habil ve Kabil anlatısında olduğu gibi. (Kramer, 2017b:167-168) Kutsal Kitap’taki bu anlatı avcı topluma aittir. Çünkü iptidai toplumlarda tarımın karşısında hayvancılık vardır. Hayvancılık bıçakla icra edilen öldürme eylemidir ve bu yüzden sevilmeyen taraftır. Fakat İncil anlatısında bu durum tersidir. Anlatılarda genel olarak ilk çocuk kobay görevi görmektedir. Suçludur ve suç onun üzerine kalır. İkinci oğulsa hayırlı olandır. Yahudiler kendilerini ikinci, Kenanlıları da birinci oğul olarak görmüşlerdir. Kenanlılar tarımla uğraşan Kabil iken, Yahudiler hayvancılıkla uğraşan Habil’dir. Campbell, bu iki zıt taraf olgusunun her yerde olduğunu söyler. Bir tarafta bağlı olunan bir toplum varken diğer taraftaysa çatışma içinde olunan karşı bir toplum vardır. (Campbell, 2007:142)

Tanrı’nın yaratımı konusunda bunun yoktan olması “addan yaratma” ve “adın söylenmesi”dir. Bebeğin temel yaratımı da bu şekildedir. Hatta çocuklar on bir-on iki yaşına kadar adları nesnelerinden ayırt edememektedirler. (Campbell, 2016a:97) Mitolojilerde ise yaratıcı, yaratılanı olması gerektiği gibi yaratmaktadır. Herhangi bir şekilde evrimsel bir düşünce söz konusu olmamıştır. Tanrı tarafından belirlenen kozmik bir sistemin içine olduğu gibi doğmaktadır. Bu sistem Mısır’da *maat*, Hindistan’da *dharma*, Uzakdoğu’da *Tao* ve Sümer’de *me*’dir. (Campbell, 1973:46) Hepsi Tanrı iradesinin arketipolojisi olarak anlaşılmalıdır. (Campbell, 2016b:123-125) Örneğin, gök yasalarının insan hayatının yasalarıyla aynı olduğu düşüncesi, kentin kozmik düzenin bir yansıması olduğu fikrini doğurmuştur. Köylüler, tüccarlar, rahipler, krallar gibi sınıflara ayrılan insanları bir araya getirme isteği yine göksel hareketlerden yola çıkılarak varılmıştır. (Campbell, 2002:58-59; 2016a:151-154)

Dünyanın sonu ve kurtuluş, bedenlen bu âlemde olacaktır. İnsanlık Bing Bang ile ortaya çıkmıştır ve evrenin bir parçasıdır. Evrende olan biten her şeyde insanın etkisi vardır. Diğer yandan insan ruh ve beden olarak iki zıt tabiatın birleşimidir. Sadece ruha ya da sadece bedene insan demek söz konusu değildir. Bu sebeptendir ki kurtuluş bedenlen ve bedenlen ait olduğu bu dünyada gerçekleşecektir. (Campbell, 2007:235, 281-282) Sadece ruhun kurtuluşu fikri Campbell'a mantıklı gelmemiş olacak ki insanın hep ilk cennet arayışındaki saf ruhi hâline dönmesi fikri düşünülmemiştir. Öte yandan ölümsüzlük de sonsuzlukla özdeşleşmektedir.

Cennet ve cehennem sonsuz değildir. Çünkü onlar da zaman diyarından nasiplerini almışlardır. Cennet de cehennem de süreklidir, yani bir zamanın içindedir. Süreklilik zamanın içinde sınırlıdır ve sonu vardır. Başka bir deyişle belirli bir zamanı ifade etmektedir. Sonsuzluk ve zaman zıt, yan yana gelmez olgulardır. Çünkü sonsuzluk sınır tanımamakta ve bütün ölçülerin ötesindedir. Diğer yandan sonsuzluk bu dünyada şu andadır. Geçmişin insanda şu an mevcut olması bir sonsuzluk hâlidir. Bu hâl ne geçmiş ne gelecektir, o şu anda canlı kalabilen sonsuzluktur. Bu da ölümsüzlük hâlidir. (Campbell, 2007:279-282) Çünkü bitmemişlik ifade etmektedir.

Ölümünden sonra yaşam, başka bir deyişle ahiret kötü bir fikirdir. Çünkü ahiret düşüncesi insanı şimdiden alıkoymaktadır. Örneğin, insan öldükten sonra da ahirette ailesiyle olacağı düşüncesinden dolayı onlarla yaşadığı anların kıymetini bilmeyebilir. Her an değerlidir ve sonsuza kadar sürmez. Dahası herkesin cennette mutlu olacağı düşüncesi de şimdiki olumsuz etkilemektedir. Cennet, uzakta bir yerlerde bir bahçe değildir, bir simgedir. Eğer bunu lafzi olarak alırsak cennette tanrıyla olmak demek; tanrı orada insan buradadır manasına gelir. Fakat tanrıyla olmak dünyada ve şimdide onunla olmaktır. Sonsuzluk burada, insanın içinde ve şimdidedir. Aynı şekilde cennet de öyledir. İnsan dünyada ve şimdide mutlu olabilir. Çünkü cennet andadır. (Campbell, 2011:139)

Dünyanın sonu da bir kıyamet değil eski yaşantıya getirilecek olan psikolojik bir devrimdir. (Campbell, 2007:287) Bunun yanı sıra cennet imgesinin işlevi insanın ölmesine yardım etmesidir. Çünkü insanın nereye gideceğini bilmemesi ölüme karşı direnmesine neden olur. Jung, insanların yeryüzünde aradığı cenneti bulamadığını, çünkü cennetin insanın ruhunun bahçesi olduğunu söylemektedir. Cennet bahçesindeki ikinci ağaç, Bilgi Ağacının meyvesi de insanın ebedi hayata ulaştığındaki manevi beslenmesini simgelemektedir. (Campbell, 2011:188-189)

Dante Alighieri (1265-1321)'nin *İlahi Komedya*'sındaki yolculuğu ruhsalken İlyas, İsa ve Meryem'in göğe yükselişlerinin fiziksel olduğu düşüncesi bir halk mitolojisidir. Bu yükselişler metafordur. Çünkü onların yükselişi dış uzaya değil de içedir. Yani cennetin olduğu yere; insanın kendi içinedir. Burası aynı zamanda mitin harikalar diyarıdır. Yükseliş insanın içine yaptığı mitolojik yolculuğu ifade etmektedir. Bu metaforik ruhsal yolculuğun amacı insanın zihnine yönelerek Aşkın olanın bilgisine ulaşmasıdır. Campbell, Kilise'nin metaforları tarihsel gerçeklikler olarak aldığını ifade etmektedir. Yükseliş gibi İsa'nın bakireden doğumu da metafordur. Çünkü bu insanın ruhsal yaşamının doğumuna karşılık gelmektedir. (Campbell, 2002:5; 2011:185-186, 215)

Campbell, insanların yarım asır öncesine kadar Kitab-ı Mukaddes'in yaratılış mitine inandığını söylemektedir. Fakat bugün pek çok kişi, dünyanın hiçbir yerinde Cennet Bahçesi'nin olmadığını, konuşan yılanın, düşüşün, Nuh'un gemisinin ve tufanın gerçekleşmediğini bilmektedir. Günümüz Batı dinlerinin tarihini oluşturan bu unsurlar kurgusal bir seçkidir. Diğer bir yandan, bu unsurlar diğer dinlerde de karşılığı olan olgulardır. (Campbell, 1973:23-24; 2011:39-41, 187-188)

Aynı şekilde İsa'nın çarmıha gerilmesi tarihi bir vaka olarak ele alındığında buradaki simgesellik ıskalanmış olmaktadır. Tanrı'nın enkarnasyonu olan İsa'nın çarmıhta gerilmesi Tanrı'nın insanın sıkıntı ve üzüntülerine katıldığının ifadesidir. Yani Tanrı insanın içindedir. Campbell, haçın iki anlamı olduğunu söylemektedir. İlki insanın ilahi olana gitmesi, diğeryse ilahi olanın insana gelmesidir. Buradan da anlaşıldığı üzere yaratılış anlatısında da olduğu gibi ruhsal mitolojik simgeleri tarihsel olarak yorumlamak yanlış anlamalara yol açmaktadır. (Campbell, 2011:216-220)

BÖLÜM IV

MİTOLOJİ BAĞLAMINDA JOSEPH CAMPBELL'İN DİNLER

TARİHİNE KATKILARI

4.1. Mit ve Mitoloji

Mit; eski Yunancada söz anlamına gelen *mithos* kelimesinin karşılığıdır ve “anlatılan veya duyulan söz, hikâye, masal” anlamına gelmektedir. (Erhat, 2015:5) Genel olarak doğa olaylarının nasıl meydana geldiğinin anlatıldığı arkaik insanın tarihini barındıran anlatılardır. Örneğin, yaratılış mitleri arkaik insanın dünyanın nasıl yaratıldığına dair anlatılarını içermektedir. *Mitoloji* de belirli bir kültürün ve toplumun mitlerini ifade etmektedir. Örneğin Babil mitolojisi, Yunan mitolojisi vb. (Ehrlich, Flexner, Carruth, & Hawkins, 1980:450)

Türkçedeki karşılığı ise efsanedir. (Küçük, Tümer, & Küçük, 2016:69) Fakat efsane, mâni, destan, rivayet vb. mitin değişik biçimleridir.* (Bayat, 2017:13, 31) Efsaneler dinî unsurlar içerdiği için dinle karıştırılmıştır. Örneğin, antik Yunan dini söz konusu olduğunda içinde tanrıların, perilerin ve kahramanların olduğu efsaneler akla gelmektedir. (Günaltay, 2006) Dahası dinler efsanelerle kendilerini ortaya koymuştur. Eric J. Sharpe (1933-2000) miti inancın ifade edildiği hikâye türü olarak tanımlamaktadır. O, dinler tarihinde büyük bir işleve sahip olan mit hakkında genelleme yapılmasını yanlış bulur. (Sharpe, 2000:78)

Mitin ortaya çıkışı tesadüfi değildir. Duymak fiilinin ötesinde, duyulanın yan anlamlarının da kavranması gerekmektedir. Bu da bir eğitim gerektirir. Mitlerin eğlence hikâyeleri olmadığını söyleyen Campbell, yanlış bir mitin de olmadığını belirtmektedir. Her türlü hikâyenin mitoloji ve her türlü karakterin de mitolojik olamayacağını ekler. Her ne kadar halk hikâyeleri mitten beslense de mitoloji halk hikâyelerinden farklıdır. Bunun yanı sıra hikâyeler eğlence içindir. Ama mit manevi rehberlikte bulunur. Örneğin, Hint kültüründe iki çeşit mitoloji vardır. İlki, yöresel mitolojidir ve halkın düşüncesini yansıtır. Bu tür mitler gençler içindir ve onların topluma katılmasını sağlar. İkincisi, temel düşünce mitolojisidir. Bireyin ilk türden yola çıkarak kendini keşfettiği mitlerdir. (Campbell, 2007:82-86)

* Daha fazla bilgi için bkz. Bayat, Fuzuli, (2017), *Mitolojiye Giriş*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, s. 103-124.

Peri masalları da halk hikâyeleri gibi eğlence içindir. Mitler kutsalın tezahürüyken masalların böyle bir kaygısı yoktur. Fakat bazı mitolojik motifler içermektedirler.* (Bayat, 2017:75) Örneğin, Babil yaratılış miti Enuma Eliş, Yunan Odipus efsanesi ve Kırmızı Başlıklı Kız masalı, erkekle kadın arasındaki kadim çatışmayı ihtiva etseler de türleri farklıdır.* Campbell, çocuklara hitap eden peri masalları için “çocuğun mitidir” der. Fakat büyüdükçe bu mit yeterli olmayacaktır. Bu durum çocuğun ve gencin gerçekliğinin farklı olmasından kaynaklanır. Bununla beraber mitolojiler her insana hitap etmemektedir. Çünkü belirli bir olgunluk ve bilinç düzeyi gerektirirler. (Campbell, 2007:181) Diğer yandan mitler ne yalnızca çocuklar için ne de bilim insanları içindir. Eğitimli ya da eğitimsiz fark etmeden her bir insanın içinde olan simgeleri barındırmaktadır. (Campbell, 2016a:21-22)

Eliade, “Mit zamanla epik bir efsaneye, balada ya da romansa dönüşebilir ya da “batıl inanç”, alışkanlık, özlem olabilir. Ama bu nedenle ne yapısını ne de anlamını yitirir.” der. (Eliade, 2017b:456) Kutsal öykü olan mitler masal, efsane ve hikâye gibi her insan tarafından öğrenilip anlatılamamaktadır. Daha çok özel kişiler tarafından özel zamanlarda okunmaktadır. (Batuk, 2009) Mit diğer edebi türler gibi okunup geçilecek bir tür değildir. Çünkü kişinin kendi varlığını ve evreni anlamlandırmasını sağlamaktadır. (Batuk, 2006:18)

Kanadalı psikolog Merlin Donald (1939-), insanın kültür evrimini çeşitli merhalelere ayırmaktadır. İlki, insanın çevresini anlaması ve tepki vermesi olan *episodik kültür*dür. İkincisi, jestlerle iletişimin sağlandığı *mimetik kültür*dür. Daha sonra dille beraber ortaya çıkan *mitik kültür*dür. Donald miti “birleşmiş, ortaklaşa tutulan açıklayıcı ve düzenleyici eğretilmeler” olarak tanımlar ve hayatın mitle kapsandığını belirtir. (Bellah, 2017:61, 138, 320) Çünkü mit hayatın her bir safhasında bireye eşlik edecek anekdotlar içermektedir.

Mitoloji, dünyanın algılanması ve bu algının modelleştirilmesidir. Çünkü mitoloji dünya görüşüdür ve dünyanın anlaşılması, biçimlendirilmesi ve sembolleştirilmesidir. Dahası o dünya hakkındaki gerçekliktir. Kişi dünyayı mitik anlatılarla algılar ve bu anlatıları kendisi bir paradigmaya dönüştürür. Çünkü mit aynı zamanda bir düşünce tarzı ve şuurudur. Mitin ortaya çıkışı da düşüncenin öykülenmesidir. Başka bir deyişle mit, insanın etrafında meydana gelen olayların anlatımıdır. (Bayat, 2017:11)

* Mit ve masal arasında işlenen ortak tema örneği ve daha fazla bilgi için bkz. Bayat, *Mitolojiye Giriş*; s. 90-103.

* Anlatıların içeriği ve analizi için bkz. Fromm, Erich, (2017), *Rüyalar, Masallar, Mitler*, (A. Arıtan, & K. Ökten, çev.) Ankara: Say Yayınları, s. 190-224.

İnsanların geçirdiği merhalelere bağlı olarak mitolojik evrelerin ilki de *Plesianthropus* (homo habilis)'dur. Bu aşama mitoloji biliminin başlangıcıdır. İnsanların çevrelerindeki uyaranlara karşılık verdiği, oyun oynadığı evredir. Campbell, kafatası avcılığını ilk insanlaşma evresine kadar götürür ve bunun en eski dinsel rit olduğunu öne sürer. Burada ilk insan türünün ortaya çıkmasıyla mit ve rit de doğmuştur. Başka bir deyişle ilk mitler ve ritler insanlıkla birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır. Yani, “insanlaşma bölgesi” aynı zamanda *mitoloji doğuran bölge*dir. Diğer yandan insan eylemlerinin kaynağı da mittir. Çünkü insanla beraber mit de ortaya çıkmış ve insan davranışlarına yön vermiştir. (Campbell, 2000:23-24; 2016a: 383-388)

Mitolojik evrelerin ikincisi, *Pithecanthropus* (homo erectus) evresidir. El baltası ve ateş ritleri de bu aşamada görülmektedir. Üçüncüsü, *Neanderthal* (homo sapiens) insan evresidir. Mitolojik düşünceye dair kesin kanıtlar bu dönemdedir. Dördüncüsü ise çıplak tanrıça ve mağara tapınaklarının görüldüğü evredir. (Campbell, 2016a:388)

Campbell, yazısız halkların miti için yanlış anlam yüklenen ilkel kelimesi yerine *halk mitolojileri* demektedir. Buna ilaveten halk ve uygarlık mitolojileri arasında ayırım yapmaktadır. İlki balıkçılık, avcılık ve toplayıcılıkla uğraşan halkların mitiyken, ikincisi tarım, sütçülük ve çobanlıkla uğraşan uygarlıkların mitidir. Halk mitleri sömürgeşeldir. Yani yüksek kültürlerden alınarak halkın ihtiyaçlarına göre uyarlanmıştır. (Campbell, 2018:257, 394)

Campbell, aynı zamanda mitolojiyi de ikiye ayırmaktadır. İlki, ait olduğumuz doğaya ve doğayla ilişkimize kılavuzluk eden *doğa mitolojileridir*. Diğeri de ait olduğumuz topluma ve toplumla ilişkimize kılavuzluk eden *sosyolojik mitolojilerdir*. Doğa amaçlı mitoloji tarımla uğraşan yerli halklara aittir, sosyal amaçlı mitoloji daha çok göçebe halklara aittir. Dahası sosyolojik mitoloji ötekileştirir. Sevgiyi ve merhameti kendi toplumumuza aktarır; öfkeyi ve istismarı ötekine aktarmamızı söyler. Örneğin, Yahudilik ve Hıristiyanlık sosyolojik mitolojilerdir. (Campbell, 2007:44, 222)

Mitolojinin başlangıcı ölüm düşüncesidir. Mitlerin doğuşunda ölüm olgusu önemli bir tema olmuştur. Çünkü insan, hayatın ölümle sonuçlanacağını bilen tek canlıdır. Arkaik insan hem doğal ölümlerle hem de av gibi kendi gerçekleştirmiş oldukları öldürmelerle bu olguyla karşı karşıya gelmiştir. Bu durumda da definle teselli bulmuştur. Böylece gömme ritine katılan kişinin acıları hafiflemiştir. Campbell, ilk insanların ölüme dair düşünceleri hakkında bir fikir beyan etmemektedir. Fakat definlerin öbür hayat düşüncesinden kaynaklandığını belirtir. (Campbell, 2007:102)

Burada öne çıkan husus ölümün, mitolojilerde işlenen ana temalardan olmasıdır. Çünkü ilk insansılar ölümlü olduklarını fark ettiklerinde öyküler üretmişlerdir. Bu öykülerde ölüm bir son olsa da yaşamın değerini ortaya koymaktaydı. Mitolojiler de bu düşüncelerden ortaya çıkmıştır. (Armstrong, 2014:7-8) Arkaik insanın defin gibi önemli bir ritüeli içinde barındıran mitler dinler tarihi için de yol gösterici olmuştur. Günümüzde de büyük bir öneme sahip olan cenaze törenlerinin mitlerle ne kadar geriye gittiği ve nasıl gerçekleştiği öğrenmekteyizdir.

Ölüm tecrübesi mitolojinin ana konularından birisi olagelmıştır. İnsanın ilk gözlemediği ve anlam veremediği ortadan kaybolma, cansız bir bedene dönüşme olayı arkaik insanın açıklama getirmek istediği ilk husus olmuştur. Bu konu günümüz için de hâlâ gizemini korumaktadır. Diğer bir konu da bitkilerin ölen insandan ortaya çıktığı düşüncesidir. Burada imge, “Dünya ölümle beslenir”dir. Arkaik düşüncede cinsel organların da ölümle ortaya çıktığına inanılmıştır. Ölüm ve öldürme yaşamın devamı için zorunludur. Bu durum varoluşla yok oluşun birbirine dayanmasıdır. Çünkü ölüm yaşayanlara hayat verir. İlk bahçeciler de ritlerini bu düşünceden hareketle şekillendirmiştir. (Campbell, 2007:179-181; 1973:40-41)

Campbell, ölümün gizeminin tıpkı bir görevin üstlenilmesi gibi ve nasıl çocukluğu bırakıp yetişkin oluyorsak, ölüm söz konusu olduğunda da yaşamın arkada bırakılması gerektiğini söylemektedir. Çünkü bu, yaşamın öteki yanıdır. (Campbell, 2016a:128) Dahası ölümle insan olma durumu aşılar ve öteki âleme geçilir. Bu bir son değil varlık düzleminin değişimidir. Tıpkı mevsimler gibi bir döngüden ibarettir. Böylelikle ölümle hiçbir şey yok olmaz, her şey yenilenir. (Eliade, 2017b:138)

Mit, yaşamı trajediden ziyade *İlahi Komedi*’ya çevirmektedir. Çünkü tek başına trajedi yetersizdir. Dahası mitoloji kesinlikle trajik değildir. (Campbell, 2018:49, 240) Campbell, trajedinin de hammadde acının -Joyce’dan alıntılanarak- “katlanılmaz ve sürekli” olandan ortaya çıkararak dünya mitolojilerini meydana getirdiğini söylemektedir. Çünkü acı her şeyin başlangıcı ve sonucudur. Fakat o mitolojiyi acıya indirgemekten kaçınmaktadır. Trajedi sadece mitolojinin şiirsel bir bükümüdür. O, Aristoteles’in katharsisini trajedide görmektedir. Trajedi, ritte olduğu gibi zihnin yoğunlaşmasıyla acıyı vecde dönüştürür. Acı bir aldatmadır ve özü, insanı aydınlanmaya taşıyacak olan esrimedir. Yaşamın bilgeliği olan bu durum, her insan tarafından anlaşılıp tecrübe edilememiştir. Buna rağmen acı mitolojinin temelini oluşturur. (Campbell, 2016a:61-68)

Mitolojik olay, zamansızlık ve ölümsüzlüğe son vermiş, ölümlülük ve cinsiyet geçiciliğin ifadesi olmuştur. Cinsiyet ve ölümün söz konusu olmadığı cennetten, dünya hayatına geçiş evrim düşüncesinin aksine kritik bir olayın sonucudur. Bu geçişle de bütün yaratım gerçekleşmiştir. (Campbell, 2007:184)

Mitolojiler, örneğin cennetten düşüş miti iki farklı biçimde yorumlanabilir. Düşülen dünya Tanrı'nın tezahürüdür ya da cennete tezat olan bir günah âlemi olarak algılanabilir. Yoruma bağlı olarak da mitoloji insana farklı hayat biçimleri sunmaktadır. Bu da mitoloji yoruma açık demektir. Çünkü mitin belli bir kalıbı yoktur. Böylece bir mitin tek bir yorumu olduğu söylenemez, yeni yorumlara açıktır ve kesinlik arz etmez. Hatta mitolojiler çeşitli şekillerde okunabilir ve anlaşılabilir. Dahası çelişkiler söz konusudur. Campbell, mitoloji şiirdir ve şiirsel dil çok esnektir demektir. Fakat bunun aksine teolojinin kurallar koymasıyla şiir nesire dönüşür, Tanrı'nın mesajı lafzen yorumlanır ve bu doğrultuda hükümler çıkarılır. (Campbell, 2007:134-185)

Mitoloji, anne imgesinin yüceltilmesidir. Daha çok Fırat ve Nil arasındaki topluluklarda görülen tanrıça figürü, doğa ve kadının benzeşiminden ortaya çıkmıştır. Ava giden erkek kadını geride bırakır. Avcı toplumda erkek besin sağlarken ekonomik katkı da kadın tarafından sağlanmıştır. (Campbell, 2016a:144) Çünkü ekip biçen iptidai toplumdaki kadın tarımın mucidi ve ilk çiftçidir. Toplumun en önemli besin kaynakları düşünüldüğünde kadınların tarım becerileri önem arz etmektedir. Kadın yaşamın ve doğanın aracı, erkek de toplumun aracı olmuştur. Tanrıça dinleri de bu şekilde ortaya çıkmıştır. Daha sonra tarım araçlarıyla beraber erkekler tarıma atılmışlardır. (Campbell, 2007:137, 315)

Mitlerin tarihten bağımsız olduğu anlayışının aksine Campbell, mitoloji ve tarihi yan yana getirmiştir. İncelediği mitsel verileri tarihi verilerle eşleştirerek, mitolojiyi onun önüne koymuştur. Fransız antropolog Claude Lévi-Strauss (1908-2009), mitolojinin yerini tarihin aldığını söylemektedir. Başka bir deyişle tarih onun devamıdır. Dahası günümüz için tarih neyse, yazısız halklar için mitoloji odur. (Lévi-Strauss, 2013:59) Hatta yazısız halklar için tarihten ziyade mit söz konusudur. Çünkü onlar için mit başattır (Armstrong, 2014:13) ve ona göre yaşarlar. Başka bir deyişle arkaik insan için asıl tarih mittir. Bu *in illo tempore** tanrılar, atalar ya da kahramanlar tarafından gerçekleşen arketipsel olayların tekrarıdır. (Eliade, 2017b:428) Yani mit örnek bir tarihtir. Onlar için tarihin bir başlangıcı ve sonu yoktur. Zaman dairesel ve kutsaldır.

* Mitsel zaman, kutsal zaman, dinsel-büyüsel zaman, hiyerofanik zamandır.

Yaşanılan olayların atalarının da başından geçmiş olan bir dizi olayın tekrarıdır. Eylemleri anlamlı ve mitleri de işlevsel kılan budur. (Parladır, 2007:17)

Mitoloji, insanların düşünce tarihinde önemli rol oynayan bir betimleme sistemidir. (Durkheim, 2011:26) Tarihten önce gelir ve o dönemde de söz konusu olmuştur. Dahası tarih doğru bilgiyi ortaya koyarken, mit eylemi ön plana çıkarır. (Hooke, 1993: 15) Jung, mitin etkinliğini devam ettirdiğini ve onun sadece tarihten ibaret olmadığını söylemektedir. Mitin malzemesi, insanın kendisinden, hayattan ve çevresindendir. Çünkü mit bunlarla ilgilenir. (Campbell, 2000:21) Robert A. Segal da (1948-) mit bir hikâyedir demektedir. Miti geçmişte, şimdide veya gelecekte belirli bir şey hakkında olan hikâye olarak tanımlar. (Segal, 2004:13) Çünkü mit zamansızdır.

Mitolojilerde verilen tarihlerin lafzi değil manen algılanması gerekmektedir. Yine sayılar tesadüfi değil, bir düzene işaret edecek şekilde matematiksel hesaplar içerir. (Campbell, 2016b:130) Matematik, göksel olanın dünyevi biçimlere dönüşümünün sırrını saklamaktadır. (Campbell, 2018:17) Örneğin, tarihte basit belirli bir nokta yerine verilen abartılı sayılar yıla değil de yıllara atfedilerek insanı evrende daha büyük bir role oturtmayı amaçlamıştır. Anlatılardaki tanrılar da aynı şekilde düzenin ifadesi ve işlevinin dışı vurumudur. (Campbell, 2016b:130) Dahası mitolojik söylemde kişisel olan ve evrensel olan benzeştirilir. Bu mitolojik söylem için temel yöntemdir. (Campbell, 2016a:75) Çünkü mitoloji oyun gibidir. Eğer oyunun kuralları ve biçimi bırakılırsa mitoloji dağılır

Yaşam mitolojiye bağlıdır. Çünkü o yaşamın bir ifadesi, bir yaklaşımın işlevi, bir anlayışın yansımasıdır. (Campbell, 2016a:138) İnsanların yaşamı idame ettirme şekilleri değiştikçe mitoloji, mitolojik unsurlar ve benzetmeler de buna paralel olarak değişime uğramıştır. Mitoloji değişince buna bağlı olarak figürler de değişmiştir. Mısır'da ay mitolojisinin yerini güneşin almasıyla, boğa figürünün yerini aslan figürü almıştır. (Campbell, 2016b:55, 267) Çünkü mitolojiler gelişir ve uyarlanabilmektedir. Mitolojik sistemde herhangi bir şey tam tersi hatta zıttı olarak da taşınabilmektedir. Örneğin, zararsız bir kertenkele çok büyük ve tehlikeli bir ejdere dönüşebilir. Yerel mitoloji göçlerle taşınan yeni unsurlarla birleştirilebilir. Çünkü gidilen yere mitolojik sistem de taşınır. Sahip olunan arketiplerle göç edilen yerin arketipleri arasında bir ilişki kurulur. Böylelikle yeni ülkede kabul görür ve kutsallaştırılır. Dışarıdan alınan yeni mitolojik imgeler değişikliğe uğratarak yeni bir mitoloji yaratılabilir. Bu yeni mitolojinin birkaç mitolojinin birleşmesinden oluşması ya da mitolojilerin düzenlenmesi, birleştirilmesi ve uyumlanması söz konusu olabilmektedir. Böylelikle iki ayrı coğrafyanın mitolojileri

farklı sentezler ortaya çıkaracaktır. (Campbell, 2016a:190, 200-201, 394-395) Mit, basmakalıp değil güncelleştirilen ve restore edilebilen anlatılardır. (Armstrong, 2014:14) Çünkü mitoloji dinamik bir yapıya sahiptir. Lévi-Strauss (2013:58-59), mitin bir unsuru değiştiğinde diğer unsurların da ona eşlik ettiğini belirtmektedir.

Her dönemin bütün coğrafyalarda aynı anda yaşanmaması, kimi dönemlerin bazı yerlerde sona ererken diğer coğrafyalarda devam etmesi ya da geleneğin korunup sürdürülmesi söz konusudur. Diğer yandan, benzer etkiler altında kalan halklar benzer ritüel ve mitler doğurmaktadır. Bu bölgeler *mitoloji doğuran bölge* ve gelişim gösterdiği yerler de *yayılma bölgesi* olarak adlandırılmaktadır. Mitoloji doğuran bölge, bir alanda, yakın bağları olan bireylerin oluşturduğu geniş toplulukta aynı anda kabaca benzer etkiler altında kaldığı ve sonuç olarak benzer kapılmaların yaşandığı ve ritüelleşmiş süreçler ve ilgili mitosların doğması sonucudur. Bunu da yayılma bölgeleri takip etmektedir. Mitoloji biliminin amacı da bu bölgeleri tanımlamaktır. Örneğin, Cennetten Kovulma anlatısı canavar yılan ve bakire gizeminin gelişmiş hâlidir. Dahası Afrika'dan Hindistan'a, Pasifik'ten Akdeniz'e ulaşarak yayılma göstermiş olmalıdır. (Campbell, 2016a:378-382)

Diğer yandan aynı deneyimi paylaşmayan yeni kuşak için mit ve ritler anlamını yitirmiştir. Bu da yeniden yoruma neden olmaktadır. Örneğin, yılan simgesinin Sümer ve Babil mitolojisinden Kitab-ı Mukaddes'e farklı yorumlanarak girmesi böyledir. (Campbell, 2016d:106) Her ne kadar Kitab-ı Mukaddes'te önceki inançlara karşıt savlar mevcutsa da eşdeğer öğeler içerdiği de görmezden gelinememektedir. Örneğin, Âdem ve Havva anlatısında yer alan yılan, aslında daha önce Levant (Yakın Doğu)'ta bir ilah olarak saygı görmüş bir figürdür. (Campbell, 2016c:17)

Kitab-ı Mukaddes'in aksine Çekirdek Yakınoğu'da kutsal hem erkek hem dişi biçimlerle ifade edilmiştir. Aynı zamanda yaşam bilgisinin meyveleri Tunç Çağı'nda elde edilmesi mümkün nimetlerdendir. İbrani mitleri ele geçirilen bölgelerin eski inançlarından uyarlanmıştır. (Campbell, 2016c:17-25) Eliade, genelde eski tapıma ait nesneler ve biçimler (tanrılar, kahramanlar, törenler, mitler vb.) dinsel anlamlarında ve değerlerinde meydana gelen değişikliklerden sonra yeni din tarafından kabul edildiğini söylemektedir. (Eliade, 2017b:259) Örneğin, Sümer'in cennet (An) ve cehennemin (Ki) oğulları (Enlil) tarafından ayrılması ve dünyanın yaratılması miti, Âdem ve Havva'nın yaptıkları hata yüzünden Tanrı tarafından dünyaya gönderilmesi aynı mitin farklı bir anlatımıdır. Yine önceki inançlarda mitsel yaşam bahçesinde tehlike ve suç yoktur. Başka bir deyişle yaratılış mitolojilerinin ilksel biçiminde günah, düşüş ve sürgün söz

konusu değildir. (Campbell, 2016c:63, 110) Rudolf Bultmann (1884-1976), da nesilden nesile hastalık olarak geçen asli günahı akıl dışı bulmaktadır. Çünkü bunlar daha çok Levant'ın Semitik mitolojisinin öğeleridir. (Bultmann, 2006:13) Yazısız halklar hayata karşı eleştirel değil olumludurlar. Her ne kadar benzer mitoloji paylaşılsa da değerlerin değiştirilmesi ve dünyada mutluluk yerine mücadelenin olduğu görülmektedir. Neolitik ve Tunç Çağı'na ait bu mitolojiler İbrani mitlerine ters bir bakış açısıyla girmiştir. İbrani mitlerinde yer alan başarısızlık unsuru Hristiyanlık ve İslamiyet'e de geçmiştir. (Campbell, 2016c:110, 115) Dahası Levant, Yunan ve Roma etkisiyle gelişmeye devam ederken, İslamiyet kendi çizgisini takip eden bir gelişme göstermiştir. Diğer yandan Kuzey Avrupa ise hem Greko-Romen hem de Levant'ın kutsal kitap anlayışından etkilenmiştir. (Campbell, 2016d:42)

Hristiyan evharistiya ayininde İsa'nın kanı diye içilen şarabın ilk örneğine Sümer'de Dumuzi*, Babil'de Tammuz ve Yunan'da Tanrıça Semele'nin ölen ve dirilen oğlu Dionysos ya da Roma mitolojisinde Bakus'ta görülmektedir. Hristiyanlıktaki öğeler paganlardakilerle benzerdir. Ölen ve tekrar dirilen tanrı miti toprağın verimini artırmak için iken daha sonra insanın ruhunu canlandırmaya dönüşmüştür. Bu bir doğa fenomeninin dinsel bir fenomenle uyuşması hatta gelenekle desteklenmesidir. İsa Mesih anlatısı Osiris, Tammuz, Adonis ve Dionysos* dönemlerine ait motiflerin yeni yorumudur. İsa gibi ölen ve yeniden dirilen kurtarıcı bu ilahların benzerlik göstermesi Hristiyanlığın Helenizm**'e dönüşümü olarak yorumlanmasına sebebiyet vermiştir. Çünkü Hristiyanlar araçları amaç edinmiştir. İnançla ilgili mitolojik unsurları Hristiyanlar lafzen yorumlamıştır. Teslisin gerçek ve Baba'nın gökte olduğu ve bunların yanı sıra İsa'nın dirilişi ve tekrar geleceği düşüncesi bu tutumdan kaynaklanmaktadır. (Campbell, 2016d:33-36, 174-177) Aslında İsa'nın Tanrı'nın oğlu olması metaforiktir ve İsa'yı önemli kılan şey Tanrı'ya denk olmasıdır. (Campbell, 2007:224)

Arkaik insan için cennet dünyadadır, şimdidedir. Mitsel zamanla kişi şimdi de cennette vadedilen sonsuzluğu, *illud tempus* tecrübe eder. Çünkü tüm yinelenmelerle insan tarihten kurtularak kutsal zamanı yaşamak ister. Onun için Kitab-ı Mukaddes'teki

* Verimlilik tanrısı.

* Bitki dünyasının ölmesini ve yeniden canlanmasını temsil eden bu figürler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Frazer, James G., (2004), *Altın Dal*, (M. H. Doğan, çev.) İstanbul: Payel Yayınları, s. 268-323.

* Yaklaşık olarak Roma İmparatoru İskender (M.Ö. 362-331) dönemi ve Hristiyanlığın doğduğu yıllar arasında ortaya çıkan bir kültürdür. Bir din olarak Mısır ve Mezopotamya dinleriyle Grek astronomisinin sentezidir.

cennet de buradadır. (Eliade, 2017b:432) Çünkü Aden bahçesi'nin var olması, tufanın gerçekleşmesi ve Nuh'un dünyadaki her hayvandan bir çifti herhangi bir gemiye bindirmesi mümkün değildir. Havva tarihsel bir kişilik olmadığı gibi cennet de fiziksel değildir. Düşüş de yaşanmamıştır. Hepsi diğer dinlerde de benzerleri bulunan kurgulardan ibarettir. (Campbell, 1973:13, 22-23) Buradan anlaşılmaktadır ki mitler simgesel değil tarihsel kabul edilmiştir. Kalıtsal günahın kabul edilemeyeceğine, vaftiz olmayanın cehenneme gideceğine artık inanılmasını mümkün görmeyen Campbell, mitolojinin yeniden ve dürüstçe okunmasını önermektedir. (Campbell, 2016d:673-676)

Çağdaş bilim mitolojinin gerçeklere uymadığını ortaya koymuştur. Zaten mitoloji tarih ve bilimin kaynağı değildir. Aynı şekilde din gibi emir ve görevler de değildir. (Campbell, 2016a:184) Mit doğru veya yanlışın ötesinde etkilidir. (Armstrong, 2014:13) İnsanların hayatına katkı sağlaması nedeniyle değerlidir ve işlevseldir. Mitin tutarlı olması onu doğru yapan husustur. (Bellah, 2017:149)

Mitolojinin tamamen göz ardı edilmesi ya da lafzen anlaşılması yanlıştır. Çünkü o maskelenmiştir. Ayrıca mantıkla yaratılmadığı için onunla da anlaşılammamaktadır. Bundan dolayı teologların mitolojiyi saçma, edebiyat eleştirmenlerinin de eğretilmeye indirgemesi bir hatadır. Campbell, mitolojinin anlaşılması için yeni bir yaklaşım olan “biyolojik psikolojiyi” faydalı bulmaktadır. Bu da mitolojinin sinir sisteminin bir fonksiyonu olduğu düşüncesidir. (Campbell, 2016a:38, 53) Günümüz İngiliz dinler tarihçisi Karen Armstrong (2014:13) da mitin psikolojinin ilk biçimi olduğunu söylemektedir.

Her halkın mitleri olmasına karşın başka halkların da mitlerinin okunması gerekmektedir. Çünkü böylece ortak hikâyeler olan mitlerin anlamına ulaşabiliriz. Mukayeseli bir bilim olan dinler tarihinde mitlerin de karşılaştırılması önem arz etmektedir. (Campbell, 2007:78) Çünkü dinler tarihi kuruluş ve gelişim safhasında mitolojiyle ilgilenmiştir. Başta iptidai toplumlar olmak üzere çeşitli toplumların mitolojileri araştırma konusu olmuştur. Böylece mitolojiler mukayese edilmiş ve ortaya konulan benzerlikler ve farklılıklar dinler tarihine ışık tutmuştur.

4.1.1. Mit ve Din

Tarih sahnesinde hep olagelen din ilkçağlardan günümüze çeşitli süreçlerden geçmiştir. Dini olgular çeşitli merhalelerden geçip günümüzde ki halini almıştır. Bu sebeptendir ki din hakkında söylenebilecek hususlar genelgeçer değildir. Yeni bulgu ve

belgelerle farklı yorumların geliştirilmesine açıktır. Mitolojinin problemlerinden biri de mit ve din arasındaki ilişkidir. Genellikle birbirine zıt olarak değerlendirilen bu ilişkide iki yaklaşım görülmektedir. İlki mit dindir, din mittir ya da mit ve din aynı anda ortaya çıkmıştır. Ya da mit dinin bozulmuş hâlidir. İkinci yaklaşım ise mit ve din arasında hiçbir bağlantının olmadığını veyahut mitin dine kaynaklık ettiğini savunanların görüşüdür. (Bayat, 2017:81)

Batı’da daha çok mitin arkaik insanın dini olduğu görüşü hâkimdir. Hollandalı dinler tarihçisi Cornelis Tiele (1830-1902) göre öğretilerden biri olan mitoloji, dinin yapı taşlarından biridir ve başlıca dinî değerlere sahiptir. (Alıcı, 2007:128-129) Armstrong da mitolojinin dinsel gelenekten ayrı tutulamayacağını söylemektedir. Çünkü mitler ritüel içerir. Mitin dinin dışına atılması ritüelin de anlamını kaybetmesine sebep olur. (Armstrong, 2014:8) Örneğin, kurban ritüeli İbrahim anlatısından ayrılırsa ritüel anlam ve önemini kaybedecektir. Bu da demektir ki,

Mitos ve din arasında köklü bir ayrım yoktur. Her ikisi de insan yaşamının aynı temel olaylarından kaynaklanmaktadır. İnsanlık tarihi içinde mitosun bitip, dinin başladığı keskin bir nokta belirlemek mümkün değildir. Din tüm tarihsel seyir içinde mitik öğelerle iç içe olmuş ve çözülmez bir biçimde birleşmiş olarak kalmıştır. (Tokat, 2009)

Din ilk insanla var olagelen bir olgu olmuş, mit de onun içinde yer almıştır. Dahası dinlerin ortaya çıkışı mitolojiyle başlamıştır. Çünkü mit arkaik insanın dinidir, kutsaldır ve inancın ögesidir. Örneğin, Yahudilik hem Yahudilerin hem komşu mitlerin birleşimidir. Başka bir deyişle Yahudilik Sâmi mitolojisinin ürünüdür. Aynı zamanda Mısır, Sümer, Akad ve Zerdüşt mitolojisi de etkili olmuştur. Hinaya ve Mahayana* mitolojilerine Budist dinî metinlerinde rastlamak mümkündür. (Bayat, 2017:83-84) Arkaik insan yeniliğe açıktır. Komşusundan etkilenir ve aldığı unsurlarla değişime gider. Tarihten yoksun olmayan arkaik insan, yeni unsurları mitsel zamana uyarlar. (Eliade, 2015:14-15)

Bayat, “Semavi dinlerin mitleri ayrı bir konu olup inanç ve itikadın oluşmasında esas rol oynamıştır.” demektedir. Örneğin Yahudilik ve Hristiyanlıkta olduğu gibi İslam’da* da mitik sembollere yer verilmiştir ve Kuran-ı Kerim’de mitsel dil kullanılmıştır. (Bayat, 2017:85) Anlatılanlar mit değildir fakat onlarla benzerlik taşımaktadır. Etkili bir anlatım tekniği olan kıssalar Kuran-ı Kerim’in üçte ikisini ihtiva

* Günümüzde de varlıklarını sürdüren ve çeşitli kolları ayrılmış olan Budist mezhepleridir.

* İslam’da mitoloji mümkün mü üzerine bir tartışma için bkz. Ocak, Ahmet Yaşar, (2009), “İslam’ın Temel İnançları Etrafında Oluşan “Mitolojik” Kültür: “İslam Mitolojisi””, *Milel ve Nihal*, 6/1, ss. 137-163.

eder. Bunlar dolaylı ve simgesel anlatımıyla mitlerle benzerlik gösterse de ayrıldıkları noktalar da vardır.* Burhanettin Tatar, Kuran-ı Kerim’deki temel anlatım tarzlarından biri olan kıssalar bağlamında, kıssaların mit gibi geçmişte yaşanan bir olayı şimdiye getirerek kişinin içinde bulunduğu olayla mukayese etmesini sağladığını söylemektedir. (Tatar, 2009:12) Böylelikle kıssalar anlatılan olayların yeniden şekillenmesine olanak vermektedir. Dahası kıssalar tarihsel malzemeden öte insana kendisini anlatan bir aynadır.

Campbell, dinin psikolojik bir deneyim sonrası kişinin yaşadıklarını çevresine aktarması ve bunların törensel hâle gelmesini dinin başlangıcı olarak yorumlamaktadır. Dinler insana modeller sunar, hayatı düzenler ve rehberlik eder. Her din kendi dönemine ve o dönemin gerçekliğine işaret eder. Mitle din arasında bir çatışma söz konusu değildir. Dinin insan için ikinci bir rahim olduğunu söyleyen Campbell, insanın bu rahimde tekrar doğduğunu ve insan olgunluğuna eriştiğini söylemektedir. (Campbell, 2007:135, 191) Diğer yandan mit dinden farklıdır. Çünkü tecrübeyi ön plana çıkarır. Yol göstermesine rağmen nasıl gidileceğini söylemez. Böylelikle deneyimlemek bireye kalır. Dinin ise belli kalıpları vardır ve gidilecek yol çizilmiştir. Dahası dinde vahiy vardır, fakat mitin kendisi toplumun vahyidir.

Campbell, Otto’nun fikrini benimser, mitoloji ve dinin kökeninin esrarlı olanın yakalanması olarak kabul eder. Örneğin tapınak ve mit gizin dönüştürülmesidir. Tapınak veya mitin kendisi giz değildir. Çünkü mitler sözün ötesindedir. O, dinlerin ıskaladığı noktanın bu olduğunu söylemektedir. Çünkü tam tersine imgenin lafzi değerlendirilmesi gizi muğlak kılmaktadır.* Bunun yemek yerine menünün yenmesi, sözün nesneyle karışması olarak nitelendirir. Bu da büyük bir yanılgıdır. Bu durumun sadece iptidai kültürlerde değil günümüzde de devam ettiğini vurgular. (Campbell, 2016b54, 98)

Herhangi bir ortodoks görüş tarafından mit ötekinin dini olarak tanımlanabilir. Bu tanımlama dinin yanlış anlaşılan mitoloji olduğu anlayışına denktir. Yani başkalarının dinini mit olarak adlandırmak ya da dini yanlış anlaşılan mitoloji olarak tanımlamak aynı derecede yanlıştır. Bu tanımlamalar mitik metaforların gerçek olarak

* Kıssa ve mit arasındaki ayrım için bkz. Yavuz, Ömer Faruk, (2009), “Bir Anlatım Tekniği Olarak “Kıssa”nın Rolü”, *Milel ve Nihal*, 6/1, ss. 122-125. Mit ve kıssa arasındaki ilişki için bkz. Arpaguş, Hatice K., (2003), Mitoloji, “Kur’ân-ı Kerim Kıssaları ve Kültürel Miras”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25, ss. 5-13.

* Kutsal kitap ve dinin sembolik anlatımı hakkında bkz. Tokat, Latif, (2009), “Dinin Sembolik Dili”, *Milel ve Nihal*, 6./1, ss. 75-98.

yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, “bakire doğum” ve “vadedilmiş topraklar” anlatılarında bu durum sıkça görülür. (Campbell, 2002:27)

Kahramanlar ve efsanevi figürler halkın hafızasında bakireden doğmuş olarak yer alırlar. Yunan’da Tanrı Zeus’tan olan sayısız kahraman vardır. Eski Ahit’te İbrahim’in karısı Sarah’ın doksan yaşında İshak’ı doğurması (Tekvin 17:16-19, 18:9-15, 21:1-2) aynı motifin değiştirilmiş varyantıdır. Fakat Hristiyanlar tarafından V. yüzyılında tartışılan konu, Meryem Tanrı’yı mı doğurdu yoksa normal bir oğul mu dünyaya getirdiğidir. Hatta M.S. 431 Efes konsilinde *theotokos* (tanrı doğuran, tanrının annesi) unvanını almıştır. Aynı şekilde, Kitab-ı Mukaddes’in düşüş anlatısı evrensel olarak bilinen cennetle cehennemin ayrılışının varyantıdır. Günahtan arınma, kurtuluş ve kefarete metaforları aldatılmış akla bir yenilemedir. Eski Ahit’in vowedilmiş topraklar motifi dünyanın birçok yerindeki mitolojik arketipin yansımasıdır. Örneğin, Kuzey Amerika yerlilerinden Navaholar, İzlandalı Norslar ve Vedik Aryanlar da bir bölgeyi kutsallaştırmak için mitte orayı psikolojik ve metafizik olarak simgesel kutsal topraklara dönüştürmüşlerdir. (Campbell, 2002:32-34)

Din sabit değil, değişip gelişen bir olgudur. Örneğin, İsrailoğulları’nın Tanrı’sı Yehova başta tanrıların en güçlüsü olan yerel bir Tanrı iken; daha sonra bütün dünyanın kurtarıcı Tanrı’sına dönüşmüştür. (Campbell, 2007:65) Eliade (1907-1986) dinin *sui generis* olduğunu belirtir ve dini olguların tek bir açıklamasının olduğu düşüncesine karşı çıkmıştır. İndirgemecilikten kaçınılması gerektiğini çalışmalarında sık sık vurgulamıştır. (Alıcı, 2005:56-57) Bu noktada söylenmesi gereken; dünyadaki değişim ve dönüşüme paralel olarak dinin de bu durumu takip ettiği ve etmesi gerektiğidir. Dahası dinin de bir hermönetiğe tabi tutulduğu söylenebilir. (Campbell, 2016b:265)

İnsanların dinin özüne dönülmesindeki çağrı, geride bırakılan mite olan ihtiyaçla aynıdır. Çünkü eskinin de birebir günümüze hitap etmesi olanaklı görülmemektedir. Dahası değer yargıları değişmiştir. Asırlar öncesinin iyi-kötü anlayışıyla bugünün iyi-kötü anlayışının uyması beklenemez. İyi ve kötü teması hayatımızda hep yer eder fakat her şeyin değiştiği gibi neyin iyi neyin kötü olduğu da değişmektedir. Diğer yandan Campbell, zamanın böyle hızlı değiştiğini belirterek kendi mitimizi inşa etmemizin de mümkün olmadığını söylemektedir. Zamanla beraber değerler de değişime uğradığından insanın miti bir yerden yakalaması gerektiğini belirtir. (Campbell, 2007:234)

Campbell, artık yeni bir çağa girildiğini ve dinden öte yeni bilgelige ihtiyaç duyduğumuzu söylemektedir. Çünkü günümüz dinlerinin de artık bozulduğunu ve özünde yatan hakikatlerin artık geçerli olmadığını belirtir. İptidai avcı toplulukların

besinlerini sağladıkları hayvanlar, kutsal hayatın da merkezindedir. Fakat peyote kültüründe inancın merkezinde yer alan bufaloların yok olmasıyla, dinin sembolü de yok olmuş ve din arkaikleşmiştir. Aynı şekilde eski Sümer astronomisine dayanan Kitab-ı Mukaddes'in sembolizmi de artık günümüz insanına hitap etmemektedir. (Campbell, 1973:60-62) Çünkü uzun zaman önce başka bir yerde ve başka biri tarafından oluşturulmuştur. Kitab-ı Mukaddes'in miti artık geçerliliğini, işlevini yitirmiş ve ölmüştür. Mitoloji ve imgeleri evren hakkında bilinenlerle uyum sağlamalıdır. Çünkü mitoloji insanı evrenle uyumlu hâle getirir. (Campbell, 2000:20, 30) Eliade, modern insanın iptidai toplumların insan tasavvuruna uymadığını, aynı şekilde Hristiyan inancıyla da uyuşmadığını söylemektedir. (Eliade, 2015:12)

Din ve mitoloji incelemelerinde kavramlara çok fazla odaklanmak, özden uzaklaşmak anlamına gelir. Çünkü simgeler gerçekleri insana sunan toplu bir paket değildir. Onlar daha çok insanın kendi içsel yolculuğundaki işaretlerdir. Bu işaretler mitlerle öğrenilir, taşınır ve hayat deneyiminde insana eşlik ederler. Çünkü mitlerde gerçekler simgelerin arkasına gizlenmiştir. Onlar birçok gerçeği taşırlar ve tefekkür araçlarıdır. Böylece onların aracılığıyla gerçek farklı farklı da olsa algılanabilir. (Campbell, 2016a:43, 87-88)

Hristiyan din adamları da iyi-kötü düalitesine takılıp insanlara ruhsal rehberlikte yetersiz olmuşlardır. Bu durum diğer dinler için de geçerlidir. Dinler toplumsal sorunların ötesine gidemediği için yetersiz kalmaktadır. Çünkü insan gibi karmaşık bir canlı görünenden ibaret değildir. Ruhsal olarak da rehberliğe ihtiyaç duyar. Fiziksel dünyadaki semboller her ne kadar bireye yön verse de ruhsal deneyimler için bu söz konusu değildir. Din bu dünyadan ziyade, insanı kendi içine döndürecek deneyimler sunmalıdır. Çünkü ancak o zaman insanın yaşama hevesi artacaktır. Örneğin komünyon ayininde ekmek ve şarap yenerek, âdeta İsa'nın "taşıyıcısı" durumuna gelinir; Aşkın ve sonsuz olanın ifadesi olunur. (Campbell, 2007:87-93) Böylece belirli bir süreliğine de olsa insan sadece bir bedenden ibaret olmadığını anlayarak, içe olan yolcuğuna yönelir.

Düaliteye takılmak bir hatadır. Örneğin iyi-kötü görecelidir. Aşkın olan, zıtlıkların ötesinde olduğu için, gerek sıradan insanlar, gerek din adamları zıtların düalitesine takılmamaları gerekir. Dahası O'nun katında tek yön vardır ve kavramların ötesinde düşünülmelidir. Çünkü ancak zıtlıkların bu ikileminden kurtulursak Aşkın olana ulaşabilir. Campbell, Heraklitos'tan alıntılararak, Tanrı'nın katında kötü ve yanlış olmadığını, O'nun nezdinde doğru ve iyi olduğunu söylemektedir. Fakat insanlar söz konusu olduğunda bir karar gerekir. Bir durum karşısında verilen bu karar zamansal

düzlemindedir (Campbell, 2007:93-95) ve zamanla beraber değerler de değişir. Her karar aşamasında insanın o ilk tecrübe ettiği aşkınlığı düşünerek hareket etmesi gerekmektedir. O hâlde; insan bu zamansal dünyadaki düalitenin bilincinde olarak, hayat deneyiminde Aşkını tecrübe ederek aşkın kararlar almalıdır. Asıl erdem de budur. (Campbell, 2018:48)

Tanrı/tanrıların dünyası ayrılınca artık, insan ve tanrısı irade sahibi olmuştur. Artık önem arz eden şey tanrının iradesine itaattir. İnsan bundan böyle irade sahibi, sınava tabi tutulan ve eleştirilmez olan vahyi kabul edip, itaat etmekle yükümlü olmuştur. Levant'ta vurgu artık insanın Tanrı'nın iradesine itaat etmesidir. Tanrı vahiy yollar ve insanın bunu kabul edip saygı duyması gerekir. Çünkü vahiy eleştirilemezdir ve itaati gerektirir. Aksi takdirde insan Tanrı'dan uzak düşecektir. (Campbell, 1973:53) Simgeler literalden ziyade manen yorumlandığında vahiy açığa çıkar. Eğer simgenin ne anlama geldiği bilinmiyorsa, vahiy bir emir olmaktan öteye geçemeyecektir. (Campbell, 2011:190, 205)

Mitolojiler ve dinler büyük şiirlerdir. Mitolojiler, şiirler ve mistik gelenekler uyum içerisindedirler. (Campbell, 1973:168; 2011:371-372) Dil, mit, din ve sanat sembolik formlardır. (Tokat, 2009:9) Durkheim (2011:516) bütün dinlerin doğasında şiirin yer aldığını ve mitolojinin bunu sağladığını söylemektedir. Bu sebeptendir ki mitolojinin din dışına atılması, dinin manzum ve imgelerle ifade edilen coşkulu ve etkili yönünü ıskalamak olacaktır.

Dinler mitleri hakikat olarak görür. Örneğin, Eski Ahit'in Çıkış anlatısı ve İsa'nın dirilişi birer mittir. Bunlar tarihsel olarak gerçekleşmemişlerdir. (Campbell, 1973:15) Mitler salt olarak yaşanmış gerçeklikten ziyade kültürün taşıyıcısı olması yönüyle ehemmiyetlidir. Din söz konusu olduğunda da yine mitler dine kaynaklık etmektedir. Fakat dinin tarihsel olduğu başka bir deyişle tarihsel gerçeklere dayandığı savunulurken, mitoloji tarih dışıdır. (Campbell, 2016a:13, 216) Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam da kendilerinin mitolojik değil, tarihsel olduklarını söyleseler de mitolojiden gerekli ölçüde yararlanırlar. (Armstrong, 2014:82-84)

Karşılaştırmalı mitoloji çalışmaları benzer mitlerin dünyanın her yerinde bulunabileceğini ortaya koymaktadır. Mitler tarihsel gerçeklik değildir fakat tarihi yansıtmaktadır. Mitolojinin gerçekleri barındırdığını söyleyen Campbell, miti zihnin gerçeklerinin kurgusu olarak değerlendirir. Karşılaştırmalı mitolojinin görevinin de zihnin sembolleşmiş gerçeklerini tanımlamak, analiz etmek ve yorumlamak olduğunu söyler. (Campbell, 1973:13-15)

Campbell, ilahiyatı eskinin egemenlik alanı günümüzü de bağımlı olunan alan olarak görmektedir. Mitolojik deneyimi yetkeye dayanan ilahiyatın karşısına koyar. İlki bireyin tecrübesinden kaynaklanırken, ikincisinde dışarıdan bir kabul söz konusudur. (Campbell, 2016d:13-17) Aynı dine mensup bireylerin farklı dinî tecrübelerine sahip olması da bireylerin psikolojik tecrübelerinin farklılığındandır. Fakat onlar aynı dinin üyeleridirler ve aynı inancın farklı yönlerini yansıtır. (Campbell, 2016a:452)

Mitoloji bir halkın dinini ya da inançlarını anlamak ve öğrenmek için temeldir. Özellikle yazısız halkların inancını anlamak için mit başattır. Mitolojik söylem “insanı ilgilendirdiği için yani antropolojik olduğu için, her antropolojik söylem gibi psikolojik ve aynı zamanda teolojik bir söylemdir.” Mitin de dinin de temelinde inanç vardır. Mit geçmiş hakkındayken, din gelecek hakkındadır. Mitin dünyasında kutsalla profan ayrımı keskin değilken, din bu dikotomi üzerine kuruludur. Din yazılı ve kurumsaldır, aynı zamanda mitolojik unsurlar da barındırır. Dahası mit dinin kaynağıdır. (Bayat, 2017:85-89)

Mitolojinin simgeleri uydurulmamış ve üretilmemiştir. Bunlar ruhun ürünleridir. (Campbell, 2018:13) İlahi tezahürler her yerdedir fakat görülmezler. Simgeler görmemizi sağlamaktadır. Dahası onlar insanı merkeze götürür. Simge aracılığıyla kişi kendisiyle, diğer insanlarla ve Tanrı’yla iletişim hâlinde olur. Fakat bir simge somutlaştırılırsa göz görmez olur ve kutsallığını yitirir. (Campbell, 2011:350-351)

Eliade, dinin sosyolojik, etnolojik ve psikolojik bir tarihsel olgu olduğunu belirterek tarihsel indirgemecilikten kaçınılması gerektiğini söyler. Aynı zamanda din “tarihsel zamanda meydana gelir ve daha önce olmuş her şey tarafından koşullanır” demektedir. O, saf bir dinsel olgunun olmadığını, anlam çokluğu olduğunu belirtir. (Eliade, 2017a) Eliade dine getiren tanımları kısıtlı bulmuş ve “kutsal” kavramını ortaya atarak toplumlardaki din olgularını en geniş bu çerçeveye yerleştirmiştir. Kutsalı da kutsal olmayan yani “profan” ile açıklamıştır. Tanrı fikri toplumdan topluma her ne kadar çeşitlilik arz etse de özünde hepsi bir kutsallık taşır. Her toplumun farklı şekillerde de olsa kendi kutsalı olagelmıştır. Toplumun dini inancı ister ilksel ister çağdaş olsun veyahut ister çoktanrılı ister tektanrılı olsun kutsallık atfedilen unsurları vardır. Eliade da bu durumu kutsalın zıttı ile açıklamış; bir yanda kutsal olan varken diğer yanda kutsal olmayan unsurlar olmuştur. (Eliade, 2017b:27-28)

Simgeler, mit ve rit sadece tarihsel bir durumu değil, insanın sınırlarını da ortaya koyar. Dinler tarihçisinin görevi de bu sınırları tanımlamaktır. Çünkü dinler tarihçisi insanı tarihsel bir varlıktan öte, yaşayan bir simge olarak ele almalıdır. Böylece o dinsel

geleneklerdeki simgeleri ve arketipleri açığa çıkaracaktır. (Eliade, 2018b:45) Jung, karşılaştırmalı dinler tarihi okunmasını önererek “tarihi kayıtlardaki boşlukları bu dinleri yaşayan insanların duygusal yaşamlarıyla doldurmasını” tavsiye eder. Çünkü ancak o zaman ötekinin ne yaşadığını bileceğimizi söyler. Jung, arkaik dinlerin gökten inmediğini, her birinin insanın içinde yer alan arkaik formların doğmasıyla ortaya çıktığını söyler. (Jung, 2016:145) Çünkü “Dini tasavvurlar, kolektif gerçekleri ifade eden müşterek tasavvurlardır.” Arkaik dinlerde dinî olguların kökeni görünürdür. “Bütün dinler aynı cins içindeki varlık türleridir, o zaman hepsi için ortak olan bazı unsurlar vardır.” Dinlere bu ortak temeli oluşturan da mittir. (Durkheim, 2011:19-22)

Mitolojik metot dünya kültürlerini, toplumlarını ve inançlarını analiz etmede, anlamada ve anlamlandırmada önemli bir vasıtaadır. Bu sebeptendir ki mitolojik metodun dinler tarihinin ana unsurlarından biri olduğu bilinmelidir. (Ocak, 2009:14)

Sonuç olarak, mitler gibi dinler de söz konusu olduğunda yanlış bir dinin, başka bir deyişle dinlerde yanlış bir şeylerin olmayacağını söyleyen Campbell, dinlerin anlamına metaforik açıdan bakılması gerektiğini söylemektedir. Bu metaforik anlamlara olgular olarak yaklaşır ve tek gerçeklik olarak kabul edilmesinin sıkıntılı bir tutum olduğunu belirtir. Çünkü din dilinde doğrudan bir anlatım söz konusu değildir. Din dili çeşitli imgeler barındırır. Bu durum her din için geçerlidir. Her bir imge Aşkın olana işaretir. İşarete takılıp onu kutsal kabul edilirse, işaret edileni ıskalanır. Dahası din dili için hep bir yan anlam vardır. Bu yan anlamların okunması gerekmektedir. Aksi takdirde nazım hâldeki bir şiir nesir olarak okunmuş olur. (Campbell, 2007:83-84)

4.1.2. Mitolojinin İşlevleri

Campbell, mitolojinin dört işlevinden bahseder. Bunlar; mistik, kozmolojik, sosyolojik ve psikolojiktir. İlki, dünyayı manevi açıdan yorumlamamızı ve kutsalın tecellisini evrende bulmamızı sağlayan *mistik fonksiyon*dur. Amaç evreni *mysterium tremendum et fascinas* olarak kabul etmeyi sağlamaktır. (Campbell, 2016d:14) Aristoteles, mitolojinin hakikat karşısında duyulan şaşkınlık ve hayretten doğduğunu belirtmiştir. (Bayat, 2017:35) Yine, Kant *numen* hakkında malumatın söz konusu olmadığını söylemektedir. (Batuk, 2006:10) Otto’nun *numende* gördüğünü, Campbell mitolojide görmüştür. Çünkü mit hem gizemli (*mysterium*) hem de acayip ve dehşetlidir (*tremendum et fascinans*). (Campbell, 2007:62) Bu işlev bireyin evrenden korkarak yaşamasını değil de onun gizemine karşı huşu ve şükran duygusu uyandırmasını sağlar.

Eğer mitin mistik boyutu yoksa bu bir mitoloji değil ideoloji olacaktır. (Campbell, 2000:20)

İkincisi, bilim evrenin gerçekliklerini ortaya koyarken, bu gizemli dünyanın kapılarını da insana açan ve aynı zamanda bilimin de alanı olan *kozmetik boyuttur*. Çünkü mitoloji evrenin görüntüsünü sunmaktadır. Campbell, bilimi mitolojiye katar ve bilimin mitolojiye hizmet ettiği sonucuna varır. O, mitoloji her ne kadar akıl dışı unsurlar içerse de bilim gibi hakikatin sırlarını ortaya koyduğunu söyleyerek ikisini ortak payda da buluşturur. (Campbell, 2007:53)

Mitolojinin dört işlevinden bir diğeri yukarda bahsettiğimiz iki mitolojik düzlemde biri olan sosyal amaçlı mitolojinin taşıdığı *sosyolojik fonksiyondur*. Toplumdan topluma geçerli olan bu işlev, toplumsal düzeni ön plana çıkarır. Fakat tek bir toplum olan dünya için bu işlev artık geçerli değildir. Sonuncu ve en önemlisi hayatın nasıl yaşanılacağını sağlayan *psikolojik/pedagojik fonksiyondur*. (Campbell, 2002:67; 2007:53-54; 2016d:655-670) Mit kişinin pedagojisiyle de ilgilidir ve ona yol gösterir. Çünkü kişiyi kendi hayatıyla, çevresiyle ve toplumuyla uyumlu kılar. (Campbell, 2000:20) Mitolojinin bu çeşitli işlevlerinden çıkarılabilecek sonuç, mitlerin hayatı nasıl yaşanacağını gösterdiğidir.

İnsan, doğası itibarıyla bir beden ve ruhtan oluşur. Ruh hayatın hoş kokusudur, bireye özgüdür ve genel ifadelerle açıklanamamaktadır. Beden ise bir araçtır ve insanı insan yapan bilincidir. Eğer bedenden sıyrılıp bilinçle özdeşleşilirse uyum yakalanabilir. Mitoloji, bu ruh ve beden ikileminde uyumun nasıl sağlanacağını göstermektedir. (Campbell, 2007:100, 134, 248)

İnsan, ruh ve beden ikileminde bedenini tanımalı ve ruhuna kulak vermelidir. Kişi kalbinin isteklerini görmezden gelirse kendi *axis mundisinden* uzaklaşır, yeni bir merkeze odaklanır. Bu durum nevrotik sonuçlar bile doğurabilmektedir. Ruh ve beden uyum içinde hareket etmeyi öğrenmelidir. Campbell, “Öyle ya da böyle hepimizin bu modern dünyada kendi insanlığımızın çiçeğini en iyi besleyenin ne olduğunu bulmamız ve kendimizi ona adamamız” gerektiğini söylemektedir. (Campbell, 2007:191-192)

Ruh ise bilinç ve bilinçaltından oluşmaktadır. Bilinç egoyu merkeze alır. Fakat asıl hareket noktası bilinçaltının kapsama alanına giren enerjidir. Gençlik döneminde bu enerji belirginleşir. Bilinçaltı doğumla beraber gelen ve dünyaya adapte olmamızı sağlayan bilgiler içermektedir. Bu, kalıtım yoluyla geçen biyolojik bir zemindir. Hayvanlardaki gibi içgüdüsel olarak gerçekleşen bilinçsiz fiilleri içerir. Psikolojik zemin için böyle bir durum söz konusu değildir. Çünkü aynı zamanda bilincin devreye

girdiği karar vermemizi gerektiren durumları içermektedir. Mitoloji de bu durumlarda devreye girmektedir. (Campbell, 2007:186) Çünkü mit, enerjinin egoyu kontrol etmesini sağlar. Aksi takdirde gençlik döneminde bireyi sorgulamaya iten bu enerji kılavuzsuz kalacak ve iradesini nereye yönlendirmesi gerektiğini bilemeyecektir.

Dış dünyanın dilini oluşturan insan tekinin iç dünyası dilsizdir. Ancak kolektif bilincin imgelemi sayesinde ifade bulmaktadır. Bunu da bir mesajlar dizisi olan mitoloji mümkün kılar. Mit, bilincin ve tefekkürün kaynağıdır. Bu yüzden mitolojinin canlı tutulması gerekmektedir. (Campbell, 2007:62-63, 117)

Mit, “belli bir durumun yarattığı insan düş gücünün (imgeleminin) ürünü olup, belli bir şey yapma niyetini gösterir.” Samuel H. Hooke (1874-1968) de miti ne efsane, destan, halk öyküsü ile masal arasında yapılan edebi ayrıma ne de miti tarihin karşısına koyarak yapılan tarihsel ölçütü dikkate almamaktadır. O, daha çok mitin işlevine yönelmiştir. Böylece mitolojiye sorulması gereken sorunun gerçek olup olmadığından ziyade amacı ön plana çıkmaktadır. (Hooke, 1993:15) Mitoloji ve ayinlerin amacı, insanın gelişimine bağlı olarak insanı daha ileri aşamaya taşıyacak simgeleri elde etmesini sağlamasıdır. (Campbell, 2018:19)

Antropolog James G. Frazer (1854-1941), “imgelem insanı yer çekimi kadar etkiler” demektedir. İmgelerin mağarası olan kolektif düşünce bütün zamanları kapsayan ortak çabanın ürünüdür. Dahası farklı zihinler, fikirlerini, hislerini, bilgi ve tecrübelerini bir araya getirmiş ve ortak bir miras oluşturmuştur. (Frazer, 2004:167) Çünkü aynı ruh durumuyla her yerde karşılaşılmaktadır. Şartlar değişse de tarih ve eğilime göre farklı şekillere bürünür. Örneğin, insan kanıyla hayvan arasında kurulan özdeşlikle insan kurbanının yerini hayvan almıştır. Esas itibarıyla farklı da olsa hayvan kurbanı kan akıtmanın farklı bir yorumudur. (Durkheim, 2011:524)

Eliade, “imgeler, simgeler, mitler psikenin sorumsuz yaratıları değildir: bunlar bir gerekliliğe cevap verirler ve bir işlevi yerine getirirler: varlığın en gizli özelliğini açığa çıkartmak.” der. Çünkü onlar, elimizde yazılı kaynağın bulunmadığı tarih öncesi insanı anlamımızı sağlamaktadır. Eliade, tarih öncesi atalarımızdan insana çok şey kaldığını ifade etmektedir. Tarih öncesindeki insan modern insana kıyasla daha zengin ve mutludur. Modern insan ise imgeler ve simgelerle “başat insan” ile bütünleşme imkânı bulur. (Eliade, 2018b:21-22)

Mit, herhangi bir olayın fantastik anlatımı değildir. Örnek bir olay anlatılır, zaman üstü model olan arketipsel olaylar vardır ve her şeyin modelini barındırmaktadır. Dahası bir paradigma oluşturur ve kendine özgü mantığı ve tutarlılığı vardır. Genellikle çok

yönlüdür ve birçok anlamı içerebilmektedir. Eliade, mitin söz ve fabldan ayrılması gerektiğini söylemektedir. Çünkü bu sadece *in illo tempore* tanrıların, ataların ve kahramanların anlatısı değildir. Hem bu anlatıları hem de insanlarla ilgili olan her şeyi içermektedir. Ampirik ve rasyonel bakış açısıyla kavranamayacak bir gerçeklik sunmaktadır. (Eliade, 2017b:442-443)

Mitlerin temaları arketip özelliği taşımaktadır. Bu temalar yaşanan krizlere örneklik teşkil eder ve rehberlik görevi yapar. Bir yaşantı ve karakter de mitleşebilir. Bu kişi gerçek hayattan olabileceği gibi bir kitaptan veya bir filmde de olabilir. Çünkü mit ya da mitsel temalar zaman içinde gelişmiş ve değişmiştir. Söylenceden kitap ve film hâlini almıştır. Eğer hayat deneyiminde bireye eşlik edip yol gösteriyorsa o kişi mitik bir karaktere bürünür. Çünkü bu kişiler arketipsel modeller olarak bir öğretmene dönüşür ve hayat deneyiminde bireye kılavuzluk eder. Dizi ve film oyuncularının gerçek hayatta canlandırdıkları karakterler gibi algılanıyor olması; oyuncunun mitolojik bir kahramana dönüştüğünün kanıtıdır. (Campbell, 2007:124)

Mitolojiler arketipsel kahraman maceraları içermektedirler. Bu maceralar örneklik teşkil ederek, kendi hayat maceramızda rehberlik görevi görür. Başka bir deyişle hayat bir maceradır ve mitler de bu macerada insana rehberlik eder. Yaşanılan zorluklarla nasıl başa çıkacağımızı gösterir. Mit daha önce bu yollardan geçmiş olan insanların bize bıraktığı haritadır. Mit, tanrının maskesidir (Campbell, 2007:180) ve insanın tanrısal olanı tecrübe etmesini sağlar. (Armstrong 2014:9)

İptidai gelişmiş uygarlıklar, cennette olan bir ağacın dalları olarak düşünülebilir. Bu ağaç aynı zamanda insanlara benzer mitolojik kökü veren unsurdur. Mitoloji, insan yasalarıyla evren yasalarının uyumunu sağlamaya çalışmaktadır. Sumeruların Amarvati'si, Aztekler'in* güneş tapınakları, Yunan Olimpos tanrı kentleri gökle yerin yani gökle insanın arasında orta kozmos (mezokozmos) olarak anlaşıyorsa, mitoloji ve ritüeller de aynı konumdadır. Böylelikle mikrokozmos olan insan mezokozmos aracılığıyla makrokozmosla ilişki kurmaktadır. (Campbell, 2016a:153-154)

Mitoloji hâlâ geçerliyse ne anlama geldiğini söylemeye gerek yoktur. Çünkü o da bir sanat eseri gibidir ve ona bakıldığında ne olduğu anlaşılabilir. Kişi eğer miti deneyimlemişse onu idrak edebilir, yorumlayabilir ve derinleştirebilir. (Campbell, 2000:20) Eğer mit işlevini yitirdiyse bu mümkün değildir.

* Arkaik Orta Amerika (meso-american) medeniyetlerinden biridir.

Mit, evrensel bir öğretilerdir, Aşkınla iletişimimizde bir hat görevi görmektedir. Dahası kutsalın tecellisidir ve günümüz dünyasında kişisel bir tapınak olarak ortaya çıkar. (Campbell, 2018:14-15) Her insan için geçerli olan prensipler hakkındadır. Mitoloji bu prensipleri işlemektedir. Böylece manevi hayatın bir yol göstericisi olur, potansiyelimizi görmemizi sağlar ve ilham verir. (Campbell, 2007:231-234)

4.1.3. Mitsel Motifler

Mitoloji insanlıkla başlamaktadır. Başka bir deyişle, insanlıkla beraber insanların dünyasını şekillendirmeye başlamıştır. Böylelikle mitolojik temalar süreklilik kazanmış, evrensel bir boyuta taşınmıştır. Arkeolojik bulguların da işaret ettiği üzere, insanlar bir merkezden dünyanın her yerine yayılmış ve beraberinde taşıdıkları motiflere yeni yorumlar getirmişlerdir. Günümüzde mesafelerin kalkmasıyla aynı kökene ait olguların benzerlikleri ve farklılıkları daha iyi anlaşılmıştır. Önemli olan bu farklılıklara rağmen aynı kökenin paylaşıldığını görmektir. (Campbell, 1973:20-21)

Campbell karşılaştırmalı mitolojiyi, ilk olarak bütün insanlar için ortak ve deneyimlerden çıkarılmış olanlar ve belirli bir bölge ve zamana ait olanlar olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Çünkü temalar her ne kadar ortak olsa da onlara karşı takınılan tutumlar değişkendir. Bu temalar tarihsel, yerel ve coğrafi olarak koşullandırılmıştır. (Campbell, 2016a:67, 118)

Tüm geleneksel mitolojilerin evrensel, arketipsel, psikolojik temelli sembolik temaları ve motifleri vardır. Mitolojinin evrensel arketipleri tüm dünyada benzerdir. Fakat muhtelif geleneklerde farklı şekilde ifade edilir. Örneğin, doğuda Budist tapınağı, Avrupa’da bir Orta Çağ katedrali, Mezopotamya’da* Sümer zigguratı veya Amerika kıtasında Maya piramidi olarak kendini göstermektedir. Kutsalın tezahürü coğrafyalara göre çeşitlilik arz etmektedir. Mit ve ritlere de buna bağlı olarak farklı yorumlar getirilecektir. Diğer yandan arketipler, temel formlar ve fikirler aynıdır. (Campbell, 1973:136)

Bazı mit ve simgeler kültürler tarafından dünyaya yayılmış ve farklı halklar tarafından özümsemişlerdir. Dinsel biçimlerin tümü kendiliğinden değildir; kimi tarihselken kimi *in illo tempore* bir arketipe karşılık gelir. Tarihsel olan biçimler de arketipin evrimi veya taklididir. Dahası biçimler zaman ve mekân şartlarından kurtularak arketipleşirler. (Eliade, 2018b:137-138)

* M.Ö. 7000 yıllarında Dicle ve Fırat nehirlerinin kenarındaki bugünkü Irak’tır.

Amerikalı sosyolog Robert N. Bellah'ın (1927-2013) mitlerin çok gezgin olduğunu, farklı kültürlerde de aynlarıyla karşılaştığını hatta bazılarının dünya çapında olduğunu söylemektedir. Walter Burkert (1931-2015)'ten alıntılanarak mitin “ortaklaşa önemi olan bir şeylere ikincil, kısmi bir gönderme yapan geleneksel öykü” olduğunu vurgular. (Bellah, 2017:401) Başka bir deyişle “Adlar ve ayrıntılar öyküye, yere göre değişir.” fakat genel motifleri paylaşılmaktadır. (Kramer, 2017b:211)

Campbell, *homo religious*ın (dinsel insan) her ne kadar başka bir dinden olan *homo religious*ı ötekileştirse de aynı mitsel kökeni paylaştığını belirtmektedir. Çünkü mitsel motifler “yerel gereksinimlere göre değişen biçimlerde seçilmiş, örgütlenmiş, yorumlanmış ve ritleşmiştir”. Dünya mitolojilerinde yapılacak olan mukayese bunu gözler önüne serecektir. (Campbell, 2016a:14)

Mitlerin paylaştığı ortak temaların yanı sıra toplumlar birbirinden etkilenmesiyle daha karmaşık mitler de ortaya çıkarmıştır. (Campbell, 2007:43) Belirli bir toplumdan çıkan bir mitin toplumların etkileşimiyle yeni bir hâle dönüştüğü de söylenebilir. Bu da demektir ki mitler gelişip değişmektedir.

Bastian ile başlayan ve Jung tarafından geliştirilen arketip düşüncesi, benzer insan deneyimlerinin yoğunlaşmasının ortak bir bilinci oluşturmaktadır. Bastian buna *elemantargedanken* (birincil fikirler) demiştir. Bu birincil fikirlerde aynı kalmamış yerel kimlikten etkilenmiş hâldedir. Onları da *völkergedanken* (etnik fikirler) olarak adlandıran Bastian, ortak bilinç dışının yerellekle maskelendiğini görmüştür. Frazer bunu farklı ülkelerdeki insanların zihinlerinin benzer sebeplerin etkisiyle aynı şekilde hareket etmesi olarak açıklamaktadır. Eliade da *hiyerofaniler* (*hieros*- güçlü, doğaüstü, kutsal; *-phainein* açığa çıkmak, göstermek, ilan etmek) olarak adlandırmaktadır. O, kutsalın diyalektiğinin bir dizi arketipi tekrarlama eğiliminde olduğunu söylemektedir. Bu belirli bir tarihsel zamandaki hiyerofani bin yıl önce veya bin yıl sonra ortaya çıkan hiyerofaniye denktir. Yani arketipler eşit derecede hiyerofanilerdir. Çünkü onlar ister bir taş ister bir ağaç olsun kutsalı açığa çıkarmaktadır. Birincil fikirler ruhtandır, onlardan çıkan etnik fikirlerde coğrafya, tarih ve topluma dayanır. Hiyerofani arketip ya da birincil fikir aksettirildiğinde ortaya çıkmaktadır. Böylece nesnesi de kutsallaştırılır veya mitleştirilir. Buna paralel olarak, dinî deneyim vahiyle hissedilen özdeşleşmeyle gerçekleşir. Çünkü ancak böyle bir özdeşleşmeyle mümkün olur. (Campbell, 2002:52-54, 69-70)

Eliade, hiyerofaninin tarihsel olduğunu söylemektedir. Başka bir deyişle kutsalın kendini belli bir tarihsel dönemde gösterdiğini belirtir. İnsan deneyimleri de tarihsel

koşullardan etkilenir. (Eliade, 2017b:29) Diğer yandan dünya mitlerinin arkasında ortak bir gelenek vardır. İnsanlığın dinî geleneklerine önyargısız bakılırsa farklı toplumlarda farklı anlaşılmış ve geliştirilmiş bazı mitik motiflerin ortak olduğu görülecektir. Örneğin, ölümden sonra yaşam olduğu düşüncesi gibi. Bu durum insanların mit, din, gelenek ve sanattaki farklı tanımlama, yorumlama ve uygulamalarından kaynaklanmaktadır. (Campbell, 2002:10) Bu çıkış noktasıyla, Bastian'ın türlü ırklar arasındaki ilişkilerde görülmüş olan birincil fikirler anlayışını desteklemektedir. Diğer bir yandan birebir benzer mitolojik geleneklerin yanı sıra tamamen ayrı bir gelenekten olan bir mitoloji de söz konusu olabilmektedir. Bu durumda da yapılması gereken “ne zaman, nerede ortaya çıktığını ve hangi deneyimin veya kavrayışın ortaya koyduğunu” sormaktır. Çünkü farklı deneyimler ve anlayışlar geleneklerin kökenini teşkil etmektedir. (Campbell, 2016a:119-121)

Birincil fikirler, etnik fikirlerden bağımsız değildir. Dahası etnik fikirlerle şekillenmektedirler. Bunlar mit ve ritin iki yönüdür. Mit ve rit birincil fikirler yönünden insan doğasını ve evrensel yönlerini yansıtırken; etnik fikirler açısından toplumsal olanı vermektedir. Birincil fikirler, psikolojik ve metafizik yaklaşımı gerektirirken diğeri tarihsel ve etnolojik yaklaşımı gerektirir ve evrenseli verir. Öte yandan etnik fikirler işlev görerek, bireyi, ailesinin tarihsel olarak belirlenmiş duygularına, etkinliklerine, inançlarına toplumun işlevsel bir üyesi statüsünde bağlamaktadır. Birincil fikir ikincilden hareketle ortaya çıkar ve yerel olarak koşullanır. Bu sebeptendir ki mitoloji imgeleri doğrudan değil, dolaylı olarak toplumun gizemini ortaya koyar. (Campbell, 2016a:138)

Campbell, mitolojilerdeki benzerliklere iki açıklama getirmektedir. İlki, psikolojiktir. Her bir insanın ruh-beden ikileminden oluşup, bedenler her ne kadar farklılık arz etse de ruhun bütün insanlarda aynı özellikleri taşıdığını belirtir. Mitlerin bu ortak temaları da ruhun arketipsel ürünleridir. (Campbell, 2007:77) Bastian'ın birincil fikirlerine Jung “ortak bilinç dışının arketipleri” demiştir. Bu arketipler insana özgü kolektif *a priori* bilgi olarak insanda mevcuttur ve değişmezdir. (Campbell, 2002:5-6) Onun arketipleri de Campbell'da *temel düşünceler* ve *ortak zeminler* olarak karşımıza çıkar. İnsanların bulunduğu bu ortak zemin Jungcu bilinç dışı arketipleridir. İnsanlar özünde aynı değerleri ve kaygıları taşırlar. Tanrının maskeleri olduğu gibi insanların da kostümleri vardır. Bilinç dışından gelen düşünceler ortaktır fakat her bir insan ve toplumda yansımaları farklıdır. Bu tarihsel ve coğrafi koşullardan kaynaklanmaktadır.

(Campbell, 2007:77) Çünkü koşullar da mitolojinin vurgusunu, etkisini ve gücünü şekillendirir ve buna bağlı olarak değişiklik gösterir. (Campbell, 2016a:360)

Mitsel temaların benzerliklerinin ikinci sebebini de yayılma teorisiyle açıklamaktadır. Yayılan öğeler yerel unsurlarla birleşerek yeni bir sentez ortaya çıkarmıştır. Campbell, farklı coğrafyalardaki koşutlukların tesadüften ibaret olmadığını yayılım sonucu ortaya çıktığını savunmaktadır. Örneğin, tarımla beraber tarımsal bilgi ve becerinin yayıldığı gibi bununla ilgili mitsel anlatılar da yayılma göstermiştir. (Campbell, 2007:77-78; 2016a:434) Hooke (1993:45) de mitlerin ya gezi, alışveriş, göç ve istilalarla yayıldığını ya da düş gücüyle benzer durumlar karşısında benzer mitlerin üretildiğini ifade etmiştir.

Rig Veda, Avesta, İlyada-Odyseia ve Kitab-ı Mukaddes M.Ö. 2000 yılından öncesine giden Sümer yazıtlarından sonradır. Dahası ilk yazıldığı gibi günümüze kadar gelen Sümer edebiyatının aksine bu koleksiyonlar zaman içinde değişime uğramıştır. Bunların temelini oluşturan Sümer mitolojisi ve motifleri Hindistan, İran ve Yunan'a yayılmıştır. (Kramer, 2017a:148) Pek çok yaratılış mitolojilerinde yer alan yılan, ağaç ve ölümsüzlük sembolizmi bütün din ve kültürden önce de Sümer silindirlerinde yer almaktadır. (Campbell, 1973:26)

Pek çok gelenekte Hayat Ağacının yanında yer alan yılan figürü, İran geleneklerinin etkisinden kaynaklanmıştır. (Eliade, 2017b:320) Kitab-ı Mukaddes'in Yaratılış Kitabı'ndaki Eden Bahçesi Sümer-Babil mitolojisinin bir uyarlamasıdır. Yine aynı şekilde Musa'nın miti,* Akad Kralı Sargon'un biyografisinin adaptasyonudur.* Freud'da Musa'yı mitik bir karakter olarak ele almaktadır. (Freud, 2012) Sargon'un yaşam öyküsü Kitab-ı Mukaddes metninden iki bin yıl öncedir. Dahası Babil Kralı Hammurabi (M.Ö. 1750) meşhur kanunlarını güneş tanrısı Şamaş'tan almış ve düzenlemiştir. Musa da yasaları Yahve'den almıştır. Burada her iki figürün de kanunları Tanrı'dan alması onlara üzerindeki otoriteyi sağlamaktadır. (Campbell, 2000:36-39)

Diğer yandan Musa'nın Kızıl Deniz'i geçişi mitolojik bir olay mı, ruhsal bir simge mi, yoksa gerçek olarak mı yorumlanmalıdır? Sulardan geçiş diğer mitolojilerde de bulunan yaygın bir motiftir. Yunan mitolojisinde, ancak kayaların geri çekilmesiyle geçilmesi mümkün olan, denizde birbirleriyle çarpışan kayalar, *Symplegades* bunun en

* Aynı zamanda Eski Ahit'teki Musa'nın biyografisiyle ilgili iddialar için bkz. Freud, Sigmund, (2012), *Hiz. Musa ve Tek Tanrıcılık*, (K. Şipal, çev.) İstanbul: Cem Yayınevi. Örs, Hayrullah, (2000), *Musa ve Yahudilik*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

* En eski kahraman miti olan Kral Sargon'un doğuşu ve günümüze kadar gelen varyantları için bkz. Rank, Otto, (2018), *Kahramanın Doğuşu Miti*, (S. Ghaffari, çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

bilinen örneğidir. Yine Yusuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılması suya girilip çıkılan mitolojinin bir varyantıdır. Bu motifte, sudan çıktıktan sonra neyin değiştiğini görmek mistik değeri açığa çıkarır. Çünkü bu bir kişi ve aynı zamanda bir milletin kurtuluşudur ve Yakın Doğu'nun cemaat olgusuna da vurgu vardır. (Campbell, 2000:48-49)

Yaratılış mitinde yer alan Âdem ve Havva'ya şart koşulan yasak yaygın bir motiftir. Onalar insanın dünyaya gelişinin müsebbibi olarak gösterilmektedir. Kitab-ı Mukaddes'in şekil verildiği dönem düşünüldüğünde böyle bir düşünce söz konusu olamaz. Ama ilksel mitte tabuyu çiğneyen kahramanın insanı baskıdan kurtardığı anlatılır. Kitab-ı Mukaddes'e gelince bu, düşüşün daha iyi bir gün için olmasıyla paralellik arz etmektedir. Çünkü Tekvin'in birinci bölümünde de anlatıldığı gibi Tanrı yeryüzüne egemen olsun diye insanı yaratır ve her şeyi ona sunar. (1:26-30) Yine işlenen günaha karşı bir ceza olmasaydı insan yaratıcının merhamet, sevgi, bilgi ve hizmetinden yoksun kalacaktı. Düşüş kurtuluşu doğurmuştur ki bu Hristiyan mitinin başat ögesidir. Kurtuluş da ancak Oğul'un kendini haçta kurban etmesiyle olacaktır. Cennetteki ağaca karşı Oğul'un haçı söz konusudur. (Campbell, 2016c:115-119) Hristiyan ikonografisinde haç, Hayat Ağacı olarak tasvir edilmektedir. Kozmik ağaç gibi dünyanın merkezinde yer alır ve yerle gök arasında aracıdır. (Eliade, 2017b:322)

İlksel dönemde ağaç, zıt çiftlerin bir araya geldiği dünya eksenini simgelemektedir; Tanrı ve dünya, ölümsüzlük ve ölüm. Kitab-ı Mukaddes'te ağaç iki tanedir: Bilgi Ağacı ve Yaşam Ağacı. İkisi de insana yasaklanmıştır. Diğer yandan ilksel mitolojilerde bu ikisi aynı ağaçtır ve ulaşılabilir. (Campbell, 2016c:110-112) İyiliği ve kötülüğü bilme ağacı birlikten çokluğa, ebedi hayat ağacı çokluktan birliğe gitmeyi simgelemektedir. Bu aynı ağacın iki yönüdür. (Campbell, 2000:99)

“Neden ağaç?” sorusuna da ağaca tapan* arkaik insanların ağacın bitkilerin en heybetlisi ve güçlüsü olduğunun farkında olmalarıdır. (Frazer, 2004:73) Bitkiler, Hayat Ağacının kutsallık ve yaşam değerine sahiptir ve onun küçük modelleridir. Dahası, ağaç, gücü ve ifade ettikleriyle dinsel bir nesnedir. Kendini sürekli yenileyen ağaç tükenmez yaşamdır ve kozmosu simgelemektedir. Arkaik insan için o evrendir ve *axis mundi*dir. Kutsalın ifadesidir. (Eliade, 2017b:297-299)

Habil ve Kabil anlatısının tropik kültürde de eşdeğerleri mevcuttur. İlk örneklerinden farklı olarak olay mitolojik çağda geçmemektedir. Burada cennetten

* Daha fazla örnek ve bilgi için bkz. Frazer, *Altın Dal*, s. 57-100.

düşüş teması yinelenmektedir. Kabil'in çiftçi olması gibi Kenanlılar* da çiftçiydi. Bunun aksine İbraniler gibi Habil de çobandı. Tanrı Habil'i seçti ve Kabil sürgün edildi. Bu da Yahudilik için merkezi öneme sahip olan seçilmiş halk düşüncesidir. Yinelenen düşüş kurtuluşu da beraberinde getirmiştir. Mit, eski halkın sürgününe göre uyarlanmıştır. Aynı rekabet, genç olanın büyük olana tercih edilmesi durumu İshak ve İsmail, Esav ve Yakup, Ruben ve Yusuf'ta da görülmektedir. Sümer metnindeyse Tanrıça İnanna çiftçiyi seçer. Burada ataerkil algının tüm anlayışı değiştirdiği de görülür. (Campbell, 2016c:110-111, 119)

Bitki dünyası halkları kendilerini bitkilerle ve bitkileri de kendileriyle özdeşleştirirler. Bu yüzden tropikal bölgenin ana mitolojik teması, gövdesinden insanların temel besin bitkilerinin büyüdüğü, öldürülen kutsal varlıktır. Ekvatorial bölgenin ritleri de bu mitle ilişkilidir. Yüksek Tunç Çağı'nın ana teması ölüm ve diriliştir. Bu da çok fazla insan kurbanına sebebiyet vermiştir. Çünkü insanın sunabileceği en önemli kurban kendisidir. Bunun için kurban, köle ve esirlerden seçilir ya da insan yetiştirilirdi. Daha sonra tanrıyla ilişkilendirilen hayvan gelirdi. Kurban edilen hayvan tanrısal güçten bir parça olup kurban eden kişi bu güçle bütünleşirdi. (Campbell, 2016a:173-225, 438-439)

Avlanma mitlerinin ana teması, avcı tarafından temsil edilen saldırgan, öldürücü ve istila edici olan; onun karşısında da avlanan vardır. Avcı toplumlarda öldürmek cinayetten öte bir ritüeldir. Besin ihtiyacının hayvanlardan sağlandığı bu topluluklarda av ritüelleşmektedir. Aynı zamanda avcı toplumlarda hayvanlar tanrının elçileridir. Kızılderililer, "Yukarıda Olan"ın hayvanlar aracılığıyla iletişim kurduğuna inanır. Avcı suçluluk duygusuyla avıyla kendini özdeşleştirir. Hem ruhu suçundan arındırmak hem de minnettarlığı göstermek için av hayvanına ritüel düzenlenmektedir. Bu dönem mitolojinin en parlak çağıdır. Aynı zamanda sanatsal faaliyetlerin zirveye ulaştığı bir dönemdir. (Campbell, 2007:104)

Campbell, tüm dünya mitolojilerinin özünde insanın yoksunluk duygusundan hareketle çıkan arayışı görmüştür. Ölüm, bütün anlatılarda yer alan yoksunluk duygusundan biridir. Onun inkâr edildiği bir anlatı olmamıştır. Dahası yaşam ve ölüm birbirine bağlı olgular olagelmıştır. İptidai kültürlerde yaşamın ve ölümün, başka bir deyişle üretimin, cinselliğin ve dirilişin tanrısı aynı tanrılardır. Tarım toplumunda bir bitkinin atanın ölü bedeninden veyahut kurban edilen tanrıdan olduğu düşüncesi vardır.

* Varlığı M.Ö. 3000 öncesine kadar giden Filistinli topluluktur.

Yaşamın ölüme bağlı olduğu düşüncesi erken dönemde o kadar yer etmiştir ki, güneydoğu Asya’da kelle avı buradan gelmektedir. Bir gencin evlenmeden önce gidip birini öldürmesi gerekmektedir. Çünkü ancak böylece bir baba olabilir. (Campbell, 2007:138, 145-147, 170) Aynı şekilde insan kurbanı da tohumlara can veren ilk kurbanın yinelenmesidir. Çünkü ritüel yaratılışı yinelemektedir. Kurbanın parçaları ile parçalarından tohumun çıktığı mitolojik varlık özdeşleştirilir. Bazı topluluklarda insan kurbanının yasaklanmasıyla hayvan kurbanına geçilmiştir. (Eliade, 2017b:372-373)

Campbell, ölüm hususunda Jung’a başvurmaktadır. Jung, insan için öte dünya fikri ve ölümün sadece bir geçiş olduğu fikrinin arzulanan bir şey olduğunu belirtir. (Campbell, 2016a:131-132) Yeni bir hayatın ortaya çıkması için birinin ölmesi ya da kendini kurban etmesi de mitsel temalardan biridir. Çünkü hayatın devamlılığı için bu gereklidir. İster hayvan, ister bitki ve hatta insan olsun bir şeyin ölmesi ya da kurban edilmesi gerekmektedir. Hepsi bu hayat döngüsüne hizmet eder. Dahası ölümle doğum aynı şeydir ve aralarında bir denge vardır. (Campbell, 2007:142-145)

Ölen ve dirilen kurtarıcı modeli de mitolojilerdeki ortak figürlerden biridir. (Campbell, 2007:142) Çarmıhtaki İsa gibi ölümü öldüren de yeniden doğumdur. Campbell, “Yalnızca doğum -yeniden eski şeyin değil, yeni bir şeylerin doğuşu- ölümü yenebilir.” demektedir. Bedende ruhun her bir oluşumu ölüm doğum, tekrar ölüm ve yeniden doğum gibi döngüsel olmalıdır. (Campbell, 2018:24)

Kurban avcı toplumunda tanrıya sunulan hediye veya rüşvetken; tarım toplumunda kurban edilen tanrıdır. Kurban olmak iptidai dönemde başarı sonucu da gerçekleşmekteydi. Örneğin, Mayalar’da* turnuva sonrası kazanan takımın kaptanının başı kesilirdi. Kaptan kendini bu uğurda feda ederdi. Tıpkı İsa’nın yaptığı gibi o bu davranışıyla tanrısal bir şekilde kurban edilirdi. Çünkü ölüm bir yok oluş değildir. Savaşlarda da insanlar kendilerini feda eder. Bir insanın canını birileri için feda etmesi Alman filozof Arthur Schopenhauer (1788-1860)’a göre insanların bir olmalarındandır. Birinin tanımadığı kimse uğruna canını feda etmesi de bundandır. (Campbell, 2007:143-149))

Kurban olmak özünde feda etmeyi ve acıyı barındırmaktadır. Ölüm gibi, acısız hayat da düşünülemez. Dahası hayat, doğum-acı-ölüm üçlemesidir. Çünkü hayatı ölüm, acıyı merhamet dengelemektedir. Acı insanı merhamete götürür ve merhameti öğretir. Yaşadığı acıyla kişi içe döner ve egosunu alt eder. Acının sağladığı farkındalıkla kişi

* Arkaik Orta Amerika (meso-american) medeniyetlerinden biridir.

hayatına merhametle devam eder. Merhamet, bir insanın diğer insandaki ortak acılarına uyanmasıdır. İnsanlığın başlangıcı da acıların paylaşılmasıdır. Bu durum aynı zamanda kalpte gerçekleşen ve dinî düşüncenin yeşerdiği yerdir. İnsanın kendini keşfettiği, egosunu bertaraf edip içindeki tanrısallığa eriştiği noktadır. (Campbell, 2007:150-152, 225)

Tiran figürü de mitolojilerden rüyalara her toplumda görülen ve benzer ana özellikler taşıyan söylencelerdir. O, gözü aç “ben”i temsil eder. Çıkarlarını gözetir ve egemenliği hedefler. Bu amaç doğrultusunda her şeyi göze alır, yıkar ve döker. Tiranın yapıp ettiklerine çılgınlıkla karşılık verilir. Bu çılgınlık da kahramana yapılan feryattır. (Campbell, 2018:23)

Babasını aramaya giden çocuk teması da mitlerde işlenen tipik bir temadır. Çocuk belli bir olgunluğa eriştiğinde babasını aramaya çıkmaktadır. Bu çocuğun hayat deneyiminin başlangıcıdır. Çünkü baba karakteri temsil eder ve karakter de kaderi belirlemektedir. Çocuğun macerası da onu kaderine götürecektir. Tıpkı İsa’nın çarmıhta ölümler göklerdeki Baba’sına vardığı gibi. (Campbell, 2007:216)

Mitlerde işlenen bir temanın günümüze yansıyan bir örneği de kral, kraliçe veya yargıç kim olursa olsun onlara karşı takınılan tavrın kanunlara olan hürmetten değil de kendilerini görevlerine dürüstçe adanmış olmalarına duyulan inançtır. Çünkü bu tarz kişiler kendi kimliklerinden sıyrılır ve özel hayatlarından fedakârlık ederek topluma hizmet etmektedirler. Bu sebeple de saygıyı hak ederler. (Campbell, 2007:50)

Ateşin çalınması da mitolojik bir temadır. Bu tema ateşin nasıl ortaya çıktığından çok; ateşin öneminden kaynaklanmaktadır. Çünkü ateş insanları hayvanlardan ayıran bir unsurdur. (Campbell, 2007:138)

Mitolojik motifler de ortak bilinçten neşet etmektedir. Mitolojik gelenekler arasındaki benzerlikler tesadüf denilerek göz ardı edilemez. Çünkü ortak temalar, aynı ayrıntılar ve benzeşen unsurlar örneğin, iki farklı yarım kürede olan Yunan ve Endonezya mitolojilerinde basitçe sadece benzer şartlarda ortaya çıkan zihnin etkileri sonucu olamaz. (Campbell, 2016a:43, 185-192, 121)

Mitolojiler ve hitap ettikleri kitle her ne kadar değişse de mitlerin temaları aynı kalmaya devam edecektir. Mitlerin kitlesi artık tek bir yekûn olan dünya toplumu olduğu için bu büyük topluluğa hitap edecek olan tek şey de akıldır. Campbell bütün toplulukları akıl paydasında birleştirmektedir. Çünkü Tanrı akılla alemini yaratmıştır ve bu tek gezegen topluluğu ancak ve ancak akılla kavranabilir. (Campbell, 2007:55)

4.1.5. Mit ve Rüya

XX. yüzyılda mitolojiye getirilen yeni yaklaşımlardan biri de Jung ve Freud'un temsil ettiği psikoanalitik yaklaşımdır. Freud, miti kolektif rüya olarak adlandırmaktadır. Mit, kolektif bilinçaltıdır. Jung da her bir insanın semboller oluşturabildiğini söylemektedir. Bu semboller kolektif bilincin paylaştığı arketiplerdir. Mit de bu arketiplerin taşıyıcısıdır. (Bayat, 2017:47)

Mitlerdeki motifler kendilerini tekrar etmektedir. Onlar insanlığa miras kalan ortak arkaik imgelerdir. Başka bir deyişle, kolektif tabakadaki geçmişe ait motifler mitolojik imgelerdir. Jung, bilinç dışı bu imgelere arketip adını verir. Arketiplerin kaynağı insanların sürekli yinelenen eylemleridir. İnsanlık tarihi boyunca etkili olan bu arketipler kolektif bilinç dışında korunmaktadır. İnsan beyninde çok etkili olan arketipler, her insanın bilinç dışında mevcuttur ve belli koşullarda açığa çıkar. Arkaik dinler de bu imgeler üzerine kurulmuştur. Dahası Jung, tanrı fikrinin her yerde var olan arketip olduğunu söylemektedir. Çünkü kadir- i mutlak tanrı anlayışı insanın akıldışı doğasının psikolojik bir işlevidir. Yani ilahi Varlık insanın zihinsel işlevlerinden birisidir. (Jung, 2016:45)

Jung, “birbirinden epeyce farklılaşmış insanların ve ırkların bilinç dışı süreçlerinde dikkat çekici bir benzerlik sergilemesi ve bunun da kendini, diğer şeylerle beraber, kadim mit form ve motifler arasında sıra dışı ama doğruluğu kanıtlanmış mütakabiliyetlerde” gösterdiğini söylemektedir. Arkaik semboller kolektiftirler. Kolektif imgeler de mitolojik karakterle kendini göstermektedir. Mitik ve dinî motiflerin rüyalarda ortaya çıkması da kolektif bilinç dışının faaliyetidir. (Jung, 2016:135)

1990 yılında Jung, mitin ve ruhun en içsel gizliliklerine açılan kapı olan rüyayla bağlantılı olduğunu keşfetmiştir. İnsan rüyada daha evrensel, daha gerçek ve daha ezeli olan varlığını açığa çıkarmaktadır. Böylelikle orada bir bütündür ve bütünlük onun içindedir. Rüyaların gizemi özne ve nesnenin aynı olmasıdır. Çünkü kişinin miti olan rüya, bilinç dışının bilinçle konuşmasıdır. Dahası insan aklı genişler ve insanlığın bilinç dışına katılır. (Campbell, 2011:160-163, 173-175) Campbell, insanlığın paylaştığı ortak bir bilinç düzleminin varlığına inanmaktadır. Schopenhauer'dan alıntılanarak “Evren, bütün rüya karakterlerinin de rüya gördüğü, rüya görmekte olan tek bir insanın rüyasıdır.” demektedir. (Campbell, 2002:82)

İnsan ruhunun yapısıyla ilgili Jung'un kolektif bilinç dışı arketipleri, bireysel tecrübenin ürünü değildir. Tüm insanlar için ortaktır. İnsan ruhunun temel katmanının ifadesidir ve hayatın nihai şekillendiricisidir. Böylece insan hem ona miras kalan bir biyolojiye hem de kişisel bir biyografiye sahiptir. Çünkü bilinç dışının arketipleri, insanın biyolojik mirasıdır. Diğer yandan Freud, bebeklikteki şok, hayal kırıklığı, korku gibi bastırılmış kişisel anıları “kişisel bilinç dışı” olarak adlandırmaktadır. Bunlar da kişisel biyografilerdir. (Campbell, 1973:136-137)

Mitoloji, “yanlış biçimde biyografi, tarih ve kozmoloji olarak okunan psikolojidir.” (Campbell, 2018:229) Psikoloji, tarihin arka planında yer alır ve etnik yapıyı düzenlemektedir. Bu sebeptir ki topluma sadece tarihsel bir olgu olarak bakılamaz, fakat diğer yandan mitolojik imgelem ve ritüeller tarihsel olarak incelenebilir. (Campbell, 2016a:262)

Psikanalistlerin günümüzde de mitin varlığını koruduğunu göstermeleri takdire şayandır. Psikoloji alanındaki bütün çalışmaların yanı sıra psikanalistler çeşitli konuların psikolojik temelli olduğunu ortaya koymada başarılı olmuşlardır. Onlar, psikanalizle iptidai dönemde yaşlı bilgenin ve büyücü-hekimin sembolik ayinsel törenlerle yaptığını, rüyalarındaki imgelerin yorumuyla gerçekleştirmektedirler. Çünkü ayinsel sinama ve imgelem çocuğun gelişimine bağlı olarak rüyalarıyla örtüşmektedir. Dahası gerçeklikle paraleldir. Bu sebeptir ki rüya gerçekliğin bilinç dışı yansımasıdır. Rüya krallıktır ve krallık da bilinç dışıdır. Bilinç dışı da kara kutu görevi görmektedir. Çünkü orada benliğin bütün bilgisi bulunmaktadır. (Campbell, 2018:14-24)

Bilinç, iki zıtlık olan arzu ve korkunun kaynağıdır. Eksiksiz insanın oluşumunda “ben” burada keşfedilmektedir. Bilinç “insanın krallığı”, “masal mağarası”, içimizdeki mitolojidir. Psikanaliz burada devreye girmektedir. Rüyalar, bilinçli yaratılmayan imgeler içermektedir. İmgelem de dış dünyadan gelen sinyallerin bilince yansıması ve insanın kendini ifade ediş biçimidir. Rüyalarındaki imgelem bilirkşi yani ruh rehberi, mystagogos tarafından açığa çıkarılır. Doktor, kahramanın “Yaşlı Bilge Adamı”dır. Hayat deneyiminde yol göstericidir. Sadece bilinci değil bilinçsiz hareket edilen yaşam alanını da düzenleme amacı gütmektedir. (Campbell, 2018:17-18)

Yaşlılar hem arkaik hem de gelişmiş halklarda dinsel hayatın idamesinden sorumludur. Gençliğin ve yaşlılığın sahip olduğu gizli bilgi gençleri yaşlılara, yaşlıları da gençlere çekmektedir. İlkelerde yaşlı, “gizem ve yasanın bekçisi”dir. (Campbell, 2016a:130) Dahası insanı yaratan yaşlılardır. Onlar kendilerine öğretilenleri uygularlar.

İptidai toplumda kişinin bir birey olabilmesinde aracı bir model görevi görmektedirler. (Eliade, 2015:19)

Campbell, mitin rüyayla tam olarak karşılaştırılamayacağını söylemektedir. Çünkü “rüya kişiselleştirilmiş mittir, mit kişisellikten çıkarılmış rüyadır”. Her ikisi de simgeseldir fakat rüya bireyin simgeselliğini içerirken, mit toplumun simgeselliğinin taşıyıcısıdır. (Campbell, 2018:25, 230) Çünkü mit, kolektif ruhtur. (Jung, 2016:70) ve kolektif bilincin yansımasıdır. Rüya ise bireyin mitidir. (Bayat, 2017:47)

Diğer yandan mitler gibi rüyaların da ortak temaları vardır. Çünkü mitlerin ve rüyaların kaynağı birdir. Dahası onlar farklı şeylerdir fakat aynı temaları paylaşmaktadırlar. Bu temalar arketiplerdir. Rüyalar kişisel mit, mitler de toplumsal rüyalar. Mitler, dünyanın rüyalarıdır. Rüyalar bireye kendi hakkında bilgi sunarken, mitoloji insana insan tekinden haber vermektedir. Campbell, bireyin rüyası toplumun mitolojisiyle uyumluysa bu bireyin o topluma ait olduğunu, değilse de bu durumun birey için sıkıntılı olacağını belirtmektedir. (Campbell, 2007:35-64) Farklı bir toplumda yaşamak durumunda olan bireyin yaşadığı olumsuzluklar bu duruma örnek teşkil etmektedir. Çünkü birey kendi toplumunda muhafaza edilir ve neyle nasıl baş edeceğini bilir. Hayat tecrübesinde toplum ona kılavuzluk eder. Diğer türlü birey bir başına kalır.

Rüyaların ruhun (psykhe) ürünleri olduğunu söyleyen Campbell, iki çeşit rüyadan bahseder; kişisel rüya ve mitsel yani arketipsel rüya. (Campbell, 2007:64-66) Arketipler ritüel, mit ve rüyetin esin kaynağıdır. (Campbell, 2018:25) Freud, mitleri rüyaların psikolojik sıralanması olarak görmektedir. Rüyalar hususi mit; mitler umumi rüyalar. (Campbell, 1973:16) O, mitleri yorumlarken rüya yorumlama tekniklerini kullanmaktadır. Çünkü mitlerdeki sembollerde rüyalardaki gibi arkaik insanın duygularının taşıyıcısıdır. (Fromm, 2017:35) Dahası mitoloji, psikolojinin dünyaya yansıtılmasıdır. Jung da rüyalardaki olguların daha eskiye gittiğini ve mitolojik motiflerle uyum gösterdiğini belirtmektedir. Başka bir deyişle mitin insandaki kutsal yaşamın vahyi olduğunu söyler. (Campbell, 2016d:669-700)

Eliade, mitsel motiflerin rüyalardan neşet ettiğini söylemektedir. Mitolojik imge, simge, kişi ve olaya rüyalarda da rastlanır. Çünkü mit, gerçeği anlatır ve gizemin açıklanmasıdır. Diğer yandan rüyalar şahsidir; örnek alınca modeller sunmamaktadır. Fakat mitler ve rüyalardaki kişi ve olaylar arasında benzerlik söz konusudur. (Eliade, 2017d:12-15)

Campbell, mitleri ve rüyaları mukayese etmiştir ve rüyalarda yer alan durumların mitlerde de işlendiğini belirtmiştir. Örneğin Daphne mitinde babası Peneus bir nehirdir,

Jung'dan alıntılanan bir rüyadaysa yılan aynı mahiyete sahiptir. (Campbell, 2018:64-65) Tarihsel olay, hikâye, masal ve efsaneden farklı olan mit, inanani için gerçektir. Kutsala ilişkin anlatılar olan mitolojinin gerçekliği tarihe değil bilinmeye yönelik olmasında yatmaktadır. (Gündüz, 2009:10) Dahası arkaik insan için mit hakikattir. *In illo tempore*de gerçekleşse de bugüne aittir. (Batuk, 2006:15)

Mitoloji ve tanrıları, ruhun yansıması ve ürünleridir. Tanrılar, insanların hayallerinin eseridir. Dahası tanrıların tarihleri ve tarih boyunca nasıl değişime uğradıkları gözlemlenebilmektedir. Aynı zamanda mitin formları ve mitsel motiflerin rüyalardan olduğu da fark edilmiştir. Campbell, Macar psikanalist Géza Róheim (1891-1953)'den alıntılanarak, iki farklı uyuma olmadığı gibi iki farklı rüya da yoktur, demektedir. Böylelikle bakire doğum, enkarnasyon, ölüm ve diriliş, yargılama gibi aynı motiflerin dünyanın her yerinde görülmesi mümkün olmaktadır. Fakat rüyalar da yerel tarihi olaylara ve kişiliğe atıf yapmadan, özgün, evrensel ve anlamlı olarak yorumlanamamaktadır. (Campbell, 1973:165) Örneğin çocuk zihni evrenseldir. Bebeklikte yaşanan durumlar, ergenlikte genci yetişkinliğe taşımaktadır. (Campbell, 2007:100) Mit imgelemi daha çok doğumdan ergenlik çağına kadar olan dönemin etkileri sonucudur. Her insanı hemen hemen aynı şekilde etkileyen bu süreç farklı geleneklerde farklı etkiler meydana getirmektedir. (Campbell, 2016a:72)

Çocuğun dünyası anne ve babanın kişilikleriyle yönetilmektedir. Çocukların dünyasında anne-babanın, dinî inançlarda yaratıcının ve mitolojilerdeki varlıkların yaratıcı kişilikleri benzerlik gösterir. (Campbell, 2016a:95) Baba “dünyayı yaratan tin”iken; anne “dünyanın annesi”, “dönüştürücü bir aracı”, “ilksel öge”, “dünyayı sınırlayan çerçeve”dir. (Campbell, 2018:263) Psikanalistler açısından da insan yaşamında her şeyin belirlendiği ilk dönem, yaşamın devamının arketipidir. Başka bir deyişle ilk dönem de yaşanan olay hayatın devamını belirlemektedir. Bu durum arkaik insanın *in illo tempore* de yaşadığı duruma karşılık gelir. Onun için zamanın başlangıcında gerçekleşen olay onun varoluşunu belirleyen durumdur. (Eliade, 2017d:60-61)

Bir yandan hadım edilme korkusu, bir yandan da anneyle yalnız kalma isteğiyle erkek çocuğun babayı bertaraf etmeyi istemesi olarak bilinen Oedipus kompleksi çocuklarda 5-6 yaşlarında biçimlenmektedir. Hayatın geri kalanında da en önemli güç olur. Campbell, ne katı Freudçular gibi bu görüşe evrensellik addeder, ne de onu toplumun bir değişkeni olarak telakki eder. Daha çok çocukların bu dönemde gerçekleşen aile düşkünlüğünü ön plana çıkarmaktadır. Roheim'den alıntılanarak

babanın ilk düşman ve her düşmanın da bir baba simgesi olduğunu vurgular. İptidai halklardaki kelle avcılığı ve avcılarının totem* hayvanını kurban etmelerini de bu durumla ilişkilendirir. Diğer bir yandan anne genç erkek için baştan çıkarıcıdır. Bu da ya ensest ilişkiye ya da anne baba katline götüren bir durumdur. Campbell, bu yolun münzevi hayata ve eşcinselliğe de gittiğini belirtmektedir. Kız çocuğu için de Elektra kompleksi söz konusudur. Bu durumda da kız baba için anneyle rakiptir. (Campbell, 2016a:86-87)

Freud, tüm kaygılar anneden ilk ayrılışın tekrarıdır demektedir. İnsanın anne düşkünlüğü dünyaya karşı savunmasız kalan bireyin korunma ihtiyacıdır. Annenin çocuğuyla bir birlik ifade etmesinin örneği de Meryem ve İsa'dır. (Campbell, 2018:15-16, 56) Çünkü anne rahminden dünyaya gelen çocuk, anneyle bedensel bağ kurmaktadır. Anneye yöneltilen iyi-kötü bütün hisler babaya da paylaştırılır. İyi hasletleri anneye yakıştırılırken, baba bunların karşısına konmaktadır. Bu Freud'un Oedipus kompleksi olarak tanımladığı durumdur. Çocuğu anneden kurtarmak ve yetişkinlerin özellikle erkeklerin dünyasına katmak için çeşitli erginlenme veya geçiş törenleri yapılmaktadır. Sünnet, iptidai dönemde bu amacı taşıyan bir uygulamadır.* Bu törenler hayatın ilk aşamasını öldürmeyi ve ikinci aşamasında yeniden doğmasını sağlamaktadır. Aksi takdirde birey toplumdan soyutlanır. Dahası toplumun bir parçası olamayacağı gibi ayrı bir "ben" cumhuriyeti olur. Aynı zamanda her bir mesleki atama ister kral ister zanaatkâr olsun yeniden doğuma işaret eder. Artık herhangi biri gibi değil de konumunuzun ve mesleğinizin tanımladığı kişisinizdir. Bu yüzden davranışlar da ona göre düzenlenmelidir. Çünkü insanın mesleği ona model veren unsurdur. Dahası meslek bir süre sonra kişinin tanımı olmaktadır. Yani kişi mesleği neyse artık odur; daha fazlası değildir. (Campbell, 1973:48; 2007:16-23, 196)

İlk simgeler ne yalnızca bebeklik etkilerinin sonucudur ne de yalnızca yereldir. Dünyada erginlenme ritleri bebeklik etkilerinin yanı sıra acı dolu aşamalarla gerçekleşmektedir. Bugün Hindistan'da her kastın (varna)* kendine özgü giyinişi ve Batı'da üniformalar ve çeşitli aksesuarlar ferдин toplumsal görevini yansıtmaktadır. Kıyafetin söz konusu olmadığı iptidai halklardaysa vücut değişime uğrar ya da çeşitli boyama ve süslemelerle gerçekleşir. Böylelikle gövde mitolojik bir boyut kazanırken, bilinçte fizikle uyum sağlar ve böylece kişi mitle yetişkin olur. (Campbell, 2016a:125)

* Bir klanın bütün üyelerinin kutsal saydıkları yaratıklar ya da şeyler çeşididir.

* Anneden ayrılma ritleri için bkz. Eliade, Mircea, (2015), *Doğuş ve Yeniden Doğuş*, (F. Aydın, çev.) Ankara: Kabalıcı Yayıncılık, s. 27-40.

* Hindu toplumu dört sınıfa ayrılır: Din adamları (*Brahmanlar*), savaşçılar (*katrağalar*), tüccarlar (*viyalar*) ve köleler (*surdalar*).

İmgeler de insanlarla beraber var olagelmıştır. Duyuların ötesindeki ilk ifadeler olan arketipler sonradan yayılmış değildir. Onlar insanlarda potansiyel olarak mevcuttur ve insan hayatının en güçlü olgusu olan ruhun parçasıdır. Ruh kendini rüyalar ve mitlerle anlatır. (Jung, 2017: 40) Eliade, rüyaların imgelerinin insanın günlük hayatından daha manevi bir dünyayı yansıtan güçler olduğunu söylemektedir. Dahası mitsel temaları tecrübe etmek için mitoloji bilmek şart değildir. Çünkü rüyalar bunu mümkün kılmaktadır. O, bilinçsizlik durumunun bilinçlilikten daha mitsel olduğunu söyler. Rüya bilinç dışı düzlemken, mit ve rit bilinç düzlemindedir. Bilinç dışı bilinçle uyum sağlamaktadır. (Eliade, 2018b:22-23, 136-137)

Rüyalar ve mitler aynı psiko-fizyolojik kaynaktır. Rüya kişinin psikolojisinin metaforuyken, mitoloji insanların psikolojik durumunun metaforudur. Bu durum Alman etnolog Leo Frobenius (1873-1938) tarafından kültürel “monad” olarak adlandırılmıştır. Monad, temsil edilen kültürün birincil fikirlerinin yerel örgütlenmesidir. Dahası onun tanımını insanlara karşı psikolojik duruştaki uyumlu bir yaşamdır. Mitoloji de metaforlarla ilgili yapının ve kültürün her özelliğinin manevi anlayışla oluşturulduğu çekirdekleştirici monadın ifşasıdır. (Campbell, 2000:31; 2002:14-15)

Batının Çöküşü’nde Oswald Spengler (1880-1936) dünya tarihini şekillendiren ve hâkim olan ve dokuzuncusu şekillenmekte olan sekiz büyük kültürel monad tanımlamıştır. İlki, M.Ö. 4000 yılında ilk okur-yazar yüksek kültürler, daha sonra Sümer-Babil, Mısır, Greko-Romen (Apollinian), Vedik-Aryan Hindistan, Çin, Maya-Aztek-İnka, Magian/Zerdüşt (Farsiler-Araplar, Yahudilik-Hıristiyanlık-İslamiyet), Faustian (Gotik-Hıristiyanlıktan modern Avrupa-Amerika) ve son olarak Marksçı kültür ve dokuzuncuysa filizlenmekte olan Rus-Hıristiyan kültürüdür. Hepsi coğrafya ve sosyal zorunluluklarla şartlanmış kendi mitolojisine sahiptir. Mitik tasavvurları daha çok yerel tabiattan, yöredeki hayvan ve bitki varlığından, önemli şahsiyet ve olayların hatırlanmasından, paylaşılan hayali deneyimler vb.’den türetilmektedir. Anlatı temaları ve diğer mitik özellikler bir bölgeden başka bir bölgeye taşınmaktadır. (Campbell, 2000:31; 2002:14)

Farklı insanların farklı rüyaları olduğu gibi farklı toplumların da farklı rüyaları vardır. Bu farklılıkların ötesinde mitler ve rüyalar anlatım açısından ortak paydada buluşmaktadırlar. Dahası her ikisi de simgesel bir dil kullanır. Sümer’den Hindistan’a, Amerika yerlilerinden Afrika’ya ve geçmişten günümüze rüyalar benzerlik göstermektedir. Yine arkaik ve modern rüyalar ve mitler benzer anlatım tarzını

paylaşırlar. Çünkü mit, kendini sembol diliyle ifade eden geçmiş zamanın bilgeliği ve özdeyişidir. (Fromm, 2017:55)

Rüyalar gibi mit de hayal gücünün ürünüdür. Hayal gücünün imgeleri rüyalar gibi insanların en derin umutlarının, tutkularının, korkularının, çatışmalarının ve iradesinin açığa çıkmasıdır. Hayal gücü tek bir mitolojinin ayrı bölümlerinden sadece biridir. Her mit psikolojik olarak bir simgeye karşılık gelmektedir. Bu yüzden mit ve imgeleri lafzi olarak değil mecazi olarak okunmalıdır. Rüyaların aksine mitolojiler dünyanın, sanatların, kanunların, geleneklerin kökenleri meselelerine atıfta bulunmaktadır. (Campbell, 2002:27-28)

Arkaik insan için günlük hayat ve rüya aynı öneme sahiptir. Rüyalar uykuda görünen sıradan görüntüler değildir, bir değeri vardır. Orada yaşanan tecrübe de onun için gerçektir. Örneğin, eğer kişi rüyasında uzak bir yere gitmişse oraya gerçekten gittiğini farz etmektedir. (Günaltay, 2006:15) Bilinç dışı ya da bilinçaltı hatıra ve tecrübelerden meydana gelir. Amerikalı psikanalist Erich Fromm (1900-1980) rüyalar ve mitlerin çok benzer olduğunu söyler. Rüyalar içerik ve biçim açısından mitlere benzemektedir. (Fromm, 2017:30)

Zaman ve mekânın ötesinde yoğunluğu, anlamı ve çağrışımı ön plana çıkaran simgeler, inananların paylaştığı evrensel dile karşılık gelir. Mitler ve rüyalar insanların kendilerine gönderdikleri sembolik mesajlardır. Sembol dilinin anlaşılması bilgeliğin en önemli kaynağı olan mitlerin de anlaşılmasını dahası insanın kendisini anlamasını sağlamaktadır. (Fromm, 2017:45)

Mit, insan ruhunun dilinin sözlüğüdür. Çünkü insanın ruhuyla bağlantılıdır. Dahası mitler ruhsal, kozmolojik ve sosyal gerçekleri açıklamada evrensel ihtiyaçların kültürel tezahürüdür. (Campbell, 2002:145) Başka bir deyişle mit kişisel, kültürel ve evrensel düzeyde ruhsal, psikolojik ve biyolojik unsurları açıklamaktadır. Bireyin ruhu mitin imgesinde açığa çıkar. Mit, hem belirli bir zamanda ve mekânda kültürü bir araya getiren unsurdur hem de evrensel anlamda insanlığın ruhu tarafından yaratılan ve diğer mitlerle de bağlantılı olan makrokozmetik bir unsurdur. (Campbell, 2000:2)

4.1.6. Mit ve Toplum

Mit, insanla beraber var olagelen söylencelerdir. O, evrenin enerjisini kültüre aktaran yarıktır. (Campbell, 2018:15) Hayat deneyiminin her aşamasında insanın yanındadır. Çocukluktan erginliğe daha sonra yetişkinliğe; evlilikten bekârlığa gibi

insanı büyüten ve değiştiren mevzularda mit kişiye eşlik etmektedir. Bu yeni durumlar karşısında insanın elinden tutar. Mitoloji toplumun yazısız kuralları, etosudur. Örneğin, gençler erginlenme törenleriyle topluma kazandırılır. Böylece yetişkinlerin dünyasına girerler ve kabilenin mitolojisini de öğrenirler. (Campbell, 2007:112-113) Hem rehberlik elde edilir hem de mitolojinin bir sonraki nesle aktarılması sağlanır. Bu ritlerle gençlere dünya anlayışı sunan mitsel gelenek de öğretilmektedir. Çünkü mitolojiler sadece evrenin nasıl oluştuğundan bahseden kozmonogiden ibaret değildir. Arkaik insanın kutsal tarihi olmasının yanı sıra bireye modeller de sunmaktadır. (Eliade, 2015:12-13)

Kutsalın yansımaları olarak hiyerofani kavramı da kutsal ve profan arasındaki ilişkiden doğar. Kutsal kendini profanda aksettirir fakat kutsalın kendisi değildir. Kutsalın kendini ifadesidir. Başka bir deyişle kutsal kendini doğrudan açıklayamaz fakat nesnelerle, mitlerle ve sembollerle tezahür eder. Böylelikle zihinlerdeki kutsal algısının somutlamasına şahit oluruz. Nesneler, mitler ve semboller kendi doğaları gereği kutsal değildirler. Mitler her ne kadar akıl ve tarih dışı olarak algılansa da toplum için gerçektir ve toplumun gerçeğini yansıtır. Mitler de kutsaldır. Eliade mitlerin bulmaca çözer gibi çözülmesini tavsiye eder. Mühim olanın mitin toplumda neye tekabül ettiğini anlamaktır. Ancak böylelikle toplum ve din arasındaki bağ anlaşılır. (Eliade, 2014:11-20) Toplumun gündüz düşü olarak ifade edilen mit kutsalı içerir ve ifade eder. Mitin Avrupa dillerindeki gibi kurmaca bir şeyi değil de yaşayan bir şeydir. Mit mükemmel gerçeği ifade eder. Gerçek tarih kutsal tarihi mitlerle barındırır ve korur. Bir toplumun kültürünü ve dinini anlamak için o toplumun mitlerine bakmamız gerekir. (Eliade, 2017a:97-102)

Günümüzde insanlar bilgi yağmuruna tutulmaktadırlar. Fakat bu bilgileri nereden ve nasıl kullanacaklarını bilmemektedirler. Modern insanın faydacı tutumu ve işine yarayamayana karşı tavrı da bundan kaynaklanır. Mitler bu noktada insana yardımcı olur. Mit, yazısız halklara hizmet ettiği gibi modern insana da hizmet eder. Çünkü mitler hayat modelleri sunar. Diğer yandan miti elinden alınan toplumun dengesi bozulur. Campbell, mitsiz kalan gençlerin ve çocukların kendi mitlerini nasıl oluşturduklarını duvardaki grafitilerden ve kurdukları çetelerden yola çıkarak ifade eder. (Campbell, 2007:48) Çünkü insanlar bir taraftan mitleri terk edip tekrar kendi mitlerini yaratmaya çalışır. Başboş kalan gençlerin kendi mitlerini ve erginlenme törenlerini inşa etmesi de bu şekildedir. Çünkü kendini ilk ataları gibi duvar resimleriyle ifade edebilir ve toplumda ancak böyle var olabilirdi. Fakat bu durumun toplum

kurallarına aykırı olduğu düşüldüğünde, toplumla uyum içinde olmak yerine kaosa neden olabilir.

Birey modern dünyada kendi mitolojisinin merkezindedir. Kutsal kabul edilen şehir yerine dünyanın merkezi bireyin kendisi olmuştur. Campbell, bireyi, Nietzsche'den aldığı tanımla “kendi merkezinde dönen tekerlek” olarak tanımlamaktadır. Bu birey için bir kurucu tarafından kurumsallaştırılmış bir din öğretisi ve sabit bir kurallar bütünü yoktur. Eski Sümer mitolojisinde yer alan Tanrı'nın yukarda ve aşkın olduğu, maddenin Tanrı, melekler ve şeytan aracılığıyla hareket ettiği düşüncesinin yerini içkin ve her şeyin hareket ettiricisi bir Tanrı ve mekanik bir dünya algısı almıştır. (Campbell, 2016d:605, 637)

Hayat bir meditasyondur. Modern insan materyal odaklı olduğundan meditasyonu da bundan ibarettir. Fakat Campbell, sadece dış dünyaya odaklanılmadan fiziksel hayatın içselleştirilmesini savunmaktadır. Çünkü dış değerlere odaklanan insan iç değerleri ıskalar. Modern insanın bu durumda oluşu, onun rehbersiz kaldığını ve bir rehber ihtiyacı duyduğunu gösterir. Campbell, günümüzde yapılan evlilikler ve bu evliliklerden doğan çocukların da bir yol göstericisinin olmadığını belirtmektedir. (Campbell, 2007:76) Çünkü maneviyattan yoksun ebeveynler maneviyattan yoksun bireyler dünyaya getirirler. Bu durum mitin gerekliliğini yine gözler önüne serer. Çünkü mitler insanın iç dünyasını zenginleştirir ve manevi ruhu aşılır.

Her halk kendini seçilmiş saymaktadır. İptidai toplumlarda da bu böyledir. Hatta kendilerini “insanoğlu” diye isimlendirirken diğerlerine farklı isimler verirler. Bir topluluk koruma içgüdüleriyle hareket ederek diğer toplumları ötekileştirir. Bu duruma bir örnek de Yahudi toplumunun Hristiyanları ötekileştirmek için kullandığı “gentile” kelimesini veren Campbell, günümüz için tek bir dünya toplumundan söz etmektedir. Çünkü toplum iptidai toplumlar gibi birbirlerinden kopuk ve bağımsız kabileler değil de sınırları bir ve sürekli iletişim hâlinde bir dünya kabilesidir. Campbell, eskisi gibi bir kabilenin veya topluluğun değil de bütün bir gezegen topluluğunun kardeşliğinden bahseder. Modern insanın tek bir toplum olduğunu ve mitolojiden de yoksun olduğunu belirtir. (Campbell, 2007:42-43, 141)

Medeniyetler mitler üzerine kurulmuştur. Büyük medeniyetlerin yönetim şekline bakınca, devlet tarafından sağlanan bir fiziksel hayatın yönetimi diğer taraftan da dinî işlerin korunduğu manevi hayatın yönetimi vardır. Campbell, mitolojilerde bunu *sembolik diyar* olarak adlandırmaktadır. Bu diyar belirli bir topluma, zamana ve yere ait olan mitlerin tecrübe edildiği mekânlardır. Orta Çağ'da katedral, şato ve kulübe veyahut

daha genel bir ifadeyle tapınak, saray ve kent şeklindedir. Merkezde mabet yanında da yönetim için yapılmış bir yapı vardır. Bu mabet yapıların en büyüğüdür. Fakat günümüzde medeniyetler ruhsal sembollerden yoksundur. Şimdiki yapılar eskinin kutsalı olmasına rağmen tarihten öteye geçemeyen mekânlardır. Yani bu yerler sadece bir ziyaretgâhtır. Campbell, “En yüksek binanın hangisi olduğuna bakarak bir topluma neyin karakterini verdiğini söyleyebilirsiniz.” demektedir. Orta Çağ da bu yüksek yapı bir katedralken günümüzde yüksek şirket binalarıdır. (Campbell, 2007:86-87, 129-132)

Bunun yanı sıra günümüzde kültür, kılavuzluk görevi görmektedir. Hayat deneyimimizde yer alan bu toplumsal unsurlar da metafordan ibarettir. Hediye veren Noel Baba’ya karşı çocukların şükür dolu olması bunun örneğidir. Aslında kültürün bir ögesi olan Noel Baba yoktur; o anne-babayı temsil eden bir metafordur. (Campbell, 2007:93)

İnsanlar, kutsal yerler yaratarak, hayvanları ve bitkileri mitleştirerek toprağa sahip çıkmaktadırlar. Gittikleri ya da işgal ettikleri yerlere mabet yapmaları da bundandır. Çünkü böylece orası hem sahiplenilmekte hem de orayla bir bağ kurulmaktadır. Yakup’un rüyasından uyanınca olduğu yere Beytel (Tanrı’nın evi) adını vermesi ve Hristiyanların Meksika’yı işgal edince güneş tapınağını yıkıp katedral inşa etmeleri bunun örnekleridir. (Campbell, 2007:127-128)

Arkaik insan için bütün doğa kutsaldır. Olması gereken de budur. Çünkü doğal yaşam şehir hayatına nazaran insanı dışarıdan hareketle içe yöneltmektedir. Dahası doğa sahiplenilmez fakat doğa olunur. Onun sırları, insanı kendi sırlarına taşımaktadır. Böylece evreni anlamaya çalışırken evrendeki yerimizi keşfederiz. Şehir hayatı bunları sunmamaktadır. Campbell, bunun için yaratıcı kuluçka yerini tavsiye etmektedir. Bu yer kendimizle baş başa kaldığımız ve dünyalık her şeyden sıyrılıp kendimize vakit ayırdığımız yerdir. Arkaik atalarımızın sığındığı ve kendini keşfettiği bir nevi modern mağaradır. Kim olduğumuzu unuttuğumuz şehir hayatının akışında kişi kendine yönelip onu mutlu eden şeyin ne olduğunu bulmalıdır. (Campbell, 2007:126-127)

Arkaik toplumlarda avcı adam insanın ilk derinliğiymişken, toplayıcı ikinci derinliğidir. Campbell, avcı toplum insanının tarım insanına mukayeseyle daha bireyci olduğunu söylemektedir. Hatta avcılar katı bireycidir. Çünkü o avıyla ve doğayla baş başadır. Çiftçi tarlada çalışır ve doğanın komutlarını bekler. Bu sebeptendir ki avcı daha

bireyseldir. Şamanlar da daha çok avcı toplumlarda görülür. Şamanizm* avcı halklara aitken, mitolojik zamanda gerçekleşen anlatılar, ölüm, üreme ve kader temaları bitki yetiştirici halklara aittir. Çünkü ölümden sonra gömülen canlı, bitkiler gibi büyür ve hayatı devam eder. Eğer avcı halklarda bu tür mitlerle karşılaşılırsa bu durum birbirleriyle ilişkide olduklarını göstermektedir. (Campbell, 2016a:135-136)

Şamanların aksine avcılar doğayla daha içli dışlıdır. Avcı, doğanın dış yönüne hâkimken şaman yetenekleri sayesinde doğaya müdahale edebilmektedir. Campbell, mitolojiyi geliştiren ve yaşatanların da şamanların, kâhinlerin, peygamberlerin ve bilgelerin olduğunu söylemektedir. Çünkü onlar gizemi tecrübe etmişlerdir. Şamanlar kabilenin mitolojisine hâkim olmanın yanı sıra halkın şarkı ve geleneğinin de taşıyıcısı ve koruyucusu olmuşlardır. Çünkü onların dünyası mit dünyasıdır. (Campbell, 2016a:248-250)

Buna ek olarak şamanlık, hem erkek hem kadın için söz konusudur. Bunun yanı sıra anlatılarda yer alan hayvan ve ağaç gibi çeşitli karakterler için de mümkündür. Şamanın eylemi dünyada ve şimdide gerçekleşir. Daha sonra mitolojik zaman ve mekânın yer aldığı anlatılara dönüşmektedir. Mitolojik zaman ataların dünyayı biçimlendirdiği mitolojik bir döneme işaret ederken, mitolojik mekân da mitlerin tecrübe edildiği yerdir. (Campbell, 2016a:288-289) Eliade, bu zamanın iki temel özelliğini, tekrarlanabilir olması ve zamanın başlangıcına işaret etmesi olarak belirlemektedir. Böylece arkaik insan *in illo tempore*yi şimdiye getirerek yineler ve yeniden gerçekleştirir. Dahası ataların ve tanrıların dönemi yeniden canlandırılır. (Eliade, 2017b:15)

Toprağa bağlı tarım halkları toplumsallığı gözetirken; Şamanizm'in egemen olduğu avcı halklarda bireysellik ön plana çıkmıştır. Buna bağlı olarak ilki ölümsüzlük, kader, rit ve grup odaklıyken, diğeri birey odaklıdır. Kader ilkesi hassaten bitki dünyasında görülmektedir. Bu iki farklı ve zıt sistem daha sonra gelişmiş dinlerin farklı yorumu olacaktır. Örneğin, toprağa bağlı İbrani kültüründe ritüel grupla gerçekleştirilirken, şaman etkisinin olduğu Hint coğrafyasında yoga yalnız gerçekleştirilmektedir. Campbell, yogayı “mitsel özdeşleşme yaratan teknik” olarak ele alır ve dahası yoga bireyselliğin öne çıktığı şamanlıktan doğmuştur. (Campbell, 2016a:289-294)

* Bir din olmamasına rağmen dinin gayesini güden, ruhlarla irtibat kuran ve beşeri faaliyetler için onların desteğini alan, vecde ve tedavi metotlarının tümüne karşılık gelir.

İptidai halklarda doğaüstü büyüsel güce sahip olan şaman birbirinden bağımsız halklarda bile benzer role ve niteliğe sahiptir. Onlar benzer süreçleri atlatıp benzer sorunlarla karşılaşmışlardır. Şamanların icra ettikleri büyüsel faaliyetlere ve esrimelere karşı korku duyulur. Çünkü onlar bu güçlerini iyiye de kötüye de kullanabilir. İnsan olarak görülmeyen şamana karşı duyulan bu korku da iptidai halklarda benzemektedir. Fakat şamanlar da halktan korkarlar. Bu da toplumda ayrılığa sebebiyet verir. (Campbell, 2007:58)

Campbell, “Çölde tepenizde bir gökyüzü ve etrafınızda tek bir dünya varken tek bir tanrınız olabiliyor ama ufuk çizgisi olmayan ve 8-9 metreden ötesini göremediğiniz el değmemiş ormanlarda artık bu düşünceye rastlanmıyor.” demiştir. Coğrafyanın inanca olan etkisini gözler önüne sererek, tanrı fikrinin coğrafyadan ve kültürden hareketle şekillendiğini belirtmektedir. Bir misyoner de inancını gittiği coğrafyaya adapte eder. Yerel tanrılara inanan Campbell, tek bir Tanrı düşüncesini geçerli bulmamaktadır. Çölün tanrısıyla ormanın tanrısı farklıdır. Dahası çölde bir tanrı tasavvuru varken ormanda birçok tanrı tasavvuru olabilmektedir. İnsanın doğduğu topluma olan aidiyet duygusu ve coğrafya inancı belirler. (Campbell, 2007:136-137)

Avcı dünyasına erkek egemenken, tarım dünyasına kadın ruhu egemendir. İlkinde erkek gizemi ön plana çıkarken diğerinde kadın gizemi ön plandadır. Erkek ritleri daha çok toplum odaklıyken, kadın ritleri tehlikelere karşı korunma amaçlıdır. Dahası av toplumunda kadın ikinci plandadır. Kadın ava giden erkeğin destekçisi ve yardımcısıdır. Tarım toplumundaysa kadın ikinci planda değildir. Kendi deneyimiyle kültürün ve mitolojinin yaratıcısı olabilmektedir. Tıpkı yılan ve bakire mitinde olduğu gibi. (Campbell, 1973:33; 2016a:315-319, 382)

Avcı mitolojileri dışa dönük, tarım mitolojileri de içe dönüktür. Avcı doğadadır ve hayatı hayvanlara bağlıdır. Kılavuzu da hayvanın kendisidir. Öte yandan çiftçinin de bitkidir. Çiftçi için ölüm gereklidir, çünkü ölüm yeniden doğuştur. Arkaik insan için öldürmek yaşam için kaçınılmaz bir olgudur. Onun için öldürmek ve savaş olumsuz bir eylem değildir. Mutlak kötülük olarak değerlendirilip reddedilmezdi. Dahası ölüm bir yok oluş değil, bir döngüden ibarettir. Örneğin, katledilen hayvanın kanı toprağa karışır, Toprak Ana’dan tekrar yaşama döner. Aynı zamanda av hayvanının kurban ritini için gönüllü olduğuna inanılırdı. Savaşta ölenler için de benzeri bir tören yapılırdı. Coğrafya farklı toplum, farklı yaşantı ve farklı imgelem sunar ve mitolojiler de buna göre şekillenir. Avcılık hayvancılığı, hayvancılık göçebe yaşamı, göçebe yaşam da savaşları getirmiştir. Tanrılar da tanrıçadan savaşçı tanrılara; toplum da anaerkilden ataerkile

evirilmiştir. Aynı şekilde mitolojiler de böyle bir değişim yaşamıştır. (Campbell, 1973:111-112; 2007:220)

Avcı halklar ölüme karşı büyüsel bir tutum takınır. Hayvanlar âlemi yaşam ve ölüm döngüsünün etkisiyle türemiştir. Avcı, ölümle iç içedir. Ölüm doğal bir süreçten ziyade şiddetin sonucudur. Kaderden çok büyüyle ilişkilidir. Çünkü büyü hem korunmak hem de ölüme sebebiyet vermek içindir. Cenaze töreni buna bağlı olarak yas ve ağıt doludur. (Campbell, 2016a:133-137) Bitki halklarında da hayatın ölümden neşet ettiği fikri vardır. Doğadaki bitkiler çürür ve yeni yaşamlar ortaya çıkar. Mitolojik temalar da ölümle yaşamın arttığı üzerinedir. Yine bu halklarda bu düşünceye binaen kafatası avcılığı yaygındır. Özellikle evlenecek genç erkek yeni bir yaşam elde edebilmek için başkasının hayatını alır. (Campbell, 1973:113)

Tarım halkları ölüme karşı mistik bir tutum sergilemektedirler. Çünkü bu doğal bir süreçtir. Doğada tohumun yeniden doğmasıyla benzeştirilir. Cenazede de neşeli bağırtilar olur ve şölen düzenlenir. Bu iki zıt ölüm imgelemi, iki zıt mitoloji dünyasına sahip olduklarını gösterir. Campbell, bunun tek bir psikolojik kalıttan ortaya çıktığını savunmaktadır. (Campbell, 2016a:137)

Campbell, “Bütün mitos ve ritlerin bize anlattıkları, evrenin gizemi ve dünya tapınağının mucizesi, aynı zamanda insanın bireysel yaşamını bütünle uyum içine sokmak için gösterilen büyük bir çabadır.” demektedir. Bu gizem, mucize ve çabanın imgeleri gelenekle belirlenip yaşatılmıştır. Bireysel avcı halkların aksine tarım halkları rit ve mitlerinin temelinde bireyciliği bastırmak düşüncesi yer alır. Halkın yararı ön plana çıkar ve halkın yararları bireyin yararlarından üstün tutulur. Hatta birey sürecin sadece bir parçası olarak görülmüş, benliği de bu uğurda hiçe sayılarak halka adanmıştır. Tıpkı doğadaki döngüde yer alan bitki tohumları gibi. Küçük gruplar olan avcı halklarındaysa bireyin içsel dürtüsü desteklenmektedir. Avcı halklarda bireyin kendini keşfi bireysel bir süreçtir. Toplum tarafından hiçbir bastırılma hatta yönlendirme dahi yoktur. Tarım halklarında birey belirli tanrısal anlayışın içine doğar ve rahip tarafından bütün süreç belirlenmiş hatta kurumsallaştırılmıştır. Avcı halkın şamanı bireysel tecrübesiyle kutsal yolunu çizer ve insanlar tarafından kabul görür. Rahibin şamana karşı tavrı ötelemekten ileri gidemez. Şamanın bireysel tecrübesi bastırılır ve halk ön plana çıkarılır. Ritlerde de aynı şekilde bitki toplumları halkı ön plana çıkarken, avcılarda birey baskındır. Dahası avcı özgürdür. Bitki halklarının mit ve ritleri şamanlığın yaygın olduğu avcı halkın aksine zenginlik arz etmektedir. Çünkü

ilahları kişisel koruyucu ve ruhlardan ziyade gelişmiş tanrılardır. (Campbell, 2016a:117-118, 239-241)

Daha çok bitki yetiştiriciliğine dayalı halklarda görülen rahiple, avcı halklarda görülen şaman farklı kişilerdir. Rahibin görevlendirilmesi başkaları tarafından gerçekleştirilirken, şaman kişisel deneyimi sonucu statüsünü elde eder. Ruhsal krizinde şamana görünen ziyaretçiler ona özelken, rahibin tapındığı tanrılar ezeli ve halkın da tanrılarıdır. Rahibin bir öncülü olduğu gibi bir ardılı varken, şaman için böyle bir durum söz konusu değildir. Diğer yandan şaman deneyimleri her ne kadar şekil değiştirse de özü hemen hemen her yerde benzerdir. Şamanın gördüğü rüya, yaşadığı esrime ve büyü teknikleri değişiklik arz ederken diğer bir yandan; bir bunalımın tecrübe edilmesi, göreve çağrı ve sonunda şaman olup olmaması hususunda aynıdır. (Campbell, 2016a:231, 261) Rahib bir sosyal görevlidir. Onun Tanrı'sı hep vardır ve o inancın içine doğar. Şaman için durum daha farklıdır. Ruhsal tecrübe sonrası otoritesi sağlanmaktadır. Bu kişisel deneyimde edindiklerini kabilesine aktarır ve ritüelleştirir. Şaman mitoloji ve ritin oluşmasına da önderlik eden kişidir. (Campbell, 2007:135)

Bunun yanı sıra dinî deneyim tarihsel, mistik deneyim tarih dışıdır. Dinî deneyim yerel ve toplumsalken, mistik tecrübeye gelenekler daha öte bir tecrübe için araçtır. İlki psikolojik ve kendiliğindenken, mistik deneyim içtendir. Yerele derinlik kazandıran da şaman deneyimidir. Gelişmiş halklarda da mistik deneyim, şair ve sanatçı tarafından gerçekleştirilir. Şaman da mesleğini sanatla icra eder. Çünkü bu ona iyi gelir. (Campbell, 2016a:261-263)

Mitolojilerde de kadın ve kadına bağlı doğurganlık insan imgeleminin temel ilgi alanlarından biri olagelmiştir. Rahimden doğma, evrenin kökenini ifade eden yaygın bir imgedir. Kadına karşı duyulan korku ve anne gizemi, dünyanın korku ve gizemliliğiyle aynı etkiyi teşkil etmiştir. Hem avcı hem tarım toplumlarında bu doğuran ve besleyen anne imgelemi kullanıla gelmiştir.* (Campbell, 2016a:70-77) Kadınla toprak, tarlayla rahim, tarım ve ekinle doğumun arasında kurulan benzeşim oldukça eski bir inanıştır. Samilerde ve İslam'da* da kadın toprakla özdeşleştirilmiştir. (Eliade, 2017b:285-288) Bu imgeler toplum hafızasının ürünleridir. Toplum tarafından kabul görülenin hayal dünyasına yansımasıdır. Erkek bir tanrı tarafından da gerçekleşmesi mümkün olan

* Daha fazla bilgi için bkz. Eliade, (2017), *Mitler Rüya ve Gizemler*, (C. Soydemir, çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları, s. 174-211.

* “Kadınlarını tarlalarınızdır” Bakara 2/223.

yeniden doğum, doğurganlığından dolayı kadına atfedilmesi bu sembolizmden kaynaklanmaktadır. (Campbell, 2018:231)

Bunun yanı sıra tarım toplumlarında yeryüzü ve tanrıçalar söz konusuyken, avcı toplumlarda erkek ilkesi baskındır. Erkeklerin ön planda olması Semitik ve Hint-Aryanlarladır. Semitik gelenekle beraber tanrıçalar yok olur ve kadın korkulan bir bedene dönüşür. (Campbell, 2011:284) Dahası yerel tanrı önem arz ederken diğer milletlerin tanrıları görmezden gelinir. Hatta göçebe kavmin tanrısı yerli halkın tanrısını yok edip onun bedeninden evreni yarattığı teması tipik bir mitoloji anlatısıdır. Diğer bir yandan ana tanrıça yok edilir ve yerini erkek yaratıcı alır. Eski tanrıçalar terk edilir, kötülenir hatta lanetlenir duruma gelmiştir. Tanrı doğuran kadın artık savaşların ganimetine dönüşmüştür. Kutsal Kitap da kadınları korunmaya muhtaç ve boyun eğen kişilere dönüştürmüştür. Hatta daha ileri giderek kendi toprakları dışındaki kadını mal olarak görmüştür. (Campbell, 2007:220-222)

Kabileler ticaret ve evlilik başta olmak üzere birbirleriyle ilişki hâlinde olmuşlardır. Bu münasebetlerle de benzerliklere daha çok vurgu yapılır ve böylece çeşitli unsurlar yayılma eğilimi gösterir. Dahası benzer tasavvurlar birbirini çekmiştir. (Durkheim, 2011:589) Çünkü imgelem zaman üstüdür. Kelime kökeni taklit ve temsilden gelen imgelem sayesinde mitler de yaşamaya devam eder. Eliade, modern hayattaki mitolojik unsurların yeniden keşfedilmesi gerektiğini söylemektedir. Çünkü arketiplerin taşıyıcısı olan mitolojik imgeler, dünyayı bir bütün olarak görmemizi sağlar. (Eliade, 2018b:28-29) Mit, toplumu kenetler. Çünkü mitin işlevlerinden biri de toplumu kenetlemesidir. Toplum için vazgeçilmezdir. (Segal, 2004:90)

Bununla beraber birey için dünyada bağ kurulacak kutsallığın olmaması da onu toplumsal kimlik çözülmesine yani yabancılaşmasına sebep olur. Kitab-ı Mukaddes'in yaratılış, düşüş ve kefaretilerinin tarihsel olarak doğru olmadığını anlaşılması Hristiyanlarda dağılmaya sebep olmuştur. Campbell, bunu *mitsel çözülme* olarak adlandırır. (Campbell, 2016d:423-424)

Campbell, mitin yaşamdan çıkmadığı ve otorite tarafından biçimlendiği günümüzün mekânını *Çorak Ülke** olarak tanımlamaktadır. Bu, tecrübe edilecek bir şeyin olmadığı, her şeyin belirlendiği ve maceranın olmadığı, şairlerin pasif kaldığı bir ülkedir. Yine bu ülkede sevginin yerini kuvvet almış, eğitimin yerini dikte almıştır.

* T. S. Eliot'ın aynı isimli eserinden alınan bir tabirdir.

Modern eğitim insanlar tarafından beyin yıkama olarak tanımlanmaktadır. Mit ve ritler işlevini yitirmiştir. (Campbell, 2016d:401, 417)

Mitler farklı bir düzeye taşınmıştır. Fakat o karakterleriyle bu dünyaya aittir. Değerlerde aynı şekilde doğaüstü bir amaç uğruna değil bireyin erdemleri söz konusudur. Mit artık olağanüstü görülüyor, esin ürünleri olarak değerlendiriliyordu. Maceranın kahramanları da tanrılar gibi olağanüstü kişiler değil bireydir. Maceranın kendisiyse insan deneyiminden ibaret olmuştur. Antik, gizemli ve ritüel olmanın aksine günlük yaşamı yansıtmaktadır. Artık gözlemlenmesi olağan şeylerdir. Bundan böyle şövalyeler ve eşleri, krallar ve ermişler söz konusudur. Macera ve şatoları dinin etkisinden çok şiirsel bir hava taşımaktadır. Mucizeler ve macera da yoktur, artık olması mümkün değildir. (Campbell, 2016d:511-519, 649)

Campbell, modern insanı genel olarak inançsız, inançlıyı da yetersiz görmektedir. Dinî inancın bu yetersizliği bireye yaşam macerasında eşlik edememesindendir. Modern insan çoğu sorun ve engellerle tek başına yüzleşir ve aşmaya çalışır. Yola çıkacağı bir rehber, maceraya çağırarak bir haberci, bütün engellere rağmen zarar görmeyeceğinden emin olacağı bir doğaüstü yardımcıdan yoksundur. (Campbell, 2018:98) Çünkü günümüzde zaman çok hızlı değişmekte ve hayat çok karmaşıktır. Bu durum da tüketimi hızlandırmaktadır. Henüz eskisi tüketilmeden yenisi ortaya çıkmaktadır. Yeni bir kahramanın ortaya çıkması mümkün değildir. (Campbell, 2007:175) Dahası modern insanın rasyonalizm tutkusuyla inançları bertaraf eder. Ancak mitle hayata tutunup insan olarak niteliklerini keşfetmesi mümkündür. Miti kavramak için de bir ön hazırlık gerekmektedir. Bunlar arınmak ve vazgeçmektir. (Campbell, 2018:99)

Campbell, günümüz için modern bir dinden bahsetmektedir. Bu din ötekileştirmeyen tek bir grup ihtiva eder. Merhameti bütün insanlığı kapsar. Çünkü merhamet tek başına bir dinsel deneyimdir. Dahası merhamet varsa her şey vardır yoksa insan yetersizdir. Hristiyanlığın da mesajı bu yöndedir. Bunun yanı sıra İsa hakkında mevcut bilgiler ve kaynaklar, yani dört kanonik İncil çelişkilidir ve yetersizdir. Fakat verilmek istenen mesajın İsa'nın mesajına uzak olmadığını söylemektedir. Modern Hristiyanlığın safi olmadığını hatta İsa yaşasa günümüz manasında bir Hristiyan olmayacağını da belirtmektedir. Bunu söylerken de mistik bir yaşantısı olanları dışarda tutar. (Campbell, 2007:222, 226)

O hâlde sonuç olarak söylenmesi gereken, günümüzdeki kaosu sebebi dinî geleneğin insanlara nasıl verileceğinin bilinmemesidir. Çünkü iptidai toplumlarda gelenek çevreyle olan etkileşim sonucu ortaya çıkmıştır. Günümüzdeyse insanlar

moderniteye ayak uyduramamaktadır. Diğer bir sebep de tek bir topluluk olan dünyanın mitten yoksun olmasıdır. Günümüzde zamanın hızla değiştiğini belirten Campbell, yeni bir mitin ortaya çıkmasını mümkün görmemektedir. Çünkü hızla değişen zamanla beraber değerler de değişime uğramaktadır. Bu sebeptendir ki, bir yönden de olsa mit yakalanmalıdır. (Campbell, 2007:53, 117) Burada yapılması gereken, kendi mitimizi yaratamadığımız için iptidai toplumların mitolojilerini okumamız gerektiğidir. Belki de onun da öğütlediği gibi hem okuma faaliyeti içinde olup hem de mitlere kulak verirse dünya deneyimimize rota çizmemiz daha kolay olacaktır.

4.1.7. Mit ve Ritüel

Latince *ritus* (kutsal adet)'ten gelen ritüel (ayin), gelenek tarafından belirlenmiş olan davranış şekilleridir. Dinler de ise geleneksel dinî davranış ve eylemlerdir. Ritüeller genel itibariyle inanca işaret etmektedir. Dinler tarihi açısından da bu iki unsur hep birbiriyle ilişkili olagelmıştır. (Sharpe, 2000:13) Arkaik insan için temel olan mit ve rit, insanın ihtiyaçlarını ve hayatın çeşitli yönlerini ifade etmektedirler. Mit ve rit dinin parçasıdır. Dahası mit dinin fikri boyutuysa rit de fiili boyutudur. Bütün, ancak parçalarıyla olan ilişkiyle açıklanabilir. Durkheim, modern dinleri anlamak için tarih içinde nasıl şekillendiğinin bilinmesi gerektiğini savunmaktadır. Din gibi beşeri bir olgunun açıklanabilmesi için onun en basit hâline yani iptidai hâline kadar gidilmesi gerekmektedir. İptidai dinler, dinin kurucu unsurlarını sunarak dinin mahiyetinin ortaya konulmasını sağlar. Çünkü orada dinî fenomenler yalın durumdadır. Mit ve rit bu imkânı sunar. (Durkheim, 2011:14, 55-56)

Mitoloji, dinî hayatın asli unsurlarındandır. Dinden mitin çıkarılması, ritin de çıkarılması demektir. Çünkü rit çoğu zaman eyleme dönüşmüş mittir. İnsanlar eylemlerini mite göre düzenlemiştir. Dahası o ibadetle ilişkili olagelmıştır. Örneğin, Hristiyan evharistiya ayini Paskalya anlatısını ihtiva eder. Mit ritin dayanağıdır ve sürdürülmesini sağlar. Mitolojiler ortak inanç sisteminden doğar. Ritlerde, bu, inaçların mevcudiyetini sağlamaktadır. Durkheim, akla yatkın olmayanlar da dâhil, bütün mitlerin imanın nesnesi olduğunu söyler. Ritin anlamı unutulduğunda ritin mahiyeti için mitin oluşturulması da söz konusudur. Bunun yanı sıra mitsiz rit de vardır. Yani rit kendi kendini ifade edebilmektedir. (Durkheim, 2011:116-117)

Miti olan rit olduğu gibi miti olmayan rit de vardır. Tam tersi de mümkündür. Yani mit salt olarak ritin metni değildir. Hatta aynı şekilde riti olmayan mit de vardır.

Her mit rit değildir ve her rit de mit değildir. Diğer yandan mit ritten ayrı düşünülemez. Çünkü rit miti canlı tutar ve devamlılığını sağlamaktadır. Dahası mit unutulsa da rit devam eder. Bunun tam tersinin savunulduğu da olmuştur. Yani rit mitten eskidir ve mit rit için vardır. Tapınılan totemler hakkındaki mitler buna örneklik teşkil eder. (Bayat, 2017:44) Çünkü totemler mitten önce de mevcuttur ve ritüelin unsurudur.

Mit, arkaik insanın günlük eylemleri ve rit için arketipleri barındırır. Tüm ayin, ritüel, tapınma ve bayramın temeli mittedir. (Eliade, 2017b:437) İptidai halklar için efsaneler dinin temel unsurlarını teşkil eder. Bunlar dinin dışına atılacaksa ayinlerin de çıkarılması gerekmektedir. Çünkü ayinler de efsanelere dayanmaktadır. Dahası, ayinler fiiliyata dökülmüş efsanelerdir. (Günaltay, 2006:130) Her eylem ve ritin mitolojik bir dayanağı vardır. Çünkü mit ritle bağlantılıdır. Dahası rit mitin kanunlaştırılmasıdır. Ona katılan kişi mite katılmaktadır. Ritüel canlı mitolojidir ve ikisi aynı anda gerçekleşmiştir. (Campbell, 2016a:126, 77)

İncelikli bir etkinlik biçimi olan rit iki bölümden oluşur: mit ve eylem. Mit sıradan bir hikâye değildir, eylemi yani riti anlatır. Çünkü böylece yeni bir yaratım gerçekleşmektedir. Burada mitin yaşanıp yaşanmamasından daha çok işlevi ön plandadır. (Hooke, 1993:45) Mit ayine bağlıdır ve bir şey anlatmasının yanı sıra bir eylem de içermektedir. (Segal, 2004:85)

Günümüzde de iptidai toplulukların mitolojileri yansıtılmaktadır. Fakat bunlar çok aza indirgenmiştir. Örneğin, bir erginlenme töreninde gencin vücudu skarifikasyona uğrarken, günümüz Katolik kilisesinde konfirmasyon töreninde rahip hafif bir şaplak atmaktadır. (Campbell, 2007:75) Arkaik insan mitolojisiyle iç içe yaşayan insandır. Diğer yandan modern insanın çok aza indirgediği ritüel törenseldir. İcra edilir ve günlük meşgaleye geri dönülür. Campbell, ritüellerin sadece biçimden ibaret olduğunu insanı içsel dünyasına yönlendirme amacı taşımadığını belirtmektedir. Eliade, modern zamanı arkaik zamandan ayıran özelliklerden birinin erginlenme ritlerinin eksikliği olduğunu söylemektedir. Arkaik insan erginlenme ritiyle yeniden doğar ve topluma ayak uydurur. (Eliade, 2015:11-12)

Campbell, yazısız halklar erginlenme törenleriyle birden yetişkin olurken, gelişmiş toplumlarda bunun eğitimle uzun süren bir süreçle olduğunu söyler. Birey kendinden öte, toplumun bir parçasıdır. Kadının doğum yapması gibi o da bu törenle ruhsal benliğini doğurur ve bir yetişkin olur. Çünkü artık bebeklik ve çocukluk döneminde olduğu gibi sadece kendi bedeninden ibaret değildir. Erginlenme riti iptidai toplumlarda en önemli ritlerdendir. Topluluktan ayrılma, dönüşüm ve yeni bir rolle

topluluğa dönüş olmak üzere üç aşamadır. Dönüşüm hem fiziksel hem psikolojiktir. Sünnet uygulaması da iptidai erginlenme ritlerinin başında gelir. Birey toplumsal görevlendirmesini bu uygulamayla almaktadır. (Campbell, 2016a:98-99, 124-125)

Genç erkeği annesine karşı olan bağdan kurtarmak erginlenme ritlerinin bir başka yönüdür. Çeşitli ritüellerle erkek annesinin dünyasından kopararak babasının yani erkeklerin dünyasına girer ve erkek olur. Róheim, sünnet ritinde aslında kesilip alınan derinin anne olduğunu belirtmiştir. Böylelikle Oedipus kompleksi aşılar. Sünnetle anneden ayrılan gencin artık bir erkek kimliği vardır. Bunu “yarma rit” takip eder. Sünnet yarası iyileştikten sonra gencin penisi yarılır. * Yaradan akan kan annenin, daha genel bir ifadeyle kadının âdet kanını simgeler. Bu ikinci aşamayla genç anneyle de özdeşleşir.* (Campbell, 2016a:108-111) Bu ve benzeri ritler insan gövdesini doğaldan ve doğadan inorganik ve kültürel olan gövdeye tabi kılar. (Campbell, 2016d:15)

Hayatı avcılık üzerine kurulu olan bir iptidai toplum için hayat öldürmek ve yemekten ibarettir. Avlanmak ise bu toplum için bir kurban ritüelidir. Arkaik insanların eylemlerinde kutsallık vardı. Hayatın içindeki pek çok eylemde kutsal kendini gösterirdi. Kutsalın katılmadığı dindışı eylemler pek söz konusu değildi veyahut görmezden gelinirdi. Bu sebeptendir ki her bir eylem ayin olarak görülürdü. Arkaik insan için mitsel anlamı olmayan eylemler profandır. (Eliade, 2018a:42)

Arkaik insan için hayvanın önemi büyüktür. Çünkü kutsal hayatın simgeselliği ve mitoloji hayvanlarla sağlanırdı. Dahası onlar kutsalın gizeminin taşıyıcısıdır. Hayvanlar ve insanlar arasında hiyerarşi söz konusu değildi. Örneğin şaman da hayvan rolüne bürünerek gizeme katılırdı. (Eliade, 2017d:67-68)

Arkaik insan canlı bir şey yemeden önce minnettarlığını dile getirirdi. Çünkü o bu ritüelle kendini gönüllü olarak sunduğuna inandığı canlıya şükran duymaktaydı. Öldürülen hayvanın arkasından yapılan rit, onun da bir ruha sahip olduğu inancıyla, ruhunu serbest bırakıp yaşamına devamını sağlamak için yapılır. Çünkü hiçbir şeyin yok olup gitmediğine inanılırdı ve hayvan etini ona verse de daha sonra geri dönerdi. Av kutsaldır ve kurban rit avın kapsamı içindedir. İnsan kurbanı avcılardan ziyade bitki yetiştiricilerinde görülmektedir. Avcı için kurban hayvandır. Kurban edilecek olan hayvan genellikle temel besin kaynağı olandan seçilirdi. Örneğin, Güneydoğu Asya’da bu domuzken, Avrupa’da boğadır. Her iki kültür için de bu hayvanlar ayı

* Yarma ritleriyle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Eliade, *Doğuş ve Yeniden Doğuş*, s. 65-71.

* Anne arketipinin psikolojik yönleri için bkz. Jung, Carl G., (2017), *Dört Arketip*, (Z. Aksu Yılmaz, çev.) İstanbul: Metis Yayınları, s. 17-45.

simgelemektedir. Ay, hareketleriyle doğan, dirilen, tekrar doğan ve tekrar dirilendi. Kurban edilen hayvanlar da ölümle yeni bir yaşamın geleceği düşüncesinin bir yinelenmesidir. Dahası hayvan bir haberci ve koruyucu, aynı zamanda bir şaman ve öğretmendir. Bu sebeptendir ki ilahi deneyimin iptidai kültürlerde theriomorfik (hayvan biçimli) olmasına şaşılmalıdır. (Campbell, 2011:135-136; 2016a:291-293, 298)

Ölümün bir cinayet sonrası dünyada var olmasıyla yaşam döngüsünün başladığı temel mit Afrika'dan, Hindistan'a oradan Güneydoğu Asya'ya ve Okyanusya'dan Güneydoğu Amerika'ya kadar ulaşmıştır. Bu mitte öldürülen kişi parçalara ayrılarak gömülmüş ve bu parçalardan bitkiler ve bu bitkileri yiyenlerin üreme organları ortaya çıkmıştır. Ekvator kuşağının riti de bu ilk cinayetin canlandırıldığı insan etinin yendiği şölendir. Ritüel üç aşamadan oluşur; cinayet sahnesi, üreme ve şölen. Cinayetle yaşam ve ölüm; kadın ve erkek ortaya çıkmaktadır. Bu ritin psikolojik amacı zihni bireyden gruba yöneltmek ve halkın yeşertilmesidir. Büyüsel amacı da her bir bireydeki yaşamdan önce var olan sonsuzluğu kuvvetlendirmektir. Bu rit, Yakındoğu'da ve Hindistan'da kralların kendilerini kurban edişlerinde de görülmüştür. Çünkü ritüeller hayati eylemlerdir. Kanlı kurbanlar ve bir kahramanın haklı bir dava için birini öldürmesi bunun örnekleridir. (Campbell, 2016b:12-13)

Ayinle *ab origine* tekrarlanır, başlangıcın mitsel dönemine gidilir ve eylem yinelenir. Arkaik insan için kutsal olan etkinlik tanrı, atalar, totem hayvanı ya da kahraman tarafından *in illo tempore* de gerçekleşmiştir. Bu mitsel bir dönemde, kutsal bir zamanda, kutsal biri tarafından ve kutsal bir mekânda yaratılmıştır. Örneğin dans, arketipsel bir eylemin mitsel yinelenmesidir. (Eliade, 2018a:34-36) Çünkü bu hayatın en yüksek simgesidir. Dahası insan kendini dansla daha yüksek bir topluluğun üyesi olarak ifade edebilir. (Campbell, 2011:332)

Mitoloji ve rit, toplumu yansıtan şiir, ilahi, ikona, sanatı kapsamaktadır. Dünyadaki hayat göğün tecrübesidir. Arkaik insanın ritüeli alelade olmadığı gibi onu sadece yaşayış biçimine bağlı olarak da açıklamak mümkün değildir. Kozmik imgelemin ürünü olan ritler, evrendeki uyumu yansıtır. Başka bir deyişle kozmik düzen, törenlerle sembolize edilmektedir. Törenle amaçlanan bireyin hem kozmosla hem de toplumla uyumu ve refahıdır. (Campbell, 2016a:154, 182) Çünkü arkaik insan için dünyanın yaratılışı arketipsel bir modeldir. Onun için yaşamak evrenin kutsallığına katılmaktır. (Eliade, 2015:126-127). Ritle de hayat kutsanmaktadır. (Eliade, 2017b:485)

Mitleri karşılaştırmalı inceleyen Campbell, tarih öncesinde gerçekleştirilen ritüellerin ana hatlarıyla benzer olduğunu fakat kutsallarının değişkenlik gösterdiğini

tespit etmiştir. Örneğin kutsal yılan, domuz, sonra boğa daha sonraysa at olmuştur. Mitologemi (arketipik mitik yapı); mitolojik imgenin çekirdeği korunmuş fakat zaman içinde farklılaşarak yeni çeşitleri ortaya çıkmıştır. Bu yeni türler de mitologemi taşımaya devam etmiştir. Bu hususu ailenin üyelerine benzeten Campbell, her birinin ailenin bir üyesi olduğunu ve hiçbirinin daha fazla aile veya daha fazla üye olamayacağını ifade eder. Bu çekirdek imgelerin diğer coğrafyalara yansması da bir akrabalık ilişkisi ortaya koymaktadır. (Campbell, 2016a:1907-203)

Campbell, ritlerin incelenmesinde sadece psikolojik ya da sadece tarihsel yaklaşımın yeterli olmayacağını, bu yüzden onların hem psikolojik hem de tarihsel açıdan analizlerinin göz önünde bulundurulması gerektiğini söylemektedir. Örneğin, ritlerin psikolojik bir fonksiyonu vardır. Fakat erginlenme törenlerindeki simgelerin kültürden kültüre değişiklik göstermesi nedeniyle psikolojik bakış açısı yetersiz kalabilmektedir. Bu sebeple toplum deneyimine dayalı tarihin de hesaba katılması gerekir. (Campbell, 2016a:100-101)

Diğer yandan mitolojiler sadece evrensel imgelerle açıklanamaz. Bu imgeler bebeklikte yaşanan durumların etkisiyle neşet etmiştir. Mitolojinin ham maddesi olan imgeler, mitlere toplumun tarihsel görevleriyle birleşerek taşınır. İmgeler de bebeklik alanından çıkıp yetişkinlik alanına geçer. Bu da mitolojinin ilerlemeci olduğunun kanıtıdır. Birey de kendini ritlere adapte eder. Ritler genelin ve özelin, birincil ve etnik olanın buluştuğu yerdir. (Campbell, 2016a:101)

Mitoloji, yaşama anlam veren imgelerin örgütlenişidir. Mitoloji düşünce ve deneyim yoluyla oluşmaktadır. İlki bilime götürürken, ikincisi sanata götürmektedir. Rit mitolojik imgenin (formül) canlandırılmasıdır. Her bir rit canlandırmanın yanı sıra bir deneyimdir. Geçmişte yaşanan olay veya durum şimdide deneyimlenmektedir. (Campbell, 2016a:182)

Ritüel, sembolleri barındırır ve etkili bir şekilde sunar. Çünkü rit, mitik sembollerin teşekkülüdür. Semboller açıklanmak için değildir ve rite katılan kişi bu sembollerle temasa geçmektedir. Fakat günümüzde sinagog ve kiliselerde bu semboller açık edilir. İnsanların üzerinde düşünmelerine fırsat verilmez. Dogma ve tanımlar kişiye engel olur. Kişinin tanrının varlığına dair algısı ruhsal kapasiteyle ilgilidir. Buna ek olarak bir başkası tarafından tanımlanan tanrı tasavvurunun kişiye faydası olmayacaktır. Campbell, riti sanat eserine benzetir ve kelimelere indirgenemeyeceğini söyler. Gözler aracılığıyla kalbe ulaşacağını belirtir. Çünkü ritteki semboller konuşmanın ötesinde

anlam içerirler. Kelimeler insana sadece anlayabileceğini düşündürür. (Campbell, 1973:70)

Campbell, “Bedeni oluşturan ilk söz, ilk sestir. O sesin ötesi aşkın bilinmeyen, bilinemeyendir.” der. Ruh, sesin ötesindeki sessizliğe, aşkınlığa yönelir. Bu da meditasyon ya da ritüelle mümkündür. (Campbell, 2007:133) “Şenlik, kutsal gün ve dinsel ayın ruhu, dünyanın olağan kaygılarından geçici olarak sıyrılmayı, özel bir davranış biçimini gerektirir.” Törenlerin benlik duygusundan sıyrılarak katılım duygusunun ön plana çıkarılması ana amaçlardan biridir. (Campbell, 2016a:35, 92)

Bir yol olarak işlev gören mitoloji ve ritüel bireyin dönüşümüne yardım eder. Onu yerel, tarihsel koşullardan ayırır ve bir tür söze gelmez deneyime götürür. Mitoloji ve ritin gizemi yerelin tecrübesiyle yerel olmayanın tecrübesini sağlamasıdır. Yol olarak takip edilen mit ve rit bireye eşlik eder. Bunu yaparken bir yandan onu yerel unsurlara bağlarken diğer yandan metafizik bir tecrübe sunar. Mitolojinin amacı budur. Mit ve ritin işlevi bireyi toplumsallaştırmaktır. (Campbell, 2016a:452-457)

Ritüel, insanın hayatını derinlemesine düzenleyip şekil vermektedir. Yazısız halklarda hayatın her bir aşaması rit tarafından yapılandırılır. Mit ritin ussal destekçisidir. Ritler de mitin yasalaşmasıdır. Mitleri gözetken ve ritlere katılan genç hem çevreyle hem toplumla uyum içinde olmaktadır. Mit günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Mit ve rit bir bütündür. Mit ritin sözel hâlidir. (Campbell, 1973:35-40)

Geleneksel mitolojide ritlerle simgeler bireye verilmekteydi. Böylelikle bireyin deneyim sahibi olması sağlanmaktadır. Günümüzde ise tersi bir durum söz konusudur. Toplum tarafından verilen ritlerden elde edilen tecrübeden ziyade birey kendi tecrübesini yaşar. Hâlbuki deneyim ve düşünce kalıpları biyolojik geçmişimizden daha eskidir. Dahası mitolojik simgeler önceden belirlenmiş işaretler bütünüdür. Campbell, XII. yüzyılda su yüzüne çıkmaya başlayan yeni mitolojinin laik ve bireysel deneyim sonucu olduğunu ifade eder. Geleneksel mitoloji bireyin deneyiminden önce mevcut ve kutsalken, bu yeni *yaratıcı mitoloji* deneyim sonucu ve insanidir. Campbell, Ortega y Gasset (1883-1955)’in “bireysel inanç” ve “kolektif inanç” kavramlarını *bireysel mitoloji* ve *kolektif mitoloji* olarak uyarlamaktadır. Günümüzde artık kolektif mitoloji her ne kadar bireysel mitolojiye ışık tutsa da yetersizdir. Çünkü günümüzde eskinin mitolojisinin aksine mitolojiden yoksun bir laik dayatma söz konusudur. Dahası yasalar mitolojiden arındırılmıştır. Yasaların ilahi değil de insani olduğu fark edildiğinde artık uyma zorunluluğunun aksine yeni yorumlar söz konusu olmuştur. (Campbell, 2016d:14-15, 78-79, 100-3)

Günümüze “Hezeyan Çağı” denilmesi mitolojinin ve ritüellerin eski işlevini kaybetmiş olmasına bağlıdır. Çünkü birey bebeklikten yetişkinliğe geçemez. Bunu sağlayacak bir unsur yoktur. Günümüzde manevi hayata rehberlik edecek bir öğretmen ya da bir şaman yoktur. Ritüel mitin canlandırıcısıdır, insana manevi hayatın kapısını açmaktadır. (Campbell, 2016a:102, 234) Rit de “yaşamın tüm düzlemlerinde kendini gösteren, büyüyen, yıpranan sonra düzenli olarak kendini yenileyen kutsal biyokozmik yaşama olan inanç” vardır. Mit ve rit insanın kendisini çevreleyen dünyanın dilini sunar ve anlamlandırır. Çünkü mit dış dünyayla nasıl ilişki kurulacağını öğretmektedir. Böylece birey iç ve dış dünyaları arasındaki uyumu yakalar. (Eliade, 2017b:350)

Arkaik simgeciliğin günümüz duygu ve düşüncesiyle yorumlanması tehlikeli bir teşebbüstür. Çünkü burada çağdaş düşünceden ziyade yerellik ön plana çıkmaktadır. Modern insanın gözünde arkaik uygulamalar boş inanışlar olarak değerlendirilip görmezden gelinemez. Ritler özünde bireyi eğitmeyi amaçlar ve kişiye gerekli ruhsal dönüşümü sağlar. Campbell, ritin bu işlevsel yönü söz konusu olduğunda tekrar uygulamaya konulmasından yanadır. (Campbell, 2016a:102-104) “Ritüel, mitin canlandırılmasıdır. Bir ritüele katılarak bir mite katılmış olursunuz.” demektedir. Çünkü ona katılan genç hem mitin parçası hem toplumun bir parçası olur. Ritüellerin ana teması da aslında insanın bir bedenden ibaret olmayıp daha büyük bir yapıya ait olduğunu göstermesidir. (Campbell, 2007:102, 113)

Campbell, insanların hayatları için ritüelleri olması gerektiğini söylemektedir. Bu da aklın yapılan tek bir işe odaklanmasıdır. Örneğin evlilik bir ritüel olarak, insanı bireysel yaşamından alır ve ikili bir yaşantıya geçirir. Burada rit, insana ne olup bittiğini açıklar, değişimi ve geçişi sağlar. (Campbell, 2011:325) O, ritüellerin olduğu fakat üzerine düşünülmediğini söylemektedir. Hayatın her bir aşaması tefekkür edilerek bir ritüele dönüşebilir. Örneğin yemek yemek, birine yardım etmek, çocuk doğurmak her biri bir ritüeldir. Sadece bunun bilincinde olarak bu eylemleri yerine getirmek, anlamak ve farkına varmak eylemleri ritüele dönüştürmektedir. (Campbell, 2000:92)

4.1.8. Mit ve Sanat

Mitoloji, bütün sanatların anasıdır. (Campbell, 2016a:53) Miti bir çembere benzeten Campbell, insanın bütün yaratımlarının bu çemberden çıktığını söylemektedir. (Campbell, 2018:15) Mitler hayat deneyimine kılavuzluk etmesinin yanı sıra edebiyatın ve sanatın simgesel anlamlarının da kapılarını açar. Sanatın kaynağı, mitlerden

gelmektedir ve ürünlerini de mitolojilerden almaktadır. (Campbell, 2007:81) Friedrich Schelling (1775-1854) sanatın başlangıcının mit olduğunu söylemektedir. Hatta daha da ileri giderek mitten önce sanatın olmadığını söyler. Bunların birleşik olduğunu ve sanatın mitten bağımsız yapamayacağını belirtir. Sanat eserlerinde mitolojik motiflerin yer alması mitlerden hâlâ yararlanıldığının ve etkisinin hâlâ devam ettiğinin işaretidir. Mitolojik unsurlar kaybolmazlar fakat işlevleri değişmektedir. (Bayat, 2017:9, 45-46, 74)

Sri Lankalı filozof Ananda Coomaraswamy (1877-1947) sanatın bir şeyleri iyi bir duruma getirmek olduğunu söylemektedir. Kategorisi ne olursa olsun sanatın amacı mükemmelliktir. Örneğin, Taç Mahal; pratik bir değeri yoktur ama büyük bir sanat başarısıdır. (Campbell, 2011:177) Günümüz sanat eserlerinde yer alan imgeler arketipleşmiş ve mit hâline gelmiş geçmişe duyulan özlemdir. (Eliade, 2018b:26)

Arkaik insan için sanat söz konusu olduğunda da mağara duvarları tanrının habercisi olan kutsal hayvan figürleriyle şekillenmiştir. Modern zamandaysa insan kutsaldır. Hatta tanrının habercisi de insandır. Modern insan kendi mağaraları olan mabetlerinde de antropomorfik imgelem kullanmaktadır. Biçim farklı olsa da her ikisi de insanın derininden gelen mesajı yansıtır. (Campbell, 2007:104) Anlatılan efsaneler, uygulanan ritler ve bunların mağara duvarına yansımaları farklı coğrafyaların ortak motifleri paylaştığını gösteren diğer bir kanıttır. Aynı şekilde mitler gibi mağara duvarlarındaki resimler de rastgele değildir. Diğer yandan burada amaç estetik kaygı değil büyüdür. Çünkü av büyüünün merkezi olan mağaralar ve oraya çizilen resimler büyü amaçlıdır. Burada kendini ifade etme ve iletişim kaygısı yoktur. Fakat kutsalın tecellisidir. Oradaki resimler ve ritler de şamanlarla ortaya çıkmaktadır. Bu resimler girişte değil de mağaranın daha içinde derinliklerinde yer alır ve tıpkı bir labirent gibidir. Dahası oralar bir meskenden ziyade bir tapınaktır. Campbell, bu mağaraların mitlere ev sahipliği yaptığını bir nevi resimlerle ve yapısıyla miti ve riti barındırdığını belirtmektedir. (Campbell, 2016a:281-286, 308-309)

Mağaralar, büyüünün ve ritüellerin gerçekleştirildiği alanlardır. Dahası dünya tarihinin ilk tapınaklarıdır. Bunun yanı sıra kutsal yer ve tapınak farklı yerlerdir. Çünkü kutsal yer daha çok büyü için ya da ilahla iletişime geçmek için olan küçük bir yerken; tapınak mitin dünyada yaşam bulduğu yerdir. Campbell, bütün katedral ve tapınakların bu mağaralardan ortaya çıktığını söylemektedir. (Campbell, 2016a:389-390) Katedraller sembolik yapılardır. Hem katedral hem orada icra edilen ritüel, insanı kozmosa ve

ruhsal arketiplere yönlendirmektedir. (Campbell, 2007:132) Böylece kişinin evrenle aradaki bağı sağlamış olmaktadır.

Mitolojik temalar varlığını sürdürdüğü gibi sanatı da etkilemiştir. (Campbell, 1973:20) Günümüzde de sanat eserleri mitsel temalar taşır. Picasso'nun *Minotauromachy* tablosunu örnek veren Campbell, tablodaki karakterlerle mitik temalar olan “masumiyet” ve ona zıt olan “korkunç olan”ın resmedildiğini söylemektedir. Aynı mitsel temanın “Rambo” filminde de işlendiğini belirtir. Günümüz insanı için her ne kadar umutsuzluğa kapılsa da modern zamanın da kendi değerleri olduğunu fakat henüz mitleşmediğini ekler. (Campbell, 2007:45)

Mitolojiyle filmleri veyahut bilimkurgu filmlerini karşılaştırsak, normal dünya şartlarından esinlenerek oluşturulan bu filmler gibi mitler de günlük insan yaşantısından hareketle olağanüstü bir şekilde kurgulanarak yansıtılmıştır. Fakat filmler mitolojiden farklıdır. Aynı düşünceyi ve amacı taşımazlar. Örneğin, mitler kılavuzluk eder ve gençleri topluma katmak için çeşitli erginlenme törenleri içerirler. Filmler böyle bir mesuliyeti yüklenmez. Sonuçta bir film gençlere yol göstermek ve topluma dâhil etmek için çekilmez. Daha çok maddi kaygılar taşır. (Campbell, 2007:113)

Cezanne (1839-1906), sanat doğaya paralel olan bir uyumdur ve sanatçı, sanatın yetkin bir uygulayıcısıdır demektedir. Mükemmellik ise sanatta gizli olanın icrasdır. Hayattaki bütün formlar kusurludur, sanatın işlevi kusurlar aracılığıyla ışığı görmektir. Sanatçı, Aşkın olanın eserlerinin formlarını açar ve sanat estetik olarak *maya* (yanılsama)'yı açığa çıkarır. Dahası sanat müzikte, dansa, görsel sanatlarda ve edebiyatta *maya*'nın açığa çıkan ilahi güzelliğinin gücüdür. Sanat eseri ise ilahi güzelliği temsil etmektedir. (Campbell, 2011:318-349) Çünkü sanat eseri sanatçının tanrıyı ifadesidir. Şiir bu konuda en başarılısıdır. Çünkü onun dili insanın tanrıyı ifadesinde en ileri noktadır. Gizemi ve özü açığa çıkarır. Campbell, “Kelimeler her zaman için hem yeterli hem sınırlıdır.” demektedir. Sanat, ardında Aşkın olanın nurunu gizler ve işlevi de bu nuru gözler önüne sermektir. Sanat eserinde insanı büyüleyen bu durumdur. Bir tabloya bakıldığında çıkılan içsel yolculukta bir şeyler sezilir. Bu sezış dinin taşıdığı amacı taşır; uyanmak. (Campbell, 2007:145, 284-285)

Sanatçının görevi toplumun ve dünyanın mitleştirilmesidir. Çünkü ancak onlar insanların mitolojiye olan ilgisini canlı tutabilirler. Sanatla mitsel öğeler tutulur ve yaşar. İptidai dönemde mitoloji oluşturanlar kişiler günümüzün sanatçılarına tekabül eder. Bu arkaik sanatçılar toplumun elitleridir. Dahası evrenin müziğine kulak veren bu yetenekli kişiler mitolojilerin de mimarıdır. Böylelikle halkla iç içe olan bu mit yapıcılar

sayesinde halk kültürü ortaya çıkar. Campbell, bu geleneğin halktan değil de yukardan hareketle çıktığını da belirtmektedir. (Campbell, 2007:87, 117)

Günümüzde mitoloji doğuran bölge sanatçıdır. Çünkü o, iç dünyasıyla ilişki hâlinde olup, dışarıyla sanatı aracılığıyla iletişim kurandır. (Campbell, 2016d:109) Dahası mitolojiye onun gözüyle bakılması gerekmektedir. (Campbell, 2016a:31)

Günümüz şairleri de eskinin şamanlarına tekabül etmektedir. İçe dönük yaşayan bu kişiler mitolojinin yorumcularıdır. Diğer yandan şamanın yaptığı her insanın içinde potansiyel olarak mevcuttur. Bu bir müz ya da “Tanrı”dır. Düşün ötesinde insanın gizil gücüdür. Diğer yandan, sıradan insanlar da çok okuyarak bir sanatçı veyahut şaman kıvamına gelebilir. İlgi duyulan bir yazarın tüm kitaplarını okuyan bir insan aslında bir kişinin bakış açısından hareketle dünyanın kapılarını açar. Böylece, yazarın kendisi bir kitap olur ve insanla konuşur. (Campbell, 2007:117-120, 135)

Sanat, mit ve ritüel arasındaki aynadır. Bunlar içimizdeki doğayı açığa çıkarır. Çünkü doğa hem içimizdedir hem dışımızdadır. Sanatçı döneminin devrimci kâhini ve peygamberidir. Campbell’e göre bugün sanatçının en güzel hizmeti unutulmuş olan arketipleri günümüze uyumlaması olacaktır. (Campbell, 2002:101, 114) Çünkü sanatla doğal olguların dönüşümü aşkınlığı şeffaf hâle getirir. (Campbell, 2000:17)

Mitin ilk işlevi sanatın da ilk işlevidir. Sanat dönüştürücü bir deneyimdir. Onun ilhamı ahlak, yargı ya da insanlık değildir. Daha çok, her şeyde parlayan formların formunun olağanüstü bir şekilde tanınmasıdır. Hayatın amacı esrimedir ve sanat bunun deneyimlenmesini sağlar. (Campbell, 2011:310-312)

Koreograf ve dansçı eşi Jean Erdman mitin psikolojik çağrışımlarıyla sanatın pratiğinin anlamı arasında bir benzerlik olduğunu işaret etmektedir. Dahası mistiğin yoluyla sanatçının yolu birbirine benzerdir. Fakat sanatçının bir ürünü vardır ve bu onu dünyaya bağlar ama mistiğin yolculuğu içe doğrudur. Mistik dünyaya karşı kayıtsızdır. Nietzsche’den de alıntılararak “Sanat hayatın gerçek vazifesidir, sanat hayatın metafiziksel alıştırmasıdır. Sanat gerçekten daha değerlidir.” demektedir. (Campbell, 2002:89-112)

4.1.9. Mit ve Bilim

Mit, modern bilimin arkaik hâlidir. Başka bir deyişle modern bilime karşılık gelir. (Segal, 2004:15) Campbell, bilim ve teknoloji karşıtı biri değildir. Mitoloji ve bilimin çelişmediğini söylemektedir. Çünkü mitoloji bilimi de kapsar. Bilim doğanın gizemini

açarak mitolojinin alanına girer. İnsanla tanrı arasında bir kıyı vardır. Bu kıyı sınır görevi görmektedir. Orası insanın ait olduğu ve bilinen kısımdır. Kıyıdan sonrası da Aşkın olan ve bilinemeyecek olandır. Bilim de bu kıyıya gelmiştir. (Campbell, 2007:173-175)

Bilimin de günümüzün miti olduğunu söyleyen Campbell, mitten farklı olarak gerçekleri doğrudan aktarıp hakikati maskeleydiğini eklemektedir. Bilim konusunda çatıştığı diğer bir husus da insanı merkeze alan mitin aksine bilimin evreni merkeze almasıdır. (Campbell, 2007:76) Bilimin peşinde koşulmasına rağmen insanın manevi yoksunluk çekmesi bu sebeptendir. Fakat bilimi tanrının bir maskesi olarak görüp arkadaki gize kulak verirsek bilim de insanın mitolojisi olacaktır.

Teknolojik cihazlar gibi her ne kadar insan gelişip değişse de ilk versiyonun özelliğini ve işlevini taşımaya devam etmektedir. Tıpkı bir akıllı telefon gibi yeni özellikler, uygulamalar ve güncellemeler gelse de telefon ‘arama’ amacını taşıyacaktır. İletişim özelliğini koruyacaktır. Modern insan da ilk insan gibi bütün gelişim, dönüşüm ve ilerlemelere rağmen ilk insanın ölküsünü taşıyacaktır. Çünkü zaman değişse de insan aynı insan olarak kalmaktadır. Arkaik insanla modern insan aynı gelişim aşamalarından geçer. Bu zamanın değişimi ve insanın gelişiminde insana mitoloji eşlik eder ve olayların üstesinden gelinmesini sağlar. Örneğin ölüm bu aşamalardan biri olup, arkaik insandan günümüze kadar her insanın baş etmeye çalıştığı bir konudur. (Campbell, 2007:100)

Lévi-Strauss mitin gerçek olmasa da anlatılan unsurların ciddiye alınması gerektiğini söylemektedir. Anlatılanların bilimle örtüşmese de arkaik bireylerin tecrübesinden hareketle akla yatkındır. Kullanılan semboller de alelade değil tecrübe sonucu elde edilen verilerden hareketlidir. Mitte kullanılan unsurlar arasında bir yakınlık söz konusudur. Birey bu ikisindeki bağlantıyı görür ve birbiriyle ilişkilendirir. (Lévi-Strauss, 2013:40-42)

Mitle bilim arasında bir karşıtlık yoktur. Her ikisinin de kendi geçerlilik alanı vardır. Bilim doğaya hâkim olmayı hedeflerken, mit anlamaya çalışır. Bilim niceliği ön plana çıkarırken mitte nitelik esastır. (Lévi-Strauss, 2013:37-43) Bilim gerçekliği anlatırken mitoloji aynı gerçekliğin bir kurgusudur. Rus mitolog Aleksei Losev (1893-1988), mit “hadisenin fantastik yansımasıdır” demektedir. (Bayat, 2017:32) Mit, insanın doğaya uyum sağlamasına yardım ederken, bilim doğayı insana uyumlu hâle getirir. (Batuk, 2006) Bilim aktarılabilirken, mitoloji aktarımdan sonra bireyi tecrübe etmeye

teşvik eder. Mitolojinin son aşamasında kişi kendi deneyimini kazanmalıdır. (Campbell, 2018:37)

Lévi-Strauss da mitik düşüncenin kaybedildiğini düşünmektedir. Miti bilimin karşısına koyarak sadece metafizik alana sığdıranların aksine bilimin mitten uzaklaşmadığını, dahası mitin bilimin dünyasına daha çok dâhil olduğunu belirtir. (Lévi-Strauss, 2013:24-25) Bilim, teknoloji ve mitolojinin de hareket noktası hayallerdir. (Armstrong, 2014:8)

Bilim evrenin gerçekliklerini ortaya koyarken, bu gizemli dünyanın kapılarını insana açan ve bilimin alanı olan kozmik boyuttur. Campbell bilimi mitolojiye katar ve buradan çıkarılacak sonuç da bilimin mitolojiye hizmet ettiğidir. O, mitoloji her ne kadar akıl dışı unsurlar içerse de bilim gibi hakikatin sırlarını ortaya koyduğunu söyleyerek bilim ve mitolojiyi ortak payda da buluşturur. Campbell yavaş yavaş mitsel anlatılarda teknolojinin yer etmeye başladığını belirtir. Örneğin, mitolojide dünyadan ayrılmayı simgeleyen kuşun yerini uçağın aldığını söyler. (Campbell, 2007:53)

Campbell, akıl ve düşünce arasında bir ayrım yapılması gerektiğini söylemektedir. Bilimin aklın ürünü, dinin de düşüncenin ürünü olduğunu belirtir. Bilimin yaptığı gibi insanlar da yanlış yere odaklanmıştır. Bilince odaklanılması gerekirken bedene odaklanılmıştır. (Campbell, 2007:51)

4.2. Sözlü Gelenek

Mit tamamen sözlü kültürdür ve hayat hakkında bir anlayış sunmaktadır. Anlatı benliği oluşturur ve hem kişileri tanıma hem toplumdaki yerimizi anlamada yardımcı olur. Dahası insanlar anlatımcı yaratıklardır ve günlük yaşantıda çok fazla bu tarzda anlatıma başvurmaktadırlar. “Benlik bir anlatımadır.” Bu yüzden öyküler vazgeçilmezdir ve kuramlar onların yerini alamayacaktır. Donald, anlatı kültürünün tarihin önemli bir kısmında sözlü olduğunun, sözlü kültür yazının ön koşuluyken, yazının sözlü kültürün depolama alanı olduğunu ifade etmektedir. Çünkü yazı, sözlü kültürü ve anlatıları içermektedir. Yazılan anlatılar sözlü dilin yerini almadığı gibi bu metinler sesli okuna gelmiştir. Bellah, M. Parry’den alıntılayarak “ozan bir şiiri “kesinlikle aynen yinelediğini” söylediği zaman bile, önceden kaydedilmiş olsa da onun gerçekte, önceki hâliyle yapısal benzerlikler bulunan ama kesinlikle sözel birebir tekrarı olmayan yeni bir şiir.” ortaya koyduğunu söylemektedir. (Bellah, 2017:40-41, 328-329, 566)

Benzer temaların işlendiği mitolojilerin, sembolik mesajları da benzerdir. Mitler değişse de özünde hakikate işaret eden temaları hep aynı olacaktır. Bununla beraber toplumsal olgular mitolojinin süzgecinden geçer ve böylece arkaik insanın değerleri mitolojiyle günümüze taşınır. Sözlü geleneğin bir ürünü olarak mitolojinin yaptığı tam da budur; arkaik insanın değerlerini günümüze taşımasıdır. Campbell, sözlü geleneğin ürünlerinin günümüzde nasıl din olarak aksettirildiğini yine mitolojiden yola çıkarak ortaya koymaktadır. (Campbell, 2007:138) Arkaik insan büyüklerinden öğrendiği mitlerle büyümüştü. Sözlü gelenek sayesinde hafızasında barındırdığı hikâyeler onun tek yol göstericisi aynı zamanda da gerçeği idi. Yaşadığı durumlar karşısında mit ona rehberlik etmekteydi. Sözlü gelenekle işlenen ve taşınan mitler bireyden çıkıp toplumun gerçekliği olmuştur. Bu gerçekliği barındıran mitler dinlere kaynaklık etmektedir. Mitler için geçerli olan tema ortaklığı dinler için de geçerlidir.

Sözlü geleneğin ürünleri olan mitin önemini vurgulayan Campbell, yazılı gelenekle beraber sözlü geleneğin eski kullanımını yitirmesiyle modern dünyada ortaya çıkan boşluğa vurgu yapar. Çünkü modern dünya miti maskeleymektedir. (Campbell, 2007:150) ve modern insan yazılı geleneğiyle baş başadır. Sözlü gelenekse iletişimi gerektirir. En az iki kişinin olduğu sözlü gelenekte, mitler söz konusu olduğunda bu bir kabile ya da daha büyük bir topluluk olmalıdır. Sözlü gelenek en basit hâliyle sözün aktarımıyla gerçekleştiği için hafızada yer eder. Böylelikle birey tek başınayken hem geleneğin taşıyıcısı olur hem gelenek ona kılavuzluk eder. Günümüzde de yazılı gelenekle bu kılavuzluğa ulaşmak istenir. Ne var ki kitapların kılavuz olduğu pek çok dinin de kitap merkezli olduğu düşünüldüğünde bu böyledir. Fakat yazılı geleneği bireyin gidip alması gerekirken, sözlü gelenek bireye gelir. Bir kitaptan ya da birçok kitapla alacağını bir mitle alabilmektedir.

Sözlü geleneğin yazılı geleneği meydana getirdiği düşünüldüğünde, kitapların ve filmlerin mitik unsurlar taşıyor olması kaçınılmazdır. (Campbell, 2007:185) Çünkü mitolojiye olan ilginin sebebi insanlara yol gösteren mesajlar içeriyor olmasıdır. Günümüzde de bilimkurgu filmleri bunu yapmaktadır. Oradaki kurgusal evrenin arkasında öğretici bir mesaj vardır.

Mitoloji doğrudan bir anlam ifade etmez. Bu sebeple mitolojinin yanında kişinin birebir iletişimde olacağı bir öğretmene ihtiyaç duyulur. Mitolojiler beraberinde kişilerle gelir. Çünkü bir anlatıcısı vardır. Bu da sözlü iletişimi zorunlu kılar. Aynı zamanda öğrenci de öğretmenin yardımına muhtaçtır. Öğretmenin üzerine düşen öğrencisini yönlendirmek ve ipuçlarını yakalamasını sağlamaktır. Aksi takdirde arayış

karanlık bir odada nesnelerin keşfinden ibaret olacaktır. Fakat öğretmenin ışığında nesnelerin özünün de keşfedilmesi mümkündür. (Campbell, 2007:187)

Kahraman da yolculuğunda çoğu zaman yalnızdır. Yalnız değilse de son noktada kendi başınadır. En fazla biri ipin ucunu uzatır. Örneğin öğretmen yol gösterir, fakat bu kişinin kendi içine yaptığı kendi yolculuğudur. Burada öğretmen bir deniz feneri gibidir; yolun rotasını doğrudan göstermez ama yolu aydınlatır. (Campbell, 2007:195-196)

Sözlü kültürün kendini ifade biçimi olan mitler, yazılı kültürün arketipleridir. Bu mitlerin kaydedilmesi yazıya örneklik teşkil etmiş ve kaynağı olmuştur. İlk yazılı eserler mitolojik düşüncenin taşıyıcısıdır. Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig*'inden Edip Ahmed Yüknêkî'nin *Atabetü'l-Hakayık*'ına kadar olan budur. Yazı, sözlü kültürü etkilemiş ve bu etki mitlerle olan ilişkide olumsuz bir tesir bırakmıştır. Yazıya karşı olan olumsuz tavrın sebebi daha çok sözlü kültürün yazıya çevrilmesinden kaynaklanmaktadır. (Bayat, 2017:73-75)

Günlük hayattaki yaşanan olay ve kişilerin kalıcılığı iki-üç asırdan fazla olamamaktadır. Olayın üstünden bu kadar zaman geçtikten sonra da yeniden yorumlanmakta ve bu yüzden tarih mite dönüştürülmekteydi. Aksi takdirde hafızada yer etmesi mümkün değildi. Bunların akılda kalması zor olduğu için hafıza, olayların yerine kategorileri ve kişilerin yerine de arketipleri koymuştur. Olay ve kişi artık mitsel karşılıkları olan karakterlere bürünmüşlerdir. Tarihsel kişi artık mitsel bir kahramandır. Olay ise arketipsel eylemin yinelenmesidir. (Eliade, 2018a:52-60) Tarih yazımıyla tarih, arketiplerin muhafazasından ziyade bir bilime dönüşmüştür. Başka bir ifadeyle tarih, örnek almak için değil de bilgilendirme teşebbüsüne dönüşmüştür. (Eliade, 2017d:263-264) Karl Barth (1886-1968) tarihin yazılana kadar tarih olduğunu, mitin de sonsuz gerçekliği ifade ettiğini söylemektedir. (Batuk, 2006:45)

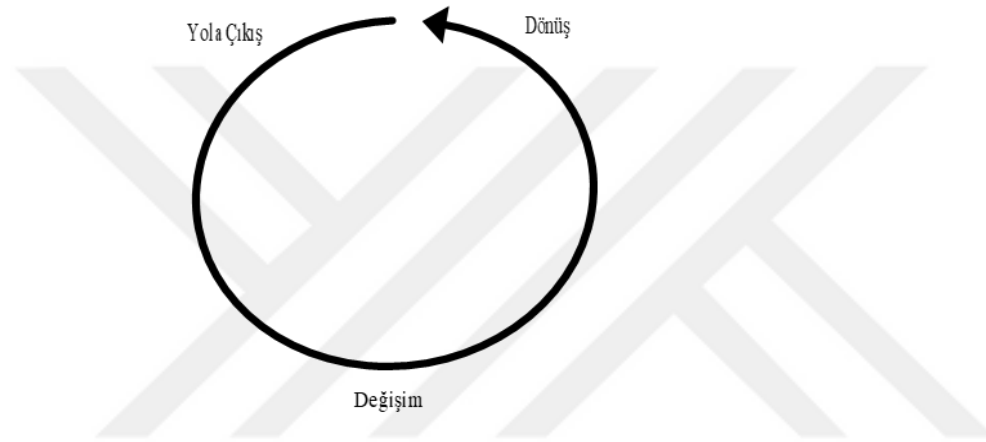
Günümüzde tarih yazılı belgelere dayanırken, yazı öncesi halkların bilgisine sözlü gelenekle ulaşılmaktadır. (Lévi-Strauss, 2013:56-57) Her ne kadar Paleolitik ve öncesine ait yazılı mitler olmasa da bu dönemlerin mitleri varlığını sürdürmektedir. (Armstrong, 2014:15) Mitoloji, "gizil ve ilk bilgi kaynağı, eski insanın düşünce ve hayat tarzı"dır. Bilgi kaynağıdır. Mitolojik unsurlar kaybolmamakta ama zamanla değişip yeni biçimle dönüşebilmektedir. (Bayat, 2017:9-10)

4.3. Kahramanın Macerası

“Follow your bliss.

*The heroic life is living the individual adventure.”**

Tüm kültürlerin çeşitli kahramanlık mitlerinde paylaştığı, kahramanın yolculuğunun tek bir modeli vardır. Kuzey’in Demir Çağı’nın Kelt* kahramanları İrlandalı Achilles’i Cuchullin ve Galli Esus’u, Tunç Çağı’nın Dumuzi-Tammuz’u ile benzerlik göstermektedir. (Campbell, 2016c:300-301) Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*’nda kahramanın arketipsel yolculuğunun temel koşullarını, aşamalarını ve sonuçlarını ana hatlarıyla belirlemektedir.*

Şekil 1. Kahramanın Sonsuz Yolculuğu

Öncelikle kahraman kelimesi tanrı ile insan arasındaki ara bir safhayı tanımlamak için Yunanca *herostan* türetilmiştir. Başka yerlerde bu kelime, geçmişin büyük insanlarına işaret etmektedir. (Sharpe, 2000:38) O, “hayatını kendinden büyük bir şeyler uğruna feda eden kişi” ve “yerel ve kişisel tarihi sınırlamalarıyla çatışarak onları aşmış ve genelgeçer, olağan insani biçimlere ulaşmış olan kadın ya da erkektir”. Kahraman hem kadınlar hem erkeklerden olabilmektedir. Erkekleri ön plana çıkaran durum, onun hayat şartları itibarıyla dış dünyada, kadınınsa evde olmasıdır. Örneğin doğum, kahramanca bir eylemdir. Çünkü kahraman kadın, bebeğe can vermek için kendini feda

* “Mutluluğun peşinden git. Kahramanca bir yaşam, bireysel macerayı yaşamaktır.”

* M.Ö. V. yy’da tarih sahnesinde görülmeye başlayan İberya’dan (İspanya ve Portekiz) İngiltere, İrlanda ve Anadolu’ya kadar yayılan halktır. Günümüzde İngiltere ve İrlanda’da varlıklarını devam ettirmektedirler.

* Türkiye’de *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* üzerine yapılan çalışma örnekleri için bkz. Gürçay, Serdar, (2017) “Gılgamış Destanı ve Titanların Savaşında Kahramanın Yolculuğu”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 23/9, ss. 67-90. Tepeköylü, İlke, (2016), “Âşık Garip Hikâyesinin Joseph Campbell’in Monomitos Aşamalarıyla İncelenmesi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 47, ss. 419-428.

eder ve genç bir kızken anne olur. Bunun yanı sıra kahramanın icra ettiği iki eylem vardır. İlki, fiziksel kahramanlık; savaşta kahramanlık veyahut birinin hayatını kurtarmaktır. Diğeri, ruhsal eylemdir; kahramanın çıktığı yolculuktan mesajla dönmesidir. (Campbell, 2018:25, 163-166)

Campbell, kahramanın biyografisi için Otto Rank (1884-1939)'ın *Kahramanın Doğuşu Miti*'nden faydalanmaktadır. İncelediği mitlerde kişileri onun çizdiği monografiye yerleştirir. (Campbell, 2016c:79) Çünkü maceranın temel bir morfolojisi vardır. Campbell, bunu monomit olarak adlandırır. Kahraman mitolojileri toplumdan topluma çok az farklılık arz etmektedir. Bu farklılık aydınlanma ya da eylemin düzeyiyle alakalıdır. Kahramanlar, kültürün değişmesine paralel olarak evrilmektedirler. Örneğin, kahraman din kurucularının mesajları çeşitlilik arz eder, fakat yolculukları benzer aşamadan geçmektedir. (Campbell, 2018:177-184)

Kahraman mitleri benzer ortak özellikleri paylaşmaktadır. Her biri standart kahraman biyografisinin varyantıdır. (Rank, 2018:15) Bu mitlerde belirli bir olay örgüsü vardır ve olaylar belirli bir sıralamayla gerçekleşir. Campbell, hayatın “sürekli tekrarlanan tek bir mitolojik kahramanın arketipi olduğunun” söylenebileceğini belirtmektedir. Kahramanın macerası ve rüyalar onun *evrensel mitolojik formüller* dediği dünya mitolojilerini de kapsayan motifler ve simgeler içerirler. Bu formül kalıpları kahramanın karşılaşacağı tehlikeler, engeller ve fırsatlardır. Bu dünyanın her yerinde yinelenen kahramanın macerasının formülüdür. İlk adımı atarak cesaret gösteren kahraman her ne kadar kötü durumlarla karşılaşsa da çağrıya kulak verir ve maceraya atılır. (Campbell, 2018:26-27, 178)

Destanlardaki kahramanlar toplumlardaki fenomenleri yansıtmaktadır. Her toplumun kendi “Kahramanlık Çağı” vardır ve Hindistan’dan Yunan’a bu çağlar benzerlik göstermektedir. (Kramer, 2017b:271) Campbell, yolun önce defalarca gidip geldiğini, bir labirent bile olsa bilindiğini söyler. İnsana düşen haritası olan bu yolu yürümek ve engelleri aşmaktır. (Campbell, 2018:29) Çünkü yol aynı yoldur. Fakat yolculuklar çeşitlilik gösterir. Dahası temalar aynı temalardır, mitler çeşitlilik göstermektedir.

Yerel ve evrensel olmak üzere iki çeşit kahraman vardır. Kahramanın zaferini yerel bir kahraman olmasına bağlı olarak *mikrokozmetik*, evrensel bir kahraman olmasına bağlı olarak da *makrokozmetik* olarak adlandırılmaktadır. Örneğin, Musa peygamber sadece kendi toplumunu aydınlatmış olmasından dolayı yerel bir kahramanken, zaferi mikrokozmetik bir zaferdir. Çin imparatorunun kurucusu Huang Ti ve Aztek

Tezkatlipoka'sı* da bu kategoride değerlendirilmektedir. Çünkü onlar sınırlı olarak ya yerel ya kabileseldir. Buda, İsa ve Muhammed ise evrensel mesaj getiren evrensel kahramanlardır. Onların zaferi de makrokozmetik seviyededir. Peri masalı kahramanın zaferi de mikrokozmetik olarak değerlendirilirken, mit kahramanının makrokozmetiktir. (Campbell, 2018:42)

Bu kahramanların gerçekleştirmiş olduğu mucizeler de kahramanın mesajını temellendirir. Çünkü bu yüce mesaj doğaüstü beceriyle otorite kazanır. İnsanın neler başarabileceğinin sınırının nereye kadar olduğu bilinemez. Bu yüzden doğaüstü olaylar gerçekleşmiş olabilir. Örneğin İsa ölmüş ve yeniden dirilmiştir. Fakat inanmak için gerçekleşmesi şart değildir. (Campbell, 2018:187)

Mitlerde bir de kurtarıcı bir kahraman vardır. Bu kahraman yeni bir çağın, dinin, şehrin, yaşam biçiminin kurucusu olabilmektedir. Bu esas kahramanın yanı sıra “ikincil kahraman” da mevcuttur. O, kahramanın ardından bilginin ihya edilmesini görev edinmiş kişidir. Aynı zamanda bilgiyi günceller, yorumlar ve zamanın şartlarına uygular. Bu gereklidir, çünkü böylece ölüp giden kahramanın ardından bilgi, hem muhafaza edilir hem yaşatılır. (Campbell, 2018:178-184) Musa peygamberle faaliyet gösteren Harun peygamber bunun bir örneğidir.

Kahraman, bir topluma veya millete değil tüm dünyaya mal olmalıdır. Yerel bir kahraman kendi halkının gözünde kahramanken karşı taraf için düşmandır. Bilincin odağı kişiyi kahraman olarak da düşman olarak da adlandırabilmektedir. Fakat kahraman, özünde yine kahramandır. Çünkü o ahlaki olarak hedefini gerçekleştirmiştir. Dahası kahramanlığın özünde başarı vardır ve macera başarıyla taçlanır. Bunun yanı sıra Campbell, bu kadar kahraman hikâyesi olmasını normalin üstünde bir başarı ve tecrübe yaşamış kişiler olmasına bağlamaktadır. Bu sebeple de anlatılmaya ve yazmaya değer bulur. (Campbell, 2018:163-168)

Çoğu insan basit yolu seçer ve maceraya atılmaz. Onlar için de çeşitli geçiş törenleri ve vaftiz ayinleri vardır. Bunlarla da bir nevi yeniden doğum amaçlanır. Başka bir deyişle bu gibi ritüeller yeniden doğumu simgelerler. Maceraya atılan kişi de kendini keşfetme yolunda her türlü kötü durum karşısında boğuşarak yeniden doğumunu gerçekleştirir. Bu ritüelden veya maceradan kaçan insan muzdariptir. Çünkü hayatın zorluklarıyla baş etme cesaretinden, kendini gerçekleştirmekten ve yol gösterecek bir rehberden yoksun kalmaktadırlar. (Campbell, 2018:28)

* Adı “Sisli Ayna” manasına gelen Aztekler’in yaratıcı ve yıkıcı tanrısıdır.

İki tür macera vardır. İlkinde kahraman kendi iradesiyle ve sorumluluk sahibi olarak yolculuğa çıkmaktadır. Bunun bir örneği doğanın ve kaynağının ne olduğunu bulmak için çıkılan “baba arayışı” macerasıdır. Babasını aramaya giden çocuk teması mitlerde işlenen tipik bir motiftir. Çocuk belli bir olgunluğa eriştiğinde babasını aramaya çıkar. Bu çocuğun hayat deneyiminin başlangıcıdır. Baba karakteri temsil eder. Karakter de kaderi belirlemektedir. Çocuğun macerası onu kaderine götürecektir. İsa da çarmıhta ölümlük göklerdeki babasına varmıştır. Diğer türdeyse kahraman kendini maceranın içinde bulur. Bunun da örneği askere çağrılmaktır. (Campbell, 2016b:170, 216) Her ikisi için de kahraman olma durumu söz konusudur. Buna ek olarak kahraman maceraları kişiye rehberlik de etmektedir. Bu rehber kahraman mitten, kitaptan, filmde, gerçek hayattan bir kişi olabildiği gibi rüyayı gören biri olabilmektedir. (Campbell, 2018:187, 212)

Maceranın nasıl olacağı kahramana bağlıdır. Çünkü şartlar kahramana göredir. Bu şartlar aynı zamanda kahramanın karakterinin de belirtisidir. Hayatı ve macerayı karakter belirlemektedir. İnsan, üstün taraflarını ortaya çıkaracak hayatı yaşamalıdır. Çünkü ancak böylece macera amacına ulaşabilmektedir. (Campbell, 2018:177)

Kahramanın macerası bir yokluk duygusuyla başlamaktadır. Bu elinden alınan veya kayıp olan fiziksel dünyaya ait bir şeydir ve yolculuğun sonunda kahraman o şeyle döner. Ya da kendisi bir şeylerin eksik olduğunu düşünerek yola çıkar. Bu yolculukta da ölümsüzlük iksiri bulunur. Kahraman hep bir yolculuğa çıkar ve döner. Onun dönmesi hem değerlerin bilinmesi hem de hayata aktarılması için lüzumludur. Kahramanın macera sonrası dönüşünü mecbur kılan olay da bir mit modelidir. (Campbell, 2018:176-177)

Kahramanın macerası “arayış” ile başlamaktadır. Çünkü hayat bir arayıştır. Başka bir deyişle yaşadığımız hayat bir arayışın sonucudur ve bu özümüzde kim olduğumuzu bulacağımız içe doğru yapılan bir yolculuktur. Yaşam macerasının formülünü Campbell, mutluluk olarak belirler. O, “Mutluluğun peşinden git. Kahramanca bir yaşam, bireysel macerayı yaşamaktır.” demektedir. Macera mutluluğun peşinden gitmektir ve arayış insanı neyin mutlu ettiğini bulmaktır. Çünkü hayatın bir anlamı vardır ve bu da mutluluğun peşinden gitmektir. Dahası gerçek hayat deneyimi arayış içinde yolda olmaktır. Kahramanın macerası da insanların hayatında tecrübe ettiği bu yoldur. (Campbell, 2018:177-182, 286-287)

Doğum, ad koyma, erginlik, evlenme ve ölüm gibi geçiş törenleri, kahramanın macerasında gittiği yolla benzeşmektedir. Törenler ve macera bir ayrılma, erginlenme

ve dönüş çemberinden oluşur. Her bir macera, her bir yolculuk ve her bir yaşam yolun sonunda cennetin vaadiyle ve bu döngüyle hareket etmektedir. Gerek mitsel kahramanın macerasında gerek Buda ve İsa'nın yaşantısında bu aşamalar yer alır. Bu figürlerin yaşantısında benzer motifler vardır. Onlar, arketipsel “Dünya Kurtarıcıları”dır. Buda Bo ağacının altında aydınlanmış ve onunla sembolize edilirken, İsa çarmıha gerilmiştir ve onunla sembolize edilmektedir. Bunlar “Dünya Ağaçları”dır. (Campbell, 2018:35-37) Dahası onlar eşdeğerdir. Her ikisi de korku ve arzuların cazibesini aşarak kurtuluşa ermişlerdir. Fakat onlar aynı şeyi farklı kelime dağarcığıyla konuşmaktadırlar. Budizm korku ve arzunun dünyasından kaybolmaktan *maya* olarak bahsederken, Hristiyanlıkta bu düşüştür. (Campbell, 2011:188-189)

Eliade, dış etki ve gelenekle tarih her ne kadar teofaniyi değiştirse de her birinin arketipi barındırdığını söylemektedir. Çünkü her biri kendi döneminde yaşamıştır ve kendi tarihleri vardır. (Eliade, 2017b:262-263) Campbell, Aydınlanan Gautama'nın efsanesini Musa'nın efsanesiyle de mukayese etmektedir. Onların yaşam macerası benzer döngüyü takip eder. Doğu öğretileri, Yunan anlatıları ve Kitab-ı Mukaddes anlatılarındaki kahramanlar benzer yollardan geçmişlerdir. Buda aydınlanmış kişi olarak İyi Yasa'yla Musa da On Emir'le dönmüştür. (Campbell, 2018:37-40)

Eliade, erginlenme ritüellerinin kahramanın macerasına dönüştüğünü söylemektedir. Bu ritüelde adayın tecrübe ettiği acılar ve sınamalar kahramanın karşılaştığı engellere karşılık gelir. Onun macerası tam olarak bir erginlenme ritüelinin işlevini görmez fakat benzer muhtevaya sahiptir ve yenilenme vurgusu içerir. Dahası tema aynıdır ve arketipsel modelleri barındırır. (Eliade, 2017b:456-459)

Campbell da kahramanın yolculuğuyla erginlenme törenlerini mukayese etmektedir. Yolculuğun ve törenin teması benzerdir. Erginlenme töreniyle çocukluktan erginliğe geçiş sağlanır. Bu, ölüm ve yeniden doğumla sembolize edilir. Çünkü kişi çocukluğunu öldürür ve sorumluluk sahibi olgunlaşmış bir birey olarak doğar. Kahraman da çıktığı yolculukta bu değişimi yaşar. Campbell'a göre bu her insanın tecrübe etmesi gereken psikolojik bir değişimdir. (Campbell, 2018:164-165) Çünkü böylece kişi yenilenir ve yeniden doğmaktadır.

Eliade'a göre; yazısız halklarda yetişkinliğe geçebilmesi için, doğal insanlığın aşılması, simgesel olarak ölmesi ve yeniden dirilmesi ya da ikinci doğuş deneyimini yaşaması gerekmektedir. Bu deneyim, insanüstü kökenlere sahiptir ve kahramanın bazı sınamalardan geçmesi gerekir. Birey benliğini aşar, payını değil de ait olduğu büyük paydayı düşünür ve onu amaçlarsa bilinçsel bir dönüşüm yaşar. Çünkü kahramanın

dönüşümü bilincin dönüşümüdür. Bu dönüşüm de yoldaki çeşitli sınamalar ve ilhamlarla gerçekleşir. Dahası hayat dönüşümden ibarettir. (Campbell, 2018:157-167)

Diğer yandan bazı kahramanlar ölmektedir. Onlar için ölüm korkutucu değildir. Çünkü bir amaç uğruna canlarını feda eder ve kurban olurlar. Mitolojide ölüm bir yok oluş değildir. Hatta onun ölümü bir amaca hizmet eder. Çünkü yeni bir doğum ve değişim getirir. Zafer de budur. O, yaşarken ölür ve ebedi insan; mükemmel hâle gelmiş, belirsiz ve evrensel insan olarak doğar. Macerasını tamamlayıp dönen kahramanın görevi, deneyiminden öğrendiklerini insanlara aktarmasıdır. Çünkü yolculuktan alınan mesaj yerine ulaştıktan sonra bu bir kurtuluştur. Bunun aksi de mümkündür. O, mesajı toplumun kötüye kullanacağı fikriyle bilgiyi kendine saklayabilir. Burada bilginin kendisinden çok nelere yol açacağı ehemmiyetlidir. (Campbell, 2018:25, 184)

Ölümün ne olduğu kavranamamaktadır fakat İsa modelinde olduğu gibi bu görevi üstlenerek buna razı olmak mümkündür. Ölüme karşı duyulan korku da ancak yaşamaktan mutluluk duyarak aşılabılır. Bu yaşamın zıttı değildir, aksine yaşamın bir parçasıdır. Çünkü yaşam varsa ölüm de vardır. Dahası yaşam, doğum ve ölümlerdir. Kahramanın yaşam hikâyesi de korkusuzluk ve başarı arasındadır. İnsan da doğumla ölüm arasında sürekli kendini gerçekleştirmeye çalışmalıdır. Varılan her sonuç yeni bir “ben” ortaya çıkarır. İnsanın üzerine düşen de bu beni ortadan kaldırmaktır. (Campbell, 2018:197)

Campbell, “Nerede bir nefret bulacağımızı düşünürsek orada bir tanrı bulacağız; nerede bir başkasını öldürmeyi düşünsek orada kendimizi öldüreceğiz; nerede dışa doğru yol almayı umsak orada kendi varlığımızın merkezine geleceğiz; nerede yalnız olduğumuzu sansak orada bütün dünyayla birlikte olacağız.” demektedir. Çünkü kahramanın esas yolculuğu içe doğrudur. (Campbell, 2018:29)

Kahramanın doğup büyümesi, ölmesi veya önemli işler yapması nedeniyle bazı mekânlar kutsaldır. Tapınak da bu mekâna inşa edilmektedir. Çünkü burası “Bitmez Tükenmez Nokta”dır. Dahası bolluğun ve sonsuzluğun merkezi olan bu mekân ibadethaneye dönüşmektedir. Sunağa ya da mihraba doğru yürüyen kişi kahramanın yolunu tecrübe eder. Çünkü sunak Evrensel Anne’nin rahmini temsil eder. Böylelikle kişi yaşamını evrensel kalıplardan geçirmektedir. (Campbell, 2018:46-47) Merkez simgeciliği yaygın bir mitsel temadır ve bu merkez kutsalın ikametgâhıdır. (Eliade, 2018b:50-51) Dahası tapınak cennet bahçesine tekabül etmektedir. (Eliade, 2017b:312) Eski şehirler de tapınak mimarisine uyarak kurulmuştur. Bunun yanı sıra bir de Roma

ve Mekke gibi ana şehirler merkeze alınmıştır. Fakat tapınak her yere dikilebilir. Çünkü Tanrı, Her Şey’dir ve “Her Şey her yerdedir”. (Campbell, 2018:47)

Bu “Kıpırtısız Nokta”, “Bitmez Tükenmez Nokta”, “Dünya Göbeği” her şeyin kaynağıdır. Gücün ve enerjinin kaynağı oradadır. Orası bereketin, sonsuzluğun ve bütün yaratımın noktasıdır. Dahası bu nokta dünyanın etrafında döndüğü eksenidir. Noktanın altında yaratıcının tanrısal enerjisi vardır. Yaşam Ağacı da buradadır. Kâbe *axis mundi*nin geçtiği dünyanın merkezidir. (Eliade, 2017b:256) Çünkü İslam’ın “Bitmez Tükenmez Nokta”sı, Mekke’deki Kâbe’dir. Dünyanın her yerindeki Müslümanlar Campbell’ın deyimiyle “dünya ölçeğinde duran bir tekerleğin çubukları gibi” Allah’ın iradesine teslim oluşu simgelemektedirler. (Campbell, 2018:47)

Campbell, Doğu geleneğini insanı belirli bir kalıba sokması nedeniyle eleştirmektedir. Çünkü kişi kendi potansiyelini keşfetmeden, neyi nasıl yapması gerektiği toplum tarafından verilir. Dahası yol bellidir ve arayışa gerek yoktur. Batı’da bu durum tersidir. Orada kişisel deneyim ön plana çıkar ve bu bireysel deneyime inanılması gerektiği savunulmuştur. Bütün otoritelere karşı bireyin otoritesi ön plana çıkarılmıştır. Çünkü öğretmen öğrencisine ipin ucunu verir ve deniz feneri görevi görür. Öğrenci kendi potansiyeliyle yola devam eder ve kendi yaşam tecrübesini gerçekleştirir. Her mit de insanın kendi çıktığı macerasında kılavuzdur. Çünkü kahramanın macerası bir bilinmezdir. Onu nelerin beklediği bir muammadır. Mit, bu maceraya eşlik eder. Bu başlı başına bir deneyimdir. Her şeyin geride bırakılıp ilk adımın atılmasıyla başlayan bir serüvendir. (Campbell, 2018:196-204) Her hayat kendi macerasına atılmalıdır. Çünkü bu hayatı biricik kılacak olan yaşam deneyimi olacaktır. Mit, neyin ne olduğu ve ne olmaması gerektiğiyle ilgilenmez; yol gösterir, nasıl gidildiğini anlatır ve örneklik teşkil eder.

Yaşam yolu çetrefillidir. Çünkü insanı benliğine düşürecek arzu, şehvet ve korkuyla doludur. Nietzsche’den aldığı tabirle; insan yola deve gibi çıkar. Bu hayatın ilk aşamasıdır. Bir çobana ihtiyaç duyar, yükünü taşır ve ne denilirse onu yapar. Bu gençlik öncesi dönemdir. Gençlik döneminde aslana dönüşür. Bu da hayatın ikinci aşamasıdır. Aslan iradesiyle hareket eder ve yük taşımaz. Bu durum da aslan pervasız değildir. O, deveyken edindiği bilgi ve tecrübeyi kendi yaşam yoluna aktarır. İnsan aslan olduğu zaman kendi hayat macerası başlar. Mit de insanın ne zaman deveden

aslana dönüştüğünü söyler.* (Campbell, 2018:200-202) Çünkü mitler insanı mutluluğa taşımayı amaçlamaktadır.

Hooke (1993:35) mitin simgecilğin bir uzantısı olduğunu ve böylece mitin imgeler ve simgelerle doğrudan anlatılması mümkün olmayan şeyleri anlattığını söylemiştir. Bakire doğumu örneği böyledir. Bu tarz bir doğum insan için bir başkalaşımı ifade etmektedir. İnsanı hayvani durumdan ruhsal aşamaya taşımayı temsil eder. Bu ruhsal doğumun sembolik ifadesidir. Çünkü hayvani tabiat geride bırakılarak ruhani tabiata yönelme vardır. Bu yeniden doğum tanrıça tarafından gerçekleştirilir ve aydınlanmayı da beraberinde getirir. Campbell, kiliseye her giriş veya çıkışta yeniden doğulduğunu ifade etmektedir. (Campbell, 2018: 224-231)

Mitin sembolik dilinden dolayı yaşamla alakası olmayan efsaneler gibi kulağa geldiğini fakat aslında insanlar için genel bir kalıp sunduğunu söylemektedir. İnsanların bu kalıba kendilerini yerleştirip daha doğru bir ifadeyle bu kalıpta yerini belirleyip miti kendine rehber edinmesini belirtir. Çünkü mitlerdeki sınamalar ve engeller, karşılaşılan devler ve canavarlar her bir insanın benliğinde yer alan sırlardır. Bireyin yaşam mücadelesinin sembolik anlatımıdır. Yolcu onu sınırlayan bilincin engellerini mitin eşliğinde açabilir. (Campbell, 2018:113)

4.4. Doğu ve Batı'nın Ayrımı

Campbell, Doğu ve Batı'nın ayrım noktasını İran olarak belirlemektedir. Doğu, İran'ın doğusunda yer alan Hindistan ve Uzakdoğu (Çin ve Japonya); Batı, Avrupa ve Yakın Doğu (Levant)'dur. (Campbell, 1973:44) Her ikisinin mitolojisi, genel manada Tunç Çağı'nın kalıtıdır ve kaynağı Levant'tır. Yunan, Roma, Kelt ve Germen* Avrupa'nın yerel Aryan mitolojileridir. Persler, Ermeniler, Frigyalılar, Trako-İlliryalılar ve Slavlar da Levant'ın Aryan mitolojisini temsil etmektedir. Akadlar, Babilliler, Fenikeliler, İbraniler ve Araplar da Levant'ın Semitik koludur. Zerdüştilik, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam da Levant geleneğinin içerisinde yer almaktadır. (Campbell, 2016c:7-14, 32)

Bu çeşitli toplumlar arasında görülen benzerlikler önceleri “koşut gelişim” fikriyle açıklanmıştır. Daha sonra bu durumun yayılımdan kaynaklandığı anlaşılmıştır. Örneğin

* Bunun için bkz. Nietzsche, Friedrich, (2020), *Böyle Buyurdu Zerdüş*, (M. Tüzel, çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 19-21.

* Germenler ya da Cermenler, mevcudiyeti M.Ö. 600'lere kadar giden Kuzey Avrupa'nın arkaik Hint-Avrupa kabilelerindendir.

Svastika sembolünün (gamalı haç) hem Mezopotamya hem de Amerika'da görülmesi tesadüfle veya koştut gelişimle açıklanamamaktadır. (Campbell, 2016c:233-234) Çünkü bunlar belirli bir noktadan yayılan unsurların yerel tezahürleridir. Yayılım noktası da “Verimli Hilal (*Croissant fertil*)”dır; Campbell’ın deyimiyle Çekirdek Yakındoğu’dur. Bu sebeptendir ki, Doğu ve Batı’nın benzerliğine şaşmamak gerekir. Campbell, diğer uygarlıkların Yakındoğu’nun taklidi olduğunu kast etmez. Örneğin, o Hindistan’ın yerel tropik köy biçimlerinin üretilmiş olduğunu öne sürmektedir. Frobenius’tan aldığı görünmez rakip-oyuncuların alt kültürlerin ileri kültürleri etkilemesi durumunun da söz konusu olacağını belirtir. (Campbell, 2016b:159-166) Kıssalar bağlamında da güçlü kıssalar diğerlerini yutabilir ve dönüştürebilir. (Tatar, 2009:10)

Doğu ve Batı’nın ilk ve en büyük ayrımı; yaratılıştaki ikiye bölünmenin Doğu’da Atman’ın ya da Giz’in bölünmesiyle olurken, Batı’da Tanrı’dan ayrı olarak gerçekleşmesidir. Bu durum yaratanla yaratılan arasındaki ilişkiyi de etkiler. Doğu’da içkin bir algı varken, Batı’da aşkın bir Tanrı algısı doğurur. Batı’da yaratan ve yaratılan arasında bir ayrım ve çelişki söz konusuyken, Doğu’da yaratandan ortaya çıkan yaratılan için böyle bir durum söz konusu değildir. Batı’da mitsel psikolojik bölünme, insanın kutsalla olan özdeşliğine son vermiştir. (Campbell, 2016b:39-41, 507-508)

Doğu ve Batı arasındaki fark, Batı’da Tanrı’nın kendi suretinde yarattığı insan Tanrı’ya, yine Tanrı’nın yarattığı doğa Tanrı’ya ve Tanrı’nın yarattığı insanla doğa birbirine karşıdır. Doğu’da ise insan ve doğa ayrı düşünülemez. Çünkü orası insanın geldiği ve geri döneceği yerdir. İnsan doğadan çıkar ve onun dışında düşünülemez. Dahası insan doğadır. Batı’da Tanrı ve yarattıkları aynı sayılmamaktadır. İsa ve Hallac-ı Mansur (857-922)*, Tanrı ile bir olduklarını söyledikleri için çarmlıha gerilmişlerdir. Ki bu, Doğu’da din olarak öğretilen nihai noktadır. (Campbell, 1973:65)

Tanrı ile olan ilişkiyi sağlamak için Yahudilikte, Yahudi bir anneden doğmak ve Hristiyanlıkta ise vaftiz olmak yeterlidir. Doğu’da ise herkes hem insan hem tanrı olarak bilinmektedir. Diğer bir yandan, Doğu’da vurgu insanın kendi tecrübesiyken Batı’da inançtır. İlkinde fiil öne çıkarken, diğerinde söz öne çıkmaktadır. Doğu’da kişi tanrıya karşı olan görevi sorgusuz sualsiz yerine getirirken, diğer yandan Batı’da böyle bir itaat yoktur. (Campbell, 1973:53, 65-66)

Campbell, her biri farklı mitoloji olan Yahudi-Hristiyan-İslam ve Hint-Uzakdoğu mitlerini iki zıt mitoloji olarak değerlendirmektedir. Örneğin, yaratılış mitlerindeki ilk

* Dinî aşırılık ve siyasi eğilimlerinden dolayı işkenceye uğramış ve ölümle cezalandırılmış İslam sufilerindendir. Ene’l-Hakk (Ben Hakk’ım) açıklamasıyla bilinmektedir.

varlık çift cinsiyetlidir* ama Hint mitolojisinde tanrı Atman (öz) kendisini bölerek kendine bir eş yaratmış, Kitab-ı Mukaddes geleneğinde Tanrı ilk insanı ve bu ilk insandan da çiftini yaratmıştır. İlki içselken, ikincisi dışsaldır. Başka bir deyişle ilki içkinken, ikincisi aşkındır. Dahası Doğu'da tanrı her şeyken, Batı'da Tanrı aşkındır. Doğu'da yaratılışın kendisi insan için düşünüşle olurken, Batı da bu asli günahlardır. İlki metafizik bir olayken, ikincisi tarihseldir. İlkinde insanın içinde olana dönmesi yeterliyken, ikincisinde belirli bir şariat vardır. (Campbell, 2016b:16-20) Doğu da doğa evrensel bir vahiyken Batı'da Tanrı vahiyle bilinebilir. (Campbell, 2016c:249) İlk varlığın tekken çift olmasından hareket eden yaratılış miti farklı yollar seyretnmiş ve birbirine zıt mitolojiler ortaya çıkarmıştır. Doğu'da, Batı'da olduğu gibi tarih öncesi döneme ait aşkın bir mitoloji söz konusu değildir. Batı'da mitoloji bireysellik çağrısı yaparken, Doğu'da bunun tersi bir mitoloji mevcuttur. (Campbell, 2016b:15, 515-516)

Mezopotamya'da M.Ö. 2000 civarında Yakındoğu'nun tanrı-krallarının* sona ermesiyle insan ve tanrı ayrılmış, krallar da artık sıradan bir insan ve tanrının hizmetkârı konumuna düşmüştür. Mitoloji ve ritüellerde bu anlayışa göre değişiklikler yaşanmıştır. Yeni Mezopotamya mitolojisinde kral artık Tanrı değil, Tanrı ve insan arasındaki ilişkiyi düzenleyen ve takip eden bir rahiptir. Artık Tanrı yaratan ve efendi, insan yaratılan ve kuldur. Artık doğaları gereği birbirlerinden farklı hatta birbirlerinin zıddıdır. Yaratılış mitolojisi de değişime uğrayarak; Tanrı'nın her şeyi yaratması, düşüş ve yükselme zincirine dönüşmüştür. Campbell, bunu *mitsel çözülme* olarak adlandırmaktadır. Bu aynı zamanda Levant'ın daha sonraki dinleri olacak olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın karakteristik özelliği olacaktır. (Campbell, 1973:51-52; 2016b:15, 507-508)

Yine yaratılış miti Kitab-ı Mukaddes'in Tekvin Kitabı'nda Havva'nın Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılmasından önce Âdem hem erkek hem kadındı. Yunan mitinde de ilk insanlar erkek-erkek, kadın-kadın ve erkek-kadın olmak üzere üç türdü. Zeus onları ikiye bölmüştür. Yunan ve Yahudi versiyonlarında Tanrı tarafından bir bölünme söz konusudur. Diğer bir yandan *Brahadaranyaka*'da (Siyah Orman Upanişadı)* da yalnız ve mutsuz olan Tanrı Atman kendini ikiye böler ve bir kadın meydana gelir. Birincil fikir arketipi başka bir deyişle her şeyin neşet ettiği ilk yaratık

* Bunun örneği için bkz. Eliade, (2017), *Dinler Tarihine Giriş*, (L. Arslan Özcan, çev.) İstanbul: Alfa Basım Yayın, s. 446-451.

* Daha fazla bilgi ve örnek için bkz. Frazer, *Altın Dal*, s. 33-57.

* Hinduizm'in vahyedilmiş olan (*sruti*) ve on üç kitaptan oluşan Upanişadların ilkidir.

düşüncesi, dünya mitolojilerindeki evrensel temalardan biridir. Hint mitolojisinde Puruṣa, Babil’de Tiamat, Avustralya’da Karora, İzlanda da Ymir’dir. Her biri yerel koşullara göre uyarlanmış ve törenlere aktarılmıştır. (Campbell, 2016a:112-117) Bunlar evrene canlılığını ve ruhunu veren bir adak görevi görmüştür. Kozmogoni (evrenin yaratılması) bu ilk yaratığın kurbanıyla başlatılmıştır. Herhangi bir eylemden önce sunulan kurban da kozmogoninin tekrarlanmasıdır. Çünkü bu rütelle *ab initio* ilksel eylem tekrarlanır. (Eliade, 2018a:33, 44) Dahası evren *ex nihilo* yaratılmamaktadır. Yaratılışın gerçekleşmesi için bir canlı varlığın kendini kurban etmesi gerekir. Başka bir deyişle yaşamın doğabilmesi için başka bir yaşamın kurban edilmesi gerekir. Bu yaratılışın temel motifidir. (Eliade, 2017d:70)

Hem Doğu’da hem de Batı’da görülen katmanlardan oluşan cennet ve cehennem Mezopotamya’ya aittir. Aynı şekilde Mezopotamya kentleri de her iki yönün mitolojilerinin kökenini oluşturmıştır. Fakat zamanla iki yön farklılaşmıştır. Bireyin ön plana çıktığı Batı’nın aksine, Doğu’da cevherdir. Batı’da ölümden sonraki hayatında kişi yaşamaya devam ederken, Doğu’da jiva birinden bir başkasına geçmektedir. Batı’da kahraman bireydir, Doğu’daysa cevher. Doğu ve Batı’nın Tanrı ve doğaya karşı olan farklı tutumları farklı mitolojiler doğurmuş, farklı kahraman anlayışları ortaya çıkarmıştır. Doğu’da tanrı doğanın yaratıcısıdır ve insan da bu doğaya dâhildir. Batı’da insan Tanrı’nın ve doğanın tezatıdır. Doğu’da kahraman çıktığı yolda amacına ulaşırken, Batı’da kahraman diğer insanlara örneklik teşkil edecek bir kurbandır. Batı’da mitoloji işlenen suçun anlatımını içerirken Doğu’da böyle bir durum söz konusu değildir. (Campbell, 2016b:141-147, 254-255)

Yerin ve göğün yedi katını temsil eden zigguratlar kozmik dağlardır. (Eliade, 2017b:126) Mezopotamya’da bunlar biri tepede biri aşağıda olmak üzere iki kısımdır. Tanrı tepede ikamet eder ve alt katta da tebaasıyla iletişime geçer. Mısır’dan farklı olarak Mezopotamya’da daha geniş anlamda Doğu ve Batı arasındaki Tanrı ve insan dünyasının ayrımını ortaya koymaktadır. Mısır’da* tanrı-krallarının aksine Mezopotamya’da kral Tanrı’nın elçisidir. Bu düşünce aynı zamanda yaratılıştaki ayrılıktan da kaynaklanan bir durumdur. Zigguratlar bir yandan göğe yükselirken diğer yandan merdivenle aşağı doğrudur. Çünkü kutsala aracılık etmektedir, göksel olanla yaratılmış olanın bir aracısıdır. Sümer’in Gök Tanrı’sı An, Yer/Toprak Tanrı’sı ve Ki ve

* Mısır Doğu mitolojisi içinde değerlendirilmektedir.

oğulları üçlemesi; Mısır'da Nut, Geb ve Şu; Yunan'da Uranos, Gaia ve oğulları Kronos olarak karşımıza çıkmaktadır. (Campbell, 2016b:116-126)

Antik Mısır'ın tanrıçası Hathor ile Sümer'in tanrıçası Ninhursag bir inek olarak resmedilir. Bölgesel farklılıkların yanı sıra iki kült benzerdir. Her ikisi de neolitiğin inek tanrıçalarıdır. Bunun yanı sıra “evrensel monark (kozmozokrat)” kavramı önce Mısır sonra Hindistan'da daha sonra Çin ve Japonya'da görülmektedir. Fakat her bölge kendine göre uyarlamıştır. Sümer'in ineği evcilken Mısır'ın ki yabanidir. Mısır'a ait Narmer levhasındaki motifler Mezopotamya'ya aittir ama Mısır kültürüne adapte edilmiştir. Bu taklidin ötesinde yeni ve özgün bir şeye dönüşmedir. Farklı bir kültür örneklik teşkil etmiş ve onunla özdeşleşme gerçekleşmiştir. Yine aynı şekilde Memphis'in yaratıcı tanrısı Ptah hayvan biçimli Apis boğasıyken, Hindistan'da Şiva boğa Nandi'yle temsil edilmektedir.* Her ikisinin eşlerinin de aslan şeklinde gösterilmesi tesadüf ve benzerliğin ötesindedir. Her iki tanrı da aşkın ve içkindir ve birbirleriyle özdeşir. (Campbell, 2016b:59-65, 100-101)

Mezopotamya'daki gelişmiş Neolitik döneme (M.Ö. 4500) ait Halaf seramiğinde görülen bukranon denilen boğa başı daha sonra Europa ve Zeus Boğası, Pasiphae ve Poseidon Boğası İo ve Minator efsanelerinde de karşılaşılmaktadır. Aynı boğa tanrıçayla resmedildiğinde “İştar ve Tammuz, Venüs ve Adonis, İsis ve Osiris, Meryem ve İsa” ikilileri olarak karşımıza çıkar. (Campbell, 2016a:146-148) Bu eski simgeler Doğu'da ve Batı'da varlığını hâlâ sürdürmektedir. Buradan da İran aracılığıyla Hindistan'a geçmişlerdir. (Campbell, 2016c:48-54, 70)

Avrupa'da tek bir görüş olan ortodoks anlayış hâkimken Hindistan'da serbestlik vardır. (Campbell, 2016d:189) Campbell, Aryanların uyuşmacı ve diğer inançları tanımaya eğilimlerini tanrısının doğayla içkin olmasına, Samilerin diğer inançları dışlamasını da Tanrı'sının aşkınlığına bağlamaktadır. O, Batı'nın Doğu'nun görüşünü teist olmadığı için terk etmesi, öğretilerini reddetmesi ve kavramaktan korkmasını kendi din anlayışlarından kaynaklandığını belirtir. Çünkü Batı'da yaratan ve yaratılan ayrıdır. O, metafizik ve kutsaldır; mutlak aşkındır. Dünyanın ve her şeyin yaratıcısıdır ve yarattıklarının zıddıdır. Doğu'da ise her şey onun tezahürüdür. Bu dünyadadır; mevcuttur. Campbell, üç semavi dinde Tanrı'yı bu dünyada arama gibi bir durumun söz

* İnek ve boğa temsilleriyle dölleyen tanrının cinsel gücü ve üretkenliği vurgulanmaktadır. Tanrıların boğayla özdeşleştirilmesiyle ilgili daha fazla bilgi ve örnek için bkz. Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, s.101-118.

konusu olmadığından, bunun doğal dinlerin reddine götürdüğünü belirtmektedir. (Campbell, 2016c:112-114, 420-421)

Doğu'nun "içe dönüklükle tanrısallığa kavuşması" Batı'nın (Hristiyan ve Yahudi düşüncesi) kabul edebileceği bir husus değildir. Çünkü asli günah insanın doğasını zedelemiştir.* Doğu'nun *mitsel* kişileşmesine karşı Batı'nın *mitsel* ayrışması söz konusudur. Hint düşüncesinde de bu tam tersidir; gerçeklik yalnız kalarak yaşanmaktadır. Çin'deyse yoga ve Tao'yladır. Birinde topluluktayken diğesinde doğadadır. (Campbell, 2016c:119, 144)

Campbell, Doğu ve Batı'nın aynı kökü paylaşan ağacın dalları olduğunu fakat dalların birbirinden uzaklaştığını ve kutsalın tecrübesinde bir ayrımın olduğunu söylemektedir. Kutsalın farklı tecrübe edilmesi yaratılış mitinden ritüellere kadar iki dünyayı birbirinden ayırmıştır. Batı'da Tanrı'yla çelişen insan doğası, başka bir deyişle Tanrı'yla olan ayrılığı acıyı, acı da suç, ceza ve kefareti doğurmuştur. Doğu'daki içkinlik anlayışı da kurtuluşu insanın kendisine dönerek gerçekleştirdiği meditasyonlardır. (Campbell, 2016b:33-44)

Campbell, arafla yeniden doğumu aynı kefeye koymaktadır. Hristiyanlıkta da Hinduizm ve Budizm'de de amaç sonsuz olan öte dünyadır. Yakın Doğu'da bu sonsuzluğa ulaşamayan yeniden doğum çemberine takılırken, Batı'da arafta kalmaktadır. O, Batı'nın insan biçimli ve soyut Tanrı görüşünü Doğu'nun eksik hâli olarak değerlendirir. Batı'da (Hristiyanlık ve Zerdüştilik) insanın dünyadaki varlığının sebebi Oedipal bir anlayıştan kaynaklanan Tanrı iken, Doğu'da Varlık (ya da Varlık Olmayan)'tır. (Campbell, 2016b:318-322)

Campbell, İslam'da kısaca olarak adlandırılan ve Müslümanlarca tarihsel olan olayları Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın efsaneleri olarak adlandırmaktadır. Bu üç İbrani dinin kutsal metinlerinde tarihlendirme yoktur. Çünkü gerçeklikten ziyade mitoloji ön plana çıkmıştır. (Campbell, 2016c:120-121, 128) Dönemin insanları için kronoloji yerine yaşanan olay daha dikkat çekicidir. Eskiler, olaylar yaşandığında tarihlendirmek yerine, aktarmakla meşgul olmuşlardır. Olaylar kronolojik sırayla verilse de zamanı konu edinmemişlerdir. Edinilen zaman da mitsel zamandan öteye geçmemiştir. Çünkü arkaik insan için tarih ilkseldir ve mitsel zamandadır. (Eliade, 2018a:164) Onun için tarih ve mit ayrı şeyler değildir. Mit *in principio* (başlangıçta ve zaman dışı bir anda) oluşmuştur. (Eliade, 2018b:68)

* Hristiyanlıktaki asli günah miti için bkz. Cengiz Batuk, (2006), *Mitoloji ve Tarihsellik*, "Pavlus'un Tekvin'deki Öyküyü Yeniden Okuması/ Asli Günah Kavramının Doğuşu, İstanbul: İz Yayıncılık, s. 37-73.

Kimse Musa'nın Çıkış efsanesinin ne zaman, nasıl ve niçin olduğuna açıklama getirememiştir. Musa'nın Mısır'dan çıkışının Fısıh bayramı olarak kutlandığı tarih, Adonis diriliş gününe denk gelmektedir. Hristiyanlıktaysa Paskalya'dır. Ayrıca pagan ve Hristiyanlarda kutlanan Tanrı'nın dirilişiyken, Yahudilerde seçilmiş halkın dirilişidir. Mit tarihsel değildir ve biçimi de yeraltına inme ve geri dönüş çağındandır. Dumuzi de İsa'da yer altına inmiş ve geri dönmüşlerdir. Yahudilerde bu çıkış halkla gerçekleşmiştir. Bu durum Ortodoks şeriatına da yansımış ve eylemi geçerli kılmak için topluluk şart koşulmuştur. (Campbell, 2016c:142-144)

Bölgede bilinen en önemli ilk Akad kralı I. Sargon'un biyografisi (M.Ö. 2300) Yahudi Musa, Hintli Vyasa ve Yunan Erichthonius ve Perseus efsanevi biyografileriyle eşleşen önceki tanrıça ve oğlu mitolojisinin uzantısıdır. Burada amaçlanan krallığı dinsel (hiyeratik) konumdan siyasal (dinastik) durumuna getirmektir. Bunun sonucu da ataerkil bir hâkimiyet olacaktır. Tanrıça mitinin yerini erkek dünyası, ayın yerini güneş; ay-boğasının yerini aslan alacak ve yeni bir devir başlayacaktır. Bunun ilk örneği de Tanrıça Tiamat ve eşi Apsu'ya karşı güneş tanrısı Marduk'un zaferidir. Babil destanının bir uzantısı Yunan mitolojisinde Gaea, Uranos ve Kronos ailesi Kitab-ı Mukaddes'te de görülmektedir. Artık anaerkil düzenin yerini ataerkil düzen almıştır. Böylece Ana Tanrıça motifi Baba Tanrı ile yer değiştirmiştir. Mitolojik formül; babanın düşmanlığı, annenin koruyuculuğu, kardeş rekabeti, baba katli şeklinde belirlenmektedir. Tanrı, boğa, aslan-kuşun yerini anne, baba oğul almıştır. Ulu ana tanrıça kültü, bütün varlığın ikili olmayan giziyle ayrımsız bir durumu desteklemeyi amaçlarken, tanrıların yeni mitolojisi ikilik, çatışma, güç, çıkar ve zarar odaklı olmuştur. Önceki mitolojide ikiyken aslında tek olan, özne ve nesnenin aynı olduğu durumundan ikili ve Odipal olan bir duruma geçilmiştir. Tanrıça Tiamat göz ardı edilmiş, baba-oğul arasındaki rekabet ön plana çıkmıştır. Bu yeni anlayış, yeni bir mitoloji üretmesinin yanı sıra yeni bir toplumsal düzene ve yeni bir psikolojiye de işaret etmektedir. (Campbell, 2016c:78-85, 133-134)

Kitab-ı Mukaddes oldukça karmaşık bir dünyadan gelmiştir. Çünkü zuhur ettiği coğrafya itibariyle odak konumunda olan ve çeşitli halkların istilasına uğrayan bir bölgeydi. Bunun sonucu olarak Kitab-ı Mukaddes mitolojisinde Semitik öğelerin yanı sıra Aryan öğelere de rastlanmaktadır. Ayrıca Çin mitiyle de koşutluk gösterir. (Campbell, 2016b:398-404; 2016c:125-127) Kaçınılmaz olarak yaşanan etkileşimler bu duruma sebebiyet vermiştir. Örneğin, Kitab-ı Mukaddes'de mesaj açıkça ifade

edilmemektedir. Bunun sebebi de birçok dilden alınan simgeleri barındırmasındandır. (Campbell, 2016c:116)

Komşudan taşınan unsurlar yerel biçimlere dönüşmektedir. Başka bir deyişle yerel ögeler karakteristik unsurlarla harmanlanır. Çin mitolojilerine de Çekirdek Yakındoğu kaynaklık etmektedir. Sümer kralları, Çin'in on hükümdarı ve Kitab-ı Mukaddes'in kişileri benzeşmektedir. Örneğin, ilk Shang hanedanlığından Yi Yin bir bakireden doğmuştur. Çin-Sümer bağıntısından biri de kâhinlik sanatında göklerin iradesini kehanetle anlamaya çalışmadır. Çin'deki kral mezarlarındaki kalıntılardan gömme töreninin Mısır'daki gibi olduğu görülmüştür. Dahası defin işlemleri benzer mitsel uygulamalarla gerçekleştirilmiştir. (Campbell, 2016b: 390-398, 410)

Yakındoğu'daki gelişmeler Uzakdoğu'ya taşınmış ve böylece Çin Çekirdek Yakındoğu'yu takip etmiştir. Arkeolojik buluntulardan da anlaşıldığı üzere Doğu ve Batı arasında kültürel bir akış söz konusudur. Yerel kültürün yanı sıra aynı şekilde Kuzey ve Güney Amerika ile de koşutluk göstermektedir. Hem Batı'dan hem Kuzey'den gelen bir etkileşim söz konusudur. (Campbell, 2016b:405-407)

Diğer yandan Batı'da birçok kült ve simge M.Ö. 3000-4000 yılında Suriye'den, Nil'e oradan da bugünkü Yunanistan'a taşınarak Miken kültürünü* etkilemiştir. İhtar ve Tammuz, İsis ve Osiris, Venüs ve Adonis ve Meryem ve İsa çiftleri ayrı halklara ait benzer çiftlerdir. Yine bu bölgede ortaya çıkan boğa başı, çifte balta, kovan gömültü, kumru figürleri, inek, koyun, keçi ve domuz gibi simgeler Girit'te de öne çıkmaktadır. (Campbell, 2016c:69)

Girit'in tanrıça ve oğul-eş figürü, Küçük Asya (Anadolu)'nın Kibele'siyle benzerlik gösterse de aralarından doğrudan bir bağlantı bulunmadığı fikrinin aksine Campbell, Çekirdek Yakındoğu ve Girit arasında devamlılık olduğunu savunmaktadır. Sümer'in dirilen tanrısı Dumuzi, İnanna* ve Ereşkigal üçlemesinin Triptolemos, Demeter ve Persefon'a karşılık gelmektedir. Anne ve bakirenin ayrı olduğu bu üçlemede iki kişi özünde tek kişidir; ulu ana tanrıçadır. (Campbell, 2016c:53-57)

Batı'da kuzey ve güney arasındaki farka gelince, söz konusu Yunan, Keltik ve Germen anlatıları ise mitoloji olduğu herkesçe bilinir ve hatta bu tartışılmaya mahal bırakmayacak kesinlikte kabul edilir. Dahası anlatıları incelenirken dinî metin olarak ele alınmazlar. Fakat Nietzsche, kuzey ve güneyin beraber değerlendirilmesi gerektiğini

* M.Ö. 2000 yıllarının Girit medeniyetidir. Adını kral Minos'tan alır.

* Dumuzi ve İnanna Mitosu için bkz. Hooke, Samuel H., (1993), *Ortadoğu Mitolojisi*, (A. Şenel, çev.) Ankara: İmge Kitabevi, s. 21-24.

söylemektedir. Çünkü ikisi birlikte bir bütün ihtiva eder. Dahası kuzey ve güneyin kahramanları aynı zamana denk gelmektedir. Hatta Yehova metni Homeros'un İlyada'sına (M.Ö. 850); Hâkimler metni Odysseia'ya (M.Ö. 750) denk gelir. Buradaki sorun metinlerin Yahudiler için dini ihtiva etmesiyken, Yunanlar için şiir olmasıdır. Yunan mitleri gerçek değilken Kitab-ı Mukaddes'te olanlar gerçek kabul edilmektedir. (Campbell, 2016c:147, 152)

Dante'nin *İlahi Komedyâ*'da Cennet, Cehennem ve Araf'a yolculuk yapar ve kendinden önceki ölmüş insanlarla karşılaşır ve onlarla konuşur. Aynı şekilde Hemeros'un *Odysseia*'sında ve Vergillus'un *Aenais*'inde Odiseas ve Aeneas'ın ölümlerle konuşabilmesi ilginçtir. Batı'da durum böyleyken, Doğuda; Hinduizm, Budizm ve Jainizm'de ölümden sonra böyle bir devamlılık yoktur. Kişi bedeninden bağımsızdır. Ölümden sonrasında maddi olarak devam etmez. Reenkarnasyon gerçekleştiğinde de bir önceki bedenden bağımsız olarak yerine gelir. Doğu ve Batı'nın ferde olan bu farklı bakış açıları sosyal, ahlaki, psikolojik, kozmolojik ve metafizik düşüncenin her yönüne etki eder.(Campbell, 1973:49)

Yunanlar mitlerini dinî olarak ele almamışlardır. Aynı şekilde metnin kişileri ilkinde peygamberken ikincisinde kahramandır. Yunan mitleri toplumunu yansıtırken, Kitab-ı Mukaddes mitleri mucizevi görülmektedir. İlkinin edebiyatı yapılırken diğeri tarihin kendisidir. Achilles efsanevi bir kahramanken, Davud tarihsel bir figürdür. Fakat Yunan ve İbrani geleneğine ait öğeler aynı kaynaktan neşet etmektedir: Mezopotamya. (Campbell, 1973:129-130; 2016a:18) Bellah (2017:375), Kitab-ı Mukaddes'in Yakın Doğu'nun söylence, efsane, halk masalı, deyiş ve şiiriyle benzeştiğini hatta aynı olduğunu söylemektedir. Buradaki problem ilk olarak her geleneğin kendini merkeze alması ve mite yüklenen olumsuz anlamdır. Çünkü yeni algıya göre mit gerçek dışıdır. (Gündüz, 2009:9)

Zeus'un Demeter'den olma kızı Persefon'a yılan biçiminde yaklaşarak onu Dionysos'a hamile bırakması, Kutsal Ruh'un Meryem'e kuş şeklinde yaklaşarak İsa'ya gebe kaldığı inanışıyla paraleldir. Çünkü bunlar aynı geçmişin olgularıdır. Aynı şekilde Dionysos'un Zeus'un karısı Here tarafından suikastı ve babasının onu yeniden dirilmesi İsa'nın biyografisiyle koşutluk göstermektedir. (Campbell, 2016c:34-35, 110)

Âdem ve Havva anlatısında, Havva eski inancın ana tanrıçasının insan biçimli hâlidir. Campbell, Âdem'in onun eşi olmasının yanı sıra oğlu olarak da anlaşılması gerektiğini belirtmektedir. Onun Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı inancı ataerkil bir anlatıdır. Diğer yandan tekrar doğmak için, doğduğu ana-tanrıçaya dönen

eski kahraman mitinin değiştirilmiş hâlidir. (Campbell, 2016c:36-37) Antik Yunan’a ait unsurların Hristiyanlığa taşınması ve orada varlığını sürdürmesiyle Hristiyanlığın Yunan kimliğine büründüğü ve Helenleştiği görülmektedir.

Campbell, Yunan tanrılarının sürekli kız peşinde koşmasını teoloji açısından utanç verici bulmaktadır. Fakat bu tanrılar ve tanrıçaların farklı tezahürlerinin olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü tanrıçanın her vadi, ada ve koyda yerel biçimi mevcuttu. Örneğin, Tanrıça Athena’nın Girit’in kutsal kişisi olması gibi. Campbell’ın kutsallığın çokluğu olarak değerlendirdiği bu durum, Yehova’nın değişik meleklerini peygamberlere göndermesi gibidir. Fakat onlar da hem Yehova’dır hem değildir. Hristiyanlıkta da yine kutsalın çokluğunun birliği tesliste mevcuttur. Dahası tarihte tanrılar böyle şeyler yapagelmıştır. (Campbell, 2016c:154-155)

Marduk’un insanları yarattığı Babil miti, Sümer yaratılış mitolojisinin uyumlaştırılmasıdır. Tiamat’a zaferinden sonra tanrılara hizmet etmesi için insanı yaratması önceki Sümer mitinde Enki’nin tanrıların işlerini görecekle köleler yaratmasıdır. İnsanın tanrı/tanrılarının hizmetçisi veya kölesi olarak yaratılması Levanten mitolojinin başlıca özelliklerinden biridir. (Campbell, 2016b:116-121; 2016c:88-89) Kutsal metinlerde de insanın tanrılara hizmet etmek için yaratılmış olduğu vurugulanmıştır. Örneğin, Kuran-ı Kerim’de “Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan rabbimize kulluk edin ki, sakınabilesiniz.” (Bakara 2/21) denilmektedir. (Hooke, 1993:45)

Babil epik masalında olduğu gibi Kitab-ı Mukaddes’in yaratılış anlatısında da Sümer-Semitik mitolojisinden çeşitli imgelere rastlanır ya da bizzat ondan türetilmiştir. İlksel mitolojiler geleneklere, duygusal düzenlere ve siyasal eğilimlere değer kazandırma amacıyla üretilmiştir. Şimdi bunların yerini akılcı gerçeklikler sunan tarih kitapları almıştır. Fakat bunların da özünde mit mantığı yer almaktadır. Örneğin Eski Ahit, insanların edebi yeteneğine ait bir eserdir. Hatta eski döneme ait imgeler barındırır. Kral Yoşiya’nın dönemine (621) kadar Yahudilerin Musa şeriatından bihaber olmaları ve Çekirdek Yakınoğu’nun tanrılarına tapdıkları düşünülünce bu normal bir durumdur. Çünkü Yoşiya’nın iktidarında peygamber Yeremya’nın babası rahip Hilkaya tarafından Süleyman Mabedi’nde bulunan Şeriat Kitabı, Eski Ahit’in gözden geçirilmesine sebep olmuştur. Tarihsel ve mitik materyaller baştan yazılmıştır. (Campbell, 2016c:90, 101-106)

Kitab-ı Mukaddes’in Yaratılış, Çıkış, 40 Yıl Çölde ve Kenan’ın Fethi gibi meşhur anlatıları Tanrı’dan Musa’ya bir vahiy değil de farklı zamanda farklı yazarlar tarafından

kaleme alınmıştır. (Campbell, 1973:13) Tevrat'taki çelişkiler, örneğin Tanrı'nın önce Yahve, sonra Elohim olarak anılması da farklı kaynakların olduğunu düşündürmüştür. (Challaye, 2007:381) Çünkü Tevrat yazarları iki ayrı anlatıya yer vermiştir. Bu da Kutsal Kitap insan elinden çıktığını gösterir.

Eski Ahit'in ilk beş kitabı (Tevrat) Ezra tarafından M.Ö. IV. yüzyılda toplanmıştır. Bu belgeler M.Ö. IX. yüzyıla kadar uzanmaktadır. (Campbell, 1973:13) Bu doğrultuda Kitab-ı Mukaddes için iki mitoloji belirlenmiştir; ilki, M.Ö. IX. yüzyıldan M.Ö. IV. yüzyıla kadar olan dönemi yansıtan Yehova metnidir. İkinci ise, M.Ö. IV. yüzyıla ait Hakimler metnidir.* Bu metnin yazarı bir kâhindir. Burada de Babil'in mitoloji dünyasına ait imgelerin olması ve aslında Kitab-ı Mukaddes'ten de eski bir döneme ait destanın, tanrının sonsuz gerçekliği olarak görülmesi hayal kırıklığıdır. Tufan mitinde de iki metin birleştirilmiştir. Tufan, M.Ö. 2000-1750 civarına ait olan Sümer metninde yer almaktadır. Babil Kulesi ise Hakimler metnine aittir. (Campbell, 2002:12; 2016c:107-108, 118) Çelişkiler ve uyumsuzluklar sebebiyle Eski Ahit bir bütün olarak okunamamaktadır. Her ne kadar kutsal bir metin olsa da kültürün bir ürünüdür. (Parladır, 2007:9)

Tekvin'in birinci bölümünün -Yehova metni- aksine, ikinci bölümünde -Hakimler metni- Aden bahçesinde iki değil tek ağaç vardır. İnsan da onu korumak için atanmıştır. Yine birinci bölümde önce hayvanların yaratılmasının aksine, ikinci bölümde insan önce yaratılmıştır. Ayrıca ikinci bölümde olduğu gibi Havva Âdem'in kaburga kemiğinden değil, ilk insan çifti Tanrı tarafından birlikte yaratılmıştır. (Campbell, 1973:13, 22-23; 2016c:108-109) Birinci bölümde her şeyin yaratılıp insana sunulmasının tersine, ikinci bölümde farklı bir anlayışla önce insanın yaratılıp daha sonra diğer şeylerin yaratılması söz konusudur. Bu tersi tutum, ağacın nimet değil de bir tabu olması farklı bir etkinin örneğidir. Kitab-ı Mukaddes, yaratılış anlatısını bu farklı inanca hem uydurmuş hem de zıt öğeler eklemiştir. Bu durum belki de önceki inançlara olan bir tepkinin sonucudur.

Campbell, kıtlık sebebiyle Mısır'a giden İbrahim'in karısını kardeşi olarak tanıtır daha sonra gerçekler ortaya çıkınca Mısır'dan çıkarılışı anlatısının hem Musa'nın Çıkış hem de Yakup'un çöle kaçması anlatısıyla benzerlik göstermesi ve benzeri bir anlatının İshak'ın biyografisinde de yer alması ve bunun yanı sıra Yehova metni ve Hakimler metninin olayı farklı aktarmasından dolayı bunların kronolojik gerçeklikler olarak

* Kitab-ı Mukaddes'in "Yaratılış", "Kain ile Habil", "Tufan" mitlerinin arkaik ve farklı anlatıları için bkz. Hooke, *Ortadoğu Mitolojisi*, s. 124-161.

okunmasını mantıklı bulmamaktadır. Bunlar gerçeklikten ziyade mit, peri masalı ve efsanelerdir. Dahası bunlar, her gelenekte olduğu gibi belirli bir toplumsal düzene ve inanç sistemine doğa üstü destek olarak sunulmuştur. Bunun dışında mitlerde yer alan tarihsel parçalar da göz ardı edilememektedir. (Campbell, 2016c:128-135)

Kitab-ı Mukaddes mitolojik olmasının yanı sıra yazıldığı dönemi yansıtmaları itibarıyla tarihseldir. İnsanlar tarihi kendi yarattığı gibi aynı zamanda da ondan bağımsız değildir. (Batuk, 2006:10) Fakat diğer yandan gerçeklerin nasıl olduğu, kahramanın tarihsel bir figür olup olmadığı ya da bir inancın veya öğretinin simgesel figürü olup olmadığı da bilinmemektedir. (Campbell, 2016c:134)

Ne zaman yaşadığı bilinmeyen Zerdüşt peygamber, tarihsel bir figür değil fakat geleneğin simgesi olarak görülebilir. (Campbell, 2016b:14-16) O, “fablaşmış İran peygamberi”dir. Onun sözlerinin yer aldığı ayinler kitabı Yasna, duaların kâhince bir araya getirilmesidir. (Campbell, 2016c:191) Zerdüştilik Doğu’nun ve Batı’nın ortasında kalan, her ikisinden etkilenen ve etkileyendir. Aynı kökeni paylaşan bu iki dünyanın farklılaşması Zerdüştilik dininin gelişiminde görülmektedir. Bu din ruh açısından Batı’ya aitken, mitolojik kökenin bir kısmı Vedalara* dayanmaktadır. (Campbell, 2016b:255-256) Fakat aralarında farklar da mevcuttur. Örneğin Zerdüştilik ahlakçıdır ama Doğu’da düşüncenin kaynağı metafiziktir, akıl-üstü ve ahlak-üstüdür. Doğu’da dünya bilinebilir ve mitlerde reform yapılamazken, Zerdüştilikte dünya bozulmuştur ve bu yüzden reform gerektirmektedir. (Campbell, 2016c:192-193)

Zerdüştilikteki ilk insan Gayomart’ın doğası karanlık, kötülük ve aldatmanın tanrısı Angra Mahinyu tarafından bozulmuştur. İnsan artık düşmüştür ve güvenilmezdir. O, İbrani geleneğin ilk insanı Âdem’e karşılık gelmektedir. Dahası, Zerdüşt şifahi inanışlar ve fikirleri dönemin Yahudi mezhepleri Ferisiler ve Esseniler tarafından alınmıştır. Essenilerin Işığın Oğulları ve Karanlığın Oğullarının Savaşı olarak bilinen Ölü Deniz Yazmaları Zerdüşt düalizmini yansıtır. Yahudiler Tanrı’nın seçilmiş ve ahidleştiği kulları olarak Işığın Oğulları’yken gentilede Karanlığın Oğulları’dır. (Campbell, 2002:14)

Zerdüşt eskatolojisi, dünyanın sonu ve diriliş konularında Levant dinlerini etkilemiştir. Örneğin, Ölü Deniz Yazmaları’nda, Kumran halkı dünyanın sonunda kırk yıl sürecek bir savaş olacağına ve ışığın ve karanlığın çocuklarının savaşacağına inanmaktaydılar. Dahası bir kurtarıcının geleceğine olan bir inanç vardı. Zerdüştilikte

* Hinduizm M.Ö. 1400-400 yıllarında oluşmaya başlamış, önce sözlü (*sruti*) daha sonra yazıya geçirilen kutsal metnidir.

beklenen bu kurtarıcı Saoşyant ve Hıristiyanlıkta İsa'dır. Diğer yandan Zerdüşt peygamber bir bakireden doğmuştur ve gelecek olan kurtarıcı da onun soyundandır. (Campbell, 1973:121; 2002) Zerdüştlüğün eskatolojisi daha sonra Yahudilik ve Hıristiyanlığın karakteristik özelliği olmuştur. İran (Pers)'dan alınan malzemeyle zengin mit diline başvurulmuştur. (Hooke, 1993:98)

İslam mitolojisi mantıki, coğrafi ve tarihsel sebeplerle Orta Doğu mitolojisinden beslenmektedir. Özellikle coğrafya itibariyle kullanılan konu, kavram ve motifler bölgedeki diğer mitolojilerle paralelik göstermektedir. (Ocak, 2009:9) Kuran-ı Kerim'den Bakara suresinin yaratılış ve düşüş anlatısıyla ilgili ayetler, İslam'ın Zerdüşt, Yahudi ve Hıristiyan mirasının devamı niteliğinde olduğunu açıkça göstermektedir. Bu gelenekten alınan unsurlar düzenlenip geliştirilmiştir. Örneğin, Zerdüşt yaratılış mitinde düşüş insandan önce gerçekleşirken, Kitab-ı Mukaddes'te insanla gerçekleşmektedir. Kuran-ı Kerim'in nüzulü ve yazıya geçirilişi tam manasıyla bilinmemekte ve Muhammed'in biyografisi ise konjonktürelidir. (Campbell, 2016c:410-413) Dahası ona duyulan aşırı sevgi ve saygı onun tarihsel kişiliğini mitolojik unsurlarla kapatmıştır. (Arslan, 2009:15) Diğer bir yandan Yahudiğin ve Hıristiyanlığın devamı niteliğinde olan İslam'ın bu dinlerin anlatılarını içermesi bir sorundur. Tanrı, İslam'da Allah olarak maskelenmiştir. O'da Yehova'nın doğduğu yerden çıkmıştır. Bu noktada Yehova'nın kendi adının da Arapça kökenli olduğu düşünülünce Kitab-ı Mukaddes'in Tanrı'sı İslam'ın Tanrı'sıdır ve inananlarda Samilerdir. Campbell, Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam ve Komünizm'i Mecusi kiliseleri olarak adlandırmaktadır. Yahudiliği de diğer üçünden ayırır. Yahudiliğin hayatın içinden doğal olarak ortaya çıkmasına karşın diğerlerinin uydurma olduğunu söylemektedir. (Campbell, 2016c:415-429)

Hıristiyan mitolojisinde, Yunan ve Zerdüşt mitolojisinden bakire doğum, bebeğin yemlikte yatırılması gibi motifler vardır. İran etkileri Doğu'da Budizme oradan da Batı'ya geçmiştir. Aynı şekilde İbrahim'in doğumu Krişna'nın doğumu masalıyla paralellik göstermektedir. Yunan'ın Zeus'u, Hindistan'ın Krişna ve Buddha'sı, İran'ın Zerdüşt'ü, Meksika'nın Quetzalcoatlı,* Yahudilerin İbrahim'i ve Hıristiyanların İsa'sıyla koşuttur. Hepsisi neolitik toprak ana ve oğul anlatısının türevleridir. Mitsel tema dünyaya yayılmıştır ve aynı motifle farklı kahraman-kurtarıcı efsaneleri üretilmiştir. Bu figürlerin kimileri tarihsel kimileri değildir. Onların asıl biyografileri ve kronolojiler

* Quetzal'ın tüylü yılanı, Aztekler'in mitsel bir kahramanı ve bir tanrıdır. Mayalar'da adı Kukulkan'dır.

önemsenmemiştir. Daha çok simgesel ve esin kaynağı olmaları ön planda olmuştur. (Campbell, 2016c:326-339)

M.Ö. 100 yılında açılan İpek Yolu Avrupa, Levant, Hindistan ve Uzakdoğu arasındaki alışverişi daha da artırmıştır. Avrasya'da artık ortak mit söz haznesi vardı. Bu kültürler arasındaki mitolojik motiflerin de benzer olduğuna işaret eder. Bu motifler aynı zamanda yerel biçimden bağımsız değildirler. Çünkü temalar aynı olsa da biçim, duygu ve düşünce yönünden yereldirler. (Campbell, 2016b:439)

Ege ve Kuzey Hindistan mitolojileri de benzer sisteme aittirler. Onlar tek bir sistem olan Çekirdek Yakındoğu'nun bir parçasıdır ve aynı öze aittirler. Aksi takdirde birbirinden farklı ve uzak bu iki coğrafyanın aynı tanrıça kültünü paylaşmaları açıklanamazdı. Ticaretle sağlanan bu dağılımın benzer bir örneği Girit'ten Britanya'ya olan çizgide de görülmektedir. Akdeniz ticaret yoluyla sağlanan ilişkiyle taşınan öğeler, birbiriyle oldukça farklı ve uzak olan bu coğrafyaların benzer motifleri paylaşmasına sebep olmuştur. Hatta mimarların kentten kente dolanan insanlar olduğu göz önüne getirilmesi Stonehenge mimarının Miken'den olabileceğini düşündürür. (Campbell, 2016c:70-74; 2016d:141-142, 224)

Kuzey Asya'dan Kuzey Avrupa'ya olan geçişlerle, Japon folkloründen İrlanda'ya hatta Kanada'ya kadar olan mitsel bir benzerlik mevcuttur. Bu geçişler bölgede mitsel bir alan oluşturmuştur. Bulunan arkeolojik kalıntılar da dönemlerin ne kadar benzeştiğini kanıtlar niteliktedir. Çin'e karşı kendi tarihlerini oluşturmaya kalkan Japonlar, kökeni Sümer'e ait olan Çin mitsel tarihine başvurmuşlardır. Çekirdek Yakındoğu'nun öğelerine getirilen Uzak Doğu yorumuna Japon elbisesi giydirilmiştir. (Campbell, 2016b:473-474) İnsanlar farklı yerlere gittikçe beraberinde götördükleri olgular yeni yorumlarla başka bir hâle bürünmüştür. (Campbell, 2016d:129)

Campbell, *Tanrının Maskeleri*'nin ilk üç cildini muhteşem mitolojik aşama olarak görmektedir. (Campbell, 2016d:13) Orta Çağ düşünürleri evrenin yapısı, sosyal düzenin kanunları ve bireyin iyiliği arasında mükemmel bir uyum olduğuna inanırlardı. Böylelikle bir Hristiyan kendisini yalnızca toplumu ile değil aynı zamanda hem kendi çıkarlarına hem de doğanın dış düzenine uyumlu görürdü. Yedi gezegen, haftanın yedi günü ve yedi nota vardı. İmparatorluk da göksel düzenin bir yansımasıydı. (Campbell, 1973:11-12) Ama Batı'da XII. yüzyılla bu durum değişmiştir. Dünyanın Dante'nin *İlahi Komedya*'sındaki gibi olmadığı anlaşılmıştır. Günümüzü titanlar çağı olarak gören Campbell, Ortodoks geleneğin sarsılmasıyla mitolojide aşırı yoruma gidildiğini belirtmektedir. Örneğin, Hristiyanlığın bu dönemde tahayyül edilemeyecek kadar farklı

yorumları ortaya çıkmıştır. (Campbell, 2016d:13) Çağ açan insanlar aynı zamanda bir çağı da geride bırakmaktadırlar. Bu devrimsel hareket yeni bir yorumu da beraberinde getirir. Örneğin, Martin Luther (1483-1546)'ın yaptığı da budur. Bireysel tecrübenin ön plana çıkarılmasıyla Kilise geride bırakılmıştır. (Campbell, 2018:252-253)

Campbell, 1492 yılını insanların ilham aldığı ve yaşamlarını desteklediği eski mitolojinin otoritesinin sonu olarak görmektedir. Çünkü artık mitolojinin izlerinin silindiği, insanın kökeni ve tarihi hakkında bilinenlerin işlevini yitirdiği tarih olarak işaretlemiştir. Kitab-ı Mukaddes'in de tarihsel gerçeklerle uyuşmadığını gözler önüne sermiştir. Orta Çağ sona ermiş, Vasco da Gama, Kolomb ve Macellan gibi çeşitli seyyahlar, bazı seyahatler gerçekleştirmişlerdi. Kopernik yazdıklarıyla ve Galilei somut kanıtlarıyla mitolojinin ve Kutsal Kitap'ın aksini söylemekteydi. (Campbell, 1973:12) 1492 yılındaki Kirstof Kolomb (1451-1506)'un keşfini devrim olarak değerlendirir. Onu 1543 Nikolas Kopernik (1473-1543) devrimi takip etmektedir. Üçüncü Isaac Newton (1642-1727), dördüncü devrim Immanuel Kant (1724-1804) ve Pierre Simone Laplace (1740-1827) tarafından olmuştur. Beşinci James Hutton (1726-1797) ve altıncı olarak Leonardo da Vinci'ye (1452-1519) kadar uzanan kuramıyla Charles Darwin (1809-1882) izlemiştir. Yedinci olarak Albert Einstein (1879-1955)'dir. (Campbell, 2016d:656-665)

Aydınlanma mitlere karşı tutumu olumsuz etkilemiştir. Dahası bu keşifler eski mitolojileri alt üst etmiştir. Mitsel olarak her şeyden ve zamandan öncenin mantıksızlığı görülmüştür. (Campbell, 2016d:665) Campbell, sembollerin medeniyetleri, ahlaki düzenlerini, bağlılıklarını, canlılıklarını ve yaratıcılığını desteklediğini söylemektedir. Sembollerin olmayışı belirsizliğe, belirsizlikse dengesizliğe sebep olmaktadır. Çünkü bunlar bir nevi kutsal dayanaklardı. Fakat bunlar geride bırakılıp artık önemlerini yitirmiştir. O, insanların özellikle de günümüz insanların problemlerini mitolojik arınmadan kaynaklandığını belirtmektedir. Çünkü insana yol gösteren mitolojilerin yerini bilimin gerçekleri almıştır. (Campbell, 1973:61-62)

1492'de Amerika keşfedildiğinde kendi inançlarıyla yerlilerin inançları arasında pek çok ortak noktayı fark etmişlerdir: basamaklı tapınaklar, yeniden dirilecek olan bir kurtarıcı inancı vb. Hem Hindistan'da hem Aztekler'de aynı tapınaklar ve efsaneler bulunmaktaydı. Dünyanın hemen hemen her yerinde bir bakireden doğan, ölen ve yeniden dirilecek olan bir kurtarıcı efsanesi vardı. Mısır'da Osiris, Mezopotamya'da Tammuz ya da Dumuzi, Suriye'de Adonis, Yunan'da Dionysos ve Aztek'de Quetzalcoatl idi. Hepsi Mesih'in erken dönem temsilidir. Fakat bütün medeniyetler

kendini kutsalla direk bağlantılı olarak görmektedir. Politeist Hintliler, Çinliler, Yunanlar, Romalılar ve monoteist Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar kendi tanrılarını en üstün görürler. (Campbell, 1973:13-14)

XII. ve XIII. yüzyıllar efsanelerde Hristiyanlık ve İslam'a ait unsurların iç içe geçtiği bir dönemdir. Farabi, İbn-i Sina, Gazali, İbn-i Rüşt ve İbnü'l Arabi gibi düşünürlerle İslam etkileri XIII. yüzyılda Avrupa'da etkilerini göstermiştir. Tıpkı Müslümanların bu dönemde Helen kültürünün etkisinde kalması gibi. Dante'nin *İlahi Komedya'sı* muhteva açısından İbnü'l Arabi'nin tanımlamalarıyla koşutluk göstermektedir. Fakat her ne kadar İbn-i Sina ve İbn-i Rüşt onun *Komedya'sında* yer alsa da İbn-Arabi yoktur. Fransa'nın güneyinde yer alan Provence bölgesi yaratıcı mitoloji merkezidir. Aynı zamanda İslam'ın etkisinin görülmeye başlandığı ilk bölgedir. Müslüman, Keltik ve diğer efsaneler burada bir araya gelmiş ve yeni bir hâle bürünmüştür. Buradan da diğer bölgelere yayılmıştır. (Campbell, 2016d:127-131, 145-163, 328-329)

VIII. yüzyılda ticaretle başlayan İslam etkisi fetihlerle devam etmiş ve XV. yüzyıla dek Avrupa'nın dil, yazın, kılık ve kıyafetine kadar etkisini göstermiştir. İslam kültürüne ait Binbir Gece Masalları, Kral Arthur efsanesine dönüşmüştür. Müslüman komşular yaptıkları katkı ve etki sonucu sadece Avrupa imgelemine değil bütün dünyaya katkı sağlamıştır. Bu katkı yeni bir çağın başlangıcını doğurmuştur. Mısır, Babil, İran ve Hint tanrıları da Müslümanların cinlerine dönüşmüştür. (Campbell, 2016d:145-154)

Bir Hint fablı olan Pançatantra Sanskritçeden, Farsçaya, VIII. yüzyılda Arapçaya *Kelile ve Dimne, Pilpay* (Beydeba) *Masalları* olarak çevrilmiştir. X. yüzyılda Süryanice, XI. yüzyılda Yunanca ve XIII. yüzyılda İbranice, İspanyolca ve Latinceye çevrilerek La Fontaine'in *Fabllar'ı* yazmasına katkı sağlamıştır. Avrupa'nın dilinde de kendini belli eden bu anlatım, Grail Şatosu ve Grimm masallarında da etkisini göstermiştir. (Campbell, 2016d:152, 449-454)

Mezopotamya, Mısır, Yunan, Hindistan ve Çin eski dünya medeniyetlerinin tek bir temelden ortaya çıkan ve tek bir kökeni paylaşıyor oluşu mitolojilerin ve ritüellerin benzemelerine yol açmıştır. Yakındoğu'dan atılan bu temel bütün dünyaya yayıldığı iddiasının tersinin de mümkün olabileceği yani Malayo-Polinezya'dan temellenip bütün dünyaya yayılmış olabileceği de düşünülmüştür. Bunun yanı sıra öyle ya da böyle iki bölgenin birbirinden bağımsız olmadığı aşikârdır. (Campbell, 2016b:203-204)

Her bir coğrafya aynı ağacın farklı meyvelerini almışlardır. İran’da bu meyve iyi ve kötünün bilgisiyken; Hindistan ve daha doğuda ezeli yaşam meyvesidir. Doğu ile Batı’nın birleşimi yani ancak bu iki meyve Tanrı’yı insana verir. Campbell, Doğu ve Batı’nın bir kuşun iki kanadı olduğunu ve uçabilmeleri için birbirlerine ihtiyaç duyduklarını belirtmektedir. (Campbell, 2016b:17, 482)

Mitolojilerin birbirleriyle her ne kadar yakın ilişkileri olsa da biçim ve yorum farklılıkları vardır. Bundan dolayı Campbell, her ne kadar mitolojiler birbirlerine çok benzese de birbirleriyle açıklanmasını uygun bulmamaktadır. Çok az fark olsa da ayrı ayrı dünyaların ifadeleridir. O, bu ayrı dünyaların ortak tema, motif ve koşutluklarını ortaya koymaya çalışmaktadır. (Campbell, 2016c:336) Campbell, on iki yılda tamamladığı dört ciltlik *Tanrının Maskeleri* eseriyle,

İnsan ırkı yalnız biyolojik olarak birlik değildir, ruhsal tarihi de tektir. Tek bir senfoni her yerden yükselmiş, temleri çalınmış, gelişmiş, çoğaltılmış ve değiştirilmiş, eğilip bükülmüş, yorumlanmış ve bugün bölümlerinin bir arada çalındığı büyük bir fantisimo halinde yeni bir karşı konulamaz doruğa yükselmektedir.

diyerek düşüncesinin teyit edildiğini söylemektedir. Bunun gelecekte de devam edeceğine inanmaktadır. (Campbell, 2016b:9; 2016c:511)

BÖLÜM V

SONUÇ

Geçmişten günümüze kadar varlığını sürdüren mitler, insanlığın paylaştığı kolektif bilincin olgularını yansıtan anlatılardır. Bu anlatılar sözlü ve yazılı kültürün ilk örneklerindendir. İnsan ruhunun ortak temaları öncelikle mitlere yansımıştır. Böylece dünyanın hemen hemen her yerinde insanlar, anlatılarında benzer motiflere yer vermiştir. Bununla beraber sonsuzla olan iletişim mitsel ruhun tesiriyle korunmuştur. Dahası mit tanrının maskesidir. Mit, insanın hayata bağlarken aynı zamanda manevi sürekliliğini de sağlama gelmiştir. Çünkü mitler hayata dair mesajlar içeren olgulardır. Hayat macerasında mit insana rehberlik etmektedir. Mit daha önce bu yollardan geçmiş olan insanların bize bıraktığı haritadır. O, evrenin ve göklerin müziğidir. Dünyanın her yerinden duyulan ses mitolojinin melodisidir.

Eski mitlerin, karmaşık olduğu kadar açıklayıcı yanları da vardır. En önemlisi dinler tarihine kaynaklık eden bu anlatılarla arkaik insanın düşüncesine ulaşılır ve onun meselelere karşı tutumu ve onların nasıl ele aldığı görülür. Bunun yanı sıra ondan kalan kolektif bilince şahitlik edilir ve insanlığın paylaştığı ortak motiflerin tarih sahnesinde nasıl şekillendiği kavranabilir. Çünkü bu unsurlar mitolojilerden dinlere taşınmıştır. Campbell, çeşitli mukayeselere yer vererek bunları gün yüzüne çıkarmış ve mitolojilerde işlenen motiflerin daha sonra dinin alanında kendini nasıl gösterdiğini ispatlamıştır.

Karşılaştırmalı mitoloji ve din alanında günümüzün önde gelen mitologlarından Campbell, çıktığı arayışta macerasını alana birçok katkı yaparak tamamlamıştır. Yaptığı okumalar, seyahatler, araştırmalar ve gözlemlerle geçmişten günümüze pek çok mitoloji de yer alan unsurlara değinmiştir. Bunu yaparken aynı zamanda mitolojiye olan olumsuz bakış açısını ve tutumu önemli ölçüde değiştirmiştir. Çünkü mitoloji, ne sadece bir hikâye ne sanat, ne de dindir. Mit, psikoloji, sosyoloji, din, tarih, sanat, edebiyat, bilim gibi pek çok alanla ilgilidir. Özellikle bu anlamda mitolojiyle dinler tarihini birbirinden ayırmak oldukça zordur. Campbell'ın yapmış oldu çalışmalarda da bunu açıkça görmek mümkündür.

Dinlerden daha eskiye dayanan ve ritüellerden sanata pek çok şeyin kaynağı olan mitolojilerin, insanlık gibi tek bir noktadan çıkıp dünyaya yayıldığı düşünüldüğünde öncelikle hem mitolojilerdeki hem de dinlerdeki ortak unsurların sebebi açıklanmakta

hem de öteki ya da heterodoks olanın aynı arka plandan geldiği ortaya çıkmaktadır. Bu ortaklığı veren insan ve onun eğilimleridir. Çünkü insan özünde her şeyin paydası ve özüdür. Karşılaştırmalı bir bilim dalı olan dinler tarihi için bu ortak noktaların mukayesesi önem arz etmektedir. Bu mukayeseler bir yandan ortak noktaları ortaya koyarken diğer yandan mitolojilerden dinlere nasıl bir tarihi seyir izlendiğini gözler önüne sermektedir.

Campbell, bunları yaparken dinler tarihinin yöntemleri olan tarihsel, karşılaştırma ve fenomenolojik yöntemden faydalanması onun metot olarak da alana katkısını gözler önüne sermektedir. Çünkü yapılan karşılaştırmalar dinlerde yer alan unsurların kökenine giderken tanımlamaları daha objektif olabilmektedir. Dahası bu olguların dayanağı ve tarihteki görünürlükleri bilinebilir. Fenomenolojik karşılaştırmalarla *temel düşünceler* ve *ortak zeminleri* tanımlamış diğer disiplinlerden de faydalanmıştır.

KAYNAKÇA

- Alicı, M. (2005). Kutsalın Peşindeki Adam: Ölümünün 19. Yılında Mircea Eliade İçin Kısa Bir Rehber. *Ekev Akademi Dergisi*(24), 51-74.
- Alicı, M. (2007). *Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri*. İz Yayıncılık.
- Armstrong, K. (2014). *Mitlerin Kısa Tarihi*. (D. Şendil, çev.) İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Arpaguş, H. K. (2003). Mitoloji, Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Kültürel Miras. *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*(25), 5-24.
- Arslan, M. (2009). Söylem Mitos ve Tarih: Popüler Dini Literatürde Hz. Muhammed (sav) Tasavvuru. *Milel ve Nihal*, 6(1), 195-219.
- Batuk, C. (2006). *Mitoloji ve Tarihsellik: Hristiyanlığın Asli Günah Mitinin Tarihsel Dönüşümü*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Batuk, C. (2009). Mit, Tarih ve Gerçeklik Sorunu Üzerine Notlar. *Milel ve Nihal*, 6(1), 27-53.
- Bayat, F. (2017). *Mitolojiye Giriş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bellah, R. N. (2017). *İnsan Evriminde Din*. (M. Tunçay, çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bultmann, R. (2006). Yeni Ahit Mitolojisi, Yeni Ahit'in Mesajındaki Mitolojik Unsarlar ve Onların Yeniden Yorumlanması Problemi. *Din Bilimleri Akademik Araştırmaları Dergisi*, VI(4), 317-361.
- Campbell, J. (1973). *Myths to Live By*. New York: Bantam Books.
- Campbell, J. (1990). *The Hero's Journey : Joseph Campbell on His Life and Work*. New York: HarperCollins.
- Campbell, J. (2000). *Mythos: The Shaping of Our Mythic Tradition*. Amerika: Element Books.
- Campbell, J. (2002). *The Inner Reaches of Outer Space: Metaphor as Myth and as Religion*. Kaliforniya: New World Library.
- Campbell, J. (2007). *Mitolojinin Gücü: Kutsal Kitaplardan Hollywood Filmlerine Mitoloji*. (B. S. Flower, dü., & Z. Yaman, çev.) İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri.
- Campbell, J. (2011). *A Joseph Campbell Companion: Reflections on the Art of Living*. (D. K. Osbon, dü.) Kaliforniya: Joseph Campbell Foundation.
- Campbell, J. (2016a). *İlkel Mitoloji*. (K. Emiroğlu, çev.) İstanbul: Isık Yayınları.

- Campbell, J. (2016b). *Doğu Mitolojisi*. (K. Emiroğlu, çev.) İstanbul: Isık Yayınları.
- Campbell, J. (2016c). *Batı Mitolojisi*. (K. Emiroğlu, çev.) İstanbul: Isık Yayınları.
- Campbell, J. (2016d). *Yaratıcı Mitoloji*. (K. Emiroğlu, çev.) İstanbul: Isık Yayınları.
- Campbell, J. (2018). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (S. Gürses, çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Challaye, F. (2007). *Dinler Tarihi*. (S. Tiryakioğlu, çev.) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Durkheim, E. (2011). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. (F. Aydın, çev.) Ankara: Eskiyei Yayınları.
- Ehrlich, E., Flexner, S. B., Carruth, G., & Hawkins, J. M. (1980). *Oxford American Dictionary*. New York: Oxford University Press.
- Eliade, M. (2014). *Mitlerin Özellikleri*. (S. Rifat, çev.) İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Eliade, M. (2015). *Doğuş ve Yeniden Doğuş*. (F. Aydın, çev.) Ankara: Kabalcı Yayıncılık.
- Eliade, M. (2017a). *Arayış: Tarih ve Dinde Anlam*. (C. Soydemir, çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Eliade, M. (2017b). *Dinler Tarihine Giriş*. (L. Arslan Özcan, çev.) İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Eliade, M. (2017c). *Kutsal ve Kutsal-Dışı*. (A. Bertay, çev.) İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Eliade, M. (2017d). *Mitler Rüyalar ve Gizemler*. (C. Soydemir, çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Eliade, M. (2018a). *Ebedi Dönüş Mitosu*. (A. Meral, çev.) İstanbul: Dergah Yayınları.
- Eliade, M. (2018b). *İmgeler ve Simgeler*. (M. A. Kılıçbay, çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Eliade, M., & Couliano, I. P. (2018). *Dinler Tarihi Sözlüğü*. (A. Erbaş, çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Erhat, A. (2015). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Frazer, J. G. (2004). *Altın Dal*. (M. H. Doğan, çev.) İstanbul: Payel Yayınları.
- Freud, S. (2012). *Hız. Musa ve Tek Tanrıcılık*. (K. Şipal, çev.) İstanbul: Cem Yayınevi.
- Fromm, E. (2017). *Rüyalar, Masallar, Mitler*. (A. Arıtan, & K. Ökten, çev.) Ankara: Say Yayınları.
- Günaltay, M. Ş. (2006). *Dinler Tarihi: Yeryüzündeki İlkel Dinler*. İstanbul: Kesit Yayınları.

- Gündüz, Ş. (2009). Kutsal Hakkında Konuşmak: Dinsel Söylemde Mitos. *Milel ve Nihal*, 6(1), 9-26.
- Gürçay, S. (2017). Gılgamış Destanı ve Titanların Savaşında Kahramanın Yolculuğu. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 23(9), 67-90.
- Hooke, S. H. (1993). *Ortadoğu Mitolojisi*. (A. Şenel, çev.) Ankara: İmge Kitapevi.
- Joseph Campbell Foundation. (2020, Ocak 5). Joseph Campbell Foundation Web sitesi: <https://www.jcf.org/> adresinden alındı.
- Jung, C. G. (2016). *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme*. (İ. H. Yılmaz, çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Jung, C. G. (2017). *Dört Arketip*. (Z. Aksu Yılmaz, çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Kramer, S. N. (2017a). *Sümer Mitolojisi*. (H. Koyukan, çev.) İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Kramer, S. N. (2017b). *Tarih Sümer'de Başlar*. (H. Koyukan, çev.) İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Kutsal Kitap. (2016). Kore: Yeni Yaşam Yayınları.
- Küçük, A., Tümer, G., & Küçük, M. A. (2016). *Dinler Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Larsen, S., & Larsen, R. (2002). *A Joseph Campbell Fire in the Mind*. Rochester: Inner Traditions.
- Lévi-Strauss, C. (2013). *Mit ve Anlam*. (G. Y. Demir, çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Nietzsche, F. (2020). *Böyle Buyurdu Zerdüşt*. (M. Tüzel, çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2009). İslam'ın Temel İnançları Etrafında Oluşan "Mitolojik" Kültür: "İslam Mitolojisi". *Milel ve Nihal*, 6(1), 137-163.
- Otto, R. (2014). *Kutsal'a Dair*. (S. Ghaffari, çev.) İstanbul: Altıkkırkbeş.
- Örs, H. (2000). *Musa ve Yahudilik*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Parladır, H. S. (2007). Mit-Tarih Karşıtlığında Eski Ahit. *Kırkbudak Anadolu Halk İnançları Dergisi*(12), 1-32.
- Rank, O. (2018). *Kahramanın Doğuşu Miti*. (G. Yavaş, çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Sadak, B. (2011). *Kurân-ı Kerîm ve Türkçe Anlatımı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Segal, R. A. (2004). *Mit*. (N. Örgü, çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

- Segal, R. A. (2006). Joseph Campbell'in Mit Teorisi. (K. Öncül, dü.) *Milli Folklor*, 9(70), 114-124.
- Seyis, M. (2014). Kitap Tanıtım ve Değerlendirme: Mitolojinin Gücü. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(37), 267-280.
- Sharpe, E. J. (2000). *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*. (A. Güç, çev.) Bursa: Arasta Yayınları.
- Sümer, N. (2014). Kitap Tanıtımı II: Joseph CAMPBELL, Mitolojinin Gücü, Kutsal Kitaplardan Hollywood Filmlerine Mitoloji ve Hikâyeler. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 226-232.
- Sümer, N. (2018). Mitolojik ve Dinsel Bir Yükseliş Simgesi Olarak Merdiven Motifi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(1), 257-269.
- Tatar, B. (2009). Kur'an'da Kıssaların Temel Anlamları Üzerine Felsefi Notlar. *Milel ve Nihal*, 6(1), 99-111.
- Tepeköylü, İ. (2016). Âşık Garip Hikâyesinin Joseph Campbell'ın Monomitos Aşamalarıyla İncelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*(47), 419-428.
- Tokat, L. (2009). Dinin Sembolik Dili. *Milel ve Nihal*, 6(1), 75-98.
- Yavuz, Ö. F. (2009). Bir Anlatım Tekniği Olarak "Kıssa"nın Rolü. *Milel ve Nihal*, 6(1), 113-136.